

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 12 2021

ЗМІСТ

Коротко про головне

Зустріч Президента України В. Зеленського з делегацією Конгресу США.....3

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

Виступ Президента В. Зеленського на святкуванні Дня Незалежності України та зовнішньополітичні перспективи України в оцінках партнерів.....4

Закіров М.

Візит Президента України В. Зеленського до США в оцінках експертів.....12

Тарасенко Н.

Старт «Кримської платформи» у Києві: основні меседжі учасників та подальші перспективи формату очима експертів.....18

Калиновський С. Ісламський Емірат Афганістан 2.0: небезпека для України?	30
--	----

Аулін О. Сек'юритизація ісламу як сучасний євротренд: висновки для України	36
--	----

Економічний ракурс

Кулицький С. Аграрний сектор економіки України: поточний стан, проблеми та перспективи розвитку	42
---	----

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України	52
COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання та лікування	55
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	56
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	61
Наукові видання НАН України	63
Здобутки української археології	66
Астрономічна наука	68
Нагороди та відзнаки	69
Наука і влада	70

До уваги держслужбовця

Колесніченко А. Друкована та електронна книга: конкуренція і співіснування (Список літератури з фондів НБУВ 2003–2020 рр.)	71
---	----

Добко Т., Железняк М., Мацкевич Л., Фіх Ю. Особистість у вирі сучасності. Академік Іван Михайлович Дзюба (Початок. Закінчення у № 13)	76
--	----

Коротко про головне

Зустріч Президента України В. Зеленського з делегацією Конгресу США

Президент В. Зеленський зустрівся з делегацією Конгресу Сполучених Штатів Америки, яка перебуває з візитом в Україні. До складу парламентської делегації США увійшли сенатори Л. Грем, Дж. Баррассо, Т. Табервілль, Б. Сесс та член Палати представників США В. Тіммонс.

«Радий вітати вас в Україні. Кілька днів тому ми були у вашій країні, а сьогодні ви – тут. Це свідчить про велику підтримку України з боку США», – зазначив Глава держави.

Президент подякував членам делегації за незмінну двопартійну та двопалатну підтримку України в Конгресі США, а також зусиль нашої країни в протидії агресії РФ.

Представників Конгресу ознайомили з ключовими результатами візиту Глави Української держави до США. У цьому контексті було високо відзначено домовленість щодо оновлення Хартії стратегічного партнерства між Україною та Сполученими Штатами й започаткування роботи оновленої Комісії стратегічного партнерства.

В. Зеленський наголосив на важливості підтримки Конгресом США реалізації домовленостей, досягнутих під час візиту, насамперед щодо активізації взаємодії в безпековій та оборонній сферах.

Президент зауважив, що представлений нещодавно у Вашингтоні План трансформації та зміцнення стійкості України відкриває можливості для розбудови нової якості партнерства між нашою державою та Сполученими Штатами в галузі економіки, інвестицій та секторального співробітництва. Було наголошено, що значна частина цього Плану присвячена «зеленій» трансформації та модернізації економіки України на принципах сталого розвитку та декарбонізації. В. Зеленський висловив сподівання на те, що американська сторона активно долучиться до реалізації цього амбітного Плану.

Глава держави ознайомив членів Конгресу США з безпековою ситуацією на сході та вздовж українських кордонів. Під час зустрічі також відбулося відеовключення військового керівництва із зони проведення Операції об'єднаних сил на Донбасі, зокрема з Авдіївки, Мар'їнки та Золотого.

Сторони обмінялися думками щодо безпекової ситуації в регіоні та розвитку подій у Білорусі. Президент України наголосив на наближенні активної фази спільних навчань збройних сил Росії та Білорусі «Захід-2021», що є безпековим викликом для регіону.

В. Зеленський подякував за підтримку США в започаткуванні діяльності «Кримської платформи». Було наголошено, що внаслідок

тимчасової російської окупації Криму зруйновано архітектуру безпеки в Чорноморсько-Азовському регіоні, розгорнуто масштабну мілітаризацію півострова, а свобода судноплавства опинилася під загрозою. Глава держави підкреслив важливість підтримки з боку США в подоланні цих викликів, а також у зміцненні співпраці флотів причорноморських держав.

Окрему увагу під час зустрічі було приділено реалізації євроатлантичних прагнень України.

«Розраховуємо на підтримку США щодо майбутнього членства України в НАТО», – наголосив Президент.

Сенатор Л. Грем високо оцінив взаємодію України зі Сполученими Штатами в контексті останніх подій в Афганістані.

В. Зеленський подякував членам Конгресу США за чітке розуміння безпекових загроз, які становить реалізація проєкту «Північний потік-2».

«Кремль використовував і продовжує використовувати постачання газу як зброю. Санкційний тиск на «Північний потік-2» має бути збережений», – зазначив Президент України.

Під час зустрічі також відбувся обмін думками щодо прогресу нашої держави у впровадженні ключових реформ та подальшої підтримки процесу перетворень із боку США (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2021. – 6.09).

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Виступ Президента В. Зеленського на святкуванні Дня Незалежності України та зовнішньополітичні перспективи України в оцінках партнерів

Україна масштабно відзначила 30-ту річницю Незалежності – з військовим парадом, концертами й святковою промовою Президента України. Під час урочистостей Президент України В. Зеленський згадав історичні події та видатних українців. Розпочав виступ Глава держави, анонсувавши нове свято – День Української Державності, а також наголосив, що Україна має тисячолітню історію. При цьому він нагадав скільки страждань наша держава пережила за роки свого існування та зазначив, що жоден зовнішній ворог не завдав Україні більшого удару, ніж самі українці. «Ми всі багато сперечаємося про минуле, а це означає, що ми не робимо висновків із власної великої історії. Тому що жоден ворог не завдав нам більшого удару, ніж наші власні чвари. У чому сила українського народу? В українському народові», – підкреслив Президент України (URL:

<https://www.slovoidilo.ua/2021/08/24/novyna/polityka/promova-zelenskoho-den-nezalezhnosti-skazav-prezydent.2021.24.08>).

Він нагадав, що громадянами України є представники великого розмаїття національностей, а саме – українці, кримські татари, караїми, кримчаки, білоруси, росіяни, молдавани, болгары, угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени, греки, роми, грузини, гагаузи та інші.

В. Зеленський звернув увагу на особливості різних регіонів, на їх досягнення. Зокрема він зауважив, що без гелікоптерів Запоріжжя, літаків Антонова Україна не підкорила б небо, без кораблів Миколаєва Україна не підкорила б моря, без Дніпровського «Південмашу», житомирянина С. Корольова і буковинця Л. Каденюка – не підкорила б космос, а без харківського Т-34 не перемогла б на полях Другої світової війни.

В. Зеленський також наголосив, що без Олешківських пустель на Херсонщині, Буцького каньйону на Черкащині, базальтових стовпів Рівненщини, Карпатських гір, териконів, Дніпра, Десни, Південного Бугу Україна не така чарівна. «Без чашечки львівської кави ранок не такий бадьорий, без келиха одеського вина вечір не такий приємний, а без чарочки домашньої наливки з будь-якого куточка України День Незалежності не такий святковий», – підкреслив глава держави (URL: <https://rubryka.com/2021/08/24/zelenskyj-pro-ukranskyj-narod/> - 2021. – 24.08).

Водночас Президент заявив, що Україна має стати сильною країною. На його думку, сильна країна – це та країна, яка амбітно мріє та рішуче діє. Країна, яка не боїться слова «вперше». «А тому вперше за 30 років “Антонов” буде для держави три літаки, для армії будують гвинтокрили на українських лопатях і цьогооріч будуються нові танки. Сильна країна відроджує військово-морський флот, військово-морські бази та будує корвети. Сильна країна – це країна, яка приймає ракетну програму на 10 років. Яка будує тисячі кілометрів доріг. Сотні шкіл, садочків, лікарень. Яка першою у світі має цифровий паспорт. Яка виконує свої обіцянки та знімає недоторканність із депутатів. Яка вперше дає людям реальне право власності на землю. І вперше запускає народовладдя», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-volodimira-zelenskogo-z-nagodi-30-yi-rich-70333>. 2021. 24.08).

На його думку, така країна стає партнером НАТО з розширеними можливостями. Таку країну офіційно підтримають інші, коли вона подаватиме заявку на вступ до ЄС. «Але якщо вона буде такою країною – їй не треба просити запрошення, проситимуть її», – заявив Президент України.

Як інформують ЗМІ, В. Зеленський отримав вітання від лідерів Сполучених Штатів Америки, Німеччини, Великої Британії, Швеції, Нідерландів, Єгипту, Саудівської Аравії та інших країн з нагоди 30-річчя Незалежності України. Зокрема, Президент США Дж. Байден у своєму листі на адресу Глави Української держави відзначив, що українська історія сповнена прагнення до незалежності, починаючи з часів Володимира Великого й донині. «Сьогодні ми бачимо нове покоління українців, які

роблять усе можливе, щоб захистити свободу: від рішучих воїнів, які боронять країну проти російської агресії на сході, до реформаторів у владі та громадянському суспільстві, які борються з корупційними мережами, що тривалий час роз'їдали Україну зсередини», – написав Дж. Байден (URL: <https://rubryka.com/2021/08/24/svitovi-lidery-pryvitaly-zelenskogo-z-30-richchyam-nezalezhnosti-ukrayiny/>. 2021. 24.08).

За словами лідера США, американці й українці поділяють прагнення до щасливого та квітучого майбутнього, миру й необмежених можливостей для всіх, та запевнив у непохитній підтримці з боку Сполучених Штатів Америки суверенітету й територіальної цілісності України. «Ми продовжуватимемо допомагати й підтримувати Україну в її зусиллях щодо євроатлантичних прагнень. Ми стоятимемо поруч з Україною, коли вона втілюватиме реформи, які сприятимуть викоріненню корупції, зміцненню верховенства права, економічному зростанню, і працюватимемо разом, щоб захищати права людини та демократію в усьому регіоні», – наголосив Президент США.

Натомість деякі українські спостерігачі заявляють, що В. Зеленський майже не говорив про війну на Сході України, про зміцнення обороноздатності, про стратегічні плани на майбутнє. А дехто зауважував, що Президент України, в порівнянні з 2019 і 2020 рр., був більш прагматичним, більш впевненим і готовим до боротьби.

Як зазначив голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко, не варто вважати, що раніше В. Зеленський був президентом миру, а зараз кардинально змінив свої настрої. Він за мир і зараз. Він – прихильник мирного врегулювання конфлікту на Донбасі. «У цьому сенсі дипломатична позиція України не змінилася. У 2019-му році Зеленський скоріше відображав настрої своїх виборців, у контексті відмови від параду. Суспільство було трохи втомлене мілітаристською риторикою тощо. Але 30-ти річчя – особлива дата. І, безумовно, в умовах конфлікту з Росією, коли потрібно відзначити це свято найбільш потужно, яскраво, це треба було зробити і Зеленський це зрозумів. Крім того, зазначу, що є певна еволюція Зеленського: він став більш прагматичним, реалістичним; стає президентом-державником. До речі, така еволюція була свого часу і в Леоніда Кучми. Тож, в даному випадку, все закономірно і природно, – зазначив В. Фесенко (URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=96546>. 2021. 24.08).

При цьому експерт зауважив, що повного примирення в конкуренції політиків ніколи не буває. Навіть в умовах війни. «А щодо самої тези Зеленського, то вона – абсолютно правильна. Катастрофи в Україні відбувалися тоді, коли внутрішні чвари, міжособистісні, групові протиріччя ставали вищими, ніж державні національні інтереси. Плюс зовнішня агресія. Поєднання цих чинників і призводило до катастроф. Зокрема, і до першої спроби української державності в сучасному виді. Тому, в цьому сенсі, Зеленський правий», – наголосив експерт.

Він сумнівається, що найближчим часом ситуація зміниться і зникнуть внутрішні чвари. Так не буває в сучасній політиці. «Тому, очікувати повного примирення було б наївно та утопічно. А от об'єднання навколо національних інтересів, менше чвар в національних питаннях, підтримка армії, зовнішньої політики, відсутність де-маршів у питаннях обороноздатності країни – важливо для України. Зараз збільшилося внутрішніх дрібних конфліктів. Тому варто не конфліктувати між собою, а об'єднатися заради спільних цілей», – наголосив В. Фесенко.

Директор Українського інституту національної пам'яті А. Дробович також підтримує бажання Президента України знайти порозуміння всередині країни та подолати чвари, які заважають розвитку країни. На його думку, наше суспільство, напевно, занадто політизоване. «Шукають “зраду” або трактують по-своєму, навіть в історичних якихось процесах. Ми бачимо, як працюють парламенти інших країн: там теж є опозиція, також можуть виникати конфлікти. Але у європейських політиків це не означає провокації, гру на роз'єднання нації. Вони розуміють, що всі плывуть в одному кораблі, в одній державі знаходяться. Ось як би нам так зробити?», – зазначив А. Дробович (URL: <https://uatv.ua/uk/shah-i-mat-putinu-promovu-volodymyra-zelenskogo-z-nagody-dnya-nezalezhnosti-obgovoryuyemo-z-dyrektorom-ukrayinskogo-instytutu-natsionalnoyi-pam-yati/>. 2021. 25.08).

А. Дробович наголосив на серйозному ставленні до вивчення історії. Тому що в нас у найвищих кабінетах люблять розповідати: історія, деякі історичні моменти розколюють країну... «Дурість розколює країну, а не історія. Коли ми, не маючи знань із певних історичних подій, починаємо ретранслювати якісь ідеологічні штампи, – ось це роз'єднує країну. Тому найсильніший наш захист проти цього роз'єднання – це глибоке вивчення історичної правди», – наголосив директор Українського інституту національної пам'яті.

На його думку, також потрібно чітко позначати «червоні лінії» – і нам з вами, як суспільству, як громадянам, і службам безпеки. Одна справа – це збирати складні кейси, сперечатися про певні історичні події, й зовсім інша – ставити під сумнів територіальну цілісність, рівноправність громадян тощо. «Ось за такі речі потрібно безжально карати відповідно до закону. І суспільство теж має чітко давати сигнал, що люди, які переходять ці межі, ставлять під сумнів людську свободу, гідність, права людини, ставлять під сумнів територіальну цілісність, вони повинні відчувати повне засудження від усіх. І це стосується також депутатів, політиків», – наголосив А. Дробович.

Тим часом, як інформують ЗМІ, Президент України В. Зеленський своїм указом 26 серпня затвердив і ввів у дію рішення РНБО про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України.

Глава МЗС Дмитро Кулеба повідомив, що в документі чітко визначена мета зовнішньої політики: утвердження України у світі як сильної та авторитетної європейської країни.

Документ визначає шість пріоритетних напрямів зовнішньої політики: забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України; протидія агресивній політиці Російської Федерації; курс на членство України в ЄС та НАТО; просування українського експорту і залучення інвестицій; захист прав та інтересів громадян України за кордоном; просування позитивного іміджу України у світі (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/08/27/7127081/>. 2021. 27.08).

Важливо наголосити й на спільному баченні Польщі й України перспектив співробітництва в європейських і світових організаціях. Зокрема, Президент Польщі А. Дуда та Президент України В. Зеленський опублікували спільну статтю у французькому Le Figaro, у якій вказують, що Україна в майбутньому має стати членом ЄС. «З точки зору Польщі, місце України – у Європейському Союзі», – йдеться в заголовку.

Президенти зазначають, що і Польща, і Україна зі своїх вихідних позицій 30 років тому, хоча й різних, прагнули приєднатися до «європейської сім'ї вільних націй». А. Дуда зауважує, що Польща першою визнала незалежність України та увесь цей час розглядала Україну як свого майбутнього партнера і союзника в ЄС та НАТО. «Ми переконані, що Україна, а також Польща та усі країни-члени ЄС виграють від майбутнього прийняття України у Євросоюз. Європа ніколи не закінчувалася на Ельбі, ані на Одері. І так само було би штучно, історично абсурдно та несправедливо будувати її кордон на Бузі – де сходяться кордони Польщі й України», – зазначають президенти. (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/08/23/7126907/>. 2021. 23.08).

Під час візиту до Молдови 27 серпня В. Зеленський вчергове наголосив на необхідності поглиблення співпраці у Європі. Він закликав посилити взаємодію між країнами причорноморського регіону по лінії військово-морських сил. Також він закликав посилити присутність сил НАТО.

В. Зеленський заявив, що військова загроза навколо України й надалі залишається високою, критичним є рівень загрози з півночі, де Білорусь використовують як додатковий плацдарм для агресивних дій. Також небезпеку становлять російські війська в Придністровському регіоні Молдови, в Абхазії і Південній Осетії. А через активну мілітаризацію Кримського півострова під загрозою опинилося морське судноплавство та й взагалі торгівля в регіоні. «Ми маємо спільно вирішувати ці сучасні виклики. З цією метою Україна вийшла з ініціативою посилити взаємодію по лінії військово-морських сил причорноморських держав. Ми пропонуємо нашим колегам – і Румунії, і Молдові – також долучитися до цієї ініціативи», – підкреслив президент (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/27/pidsumky/vizyt-zelenskoho-moldovy-ta-pryznachennya-novoho-ochilnyka-ukravtodoru.-holovne-den>. 2021. 27.08).

За його словами, Україна послідовно виступає за посилення присутності в регіоні Чорного моря сил і засобів країн-членів НАТО, розширення програм спільних навчань і тренувань. «Окреслені безпекові

питання – важливі кроки до безпечного та успішного регіону Чорного моря. Давайте об'єднувати наші зусилля як сусіди, що мають спільне минуле, як партнери, що однаково бачать майбутнє, як дружні та братні народи заради успіху наших дружніх і братніх народів», – наголосив В. Зеленський.

Під час зустрічі з президентом Молдови М. Санду В. Зеленський зауважив, що Україна розглядає Молдову як важливого партнера. «Ми вважаємо, що в нас не може бути жодних питань щодо наших дружніх взаємин», – зазначив він, додавши, що Україна відкрита до поглиблення відносин із Молдовою (URL: https://lb.ua/world/2021/08/27/492640_zelenskiy_zustrivsyia_z_prezidentom.html. 2021. 27.08).

Співрозмовники обговорили перспективи торговельно-економічної співпраці, зокрема щодо реалізації інфраструктурних проєктів. «Відносини України та Молдови мають величезний потенціал, і сьогодні нам треба максимально сконцентрувати зусилля для його використання», – підкреслив В. Зеленський.

Президенти України й Молдови наголосили на необхідності подальшої тісної співпраці у форматі «Асоційованого тріо» для поглиблення політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС, як це передбачено відповідними угодами про асоціацію, а також для просування нових можливостей у межах Східного партнерства.

Як відомо, раніше В. Зеленський заявляв, що Україна виконала всі умови для членства в НАТО і ЄС. Більшість населення також підтримує ідею вступу в ЄС і НАТО. За даними соціологічного опитування 64 % українців проголосували б за вступ до Європейського Союзу, якби це питання винесли на референдум. Проти приєднання до ЄС виступає кожен четвертий українець (27 %). За вступ до НАТО проголосували б 54 % виборців, проти – 35 %. Про це свідчить масштабне опитування групи «Рейтинг».

Опитування проводилося до Дня Незалежності і мало на меті визначити особливості мислення та позиції нового покоління українців, яке виросло після розпаду СРСР. Саме це покоління найбільше підтримує вступ України у Євросоюз. «За» готові були б проголосувати 75 % молоді, віком 16–24 рр. та 70 % молоді, віком 25–30 рр. Навіть на Сході України вступ в ЄС підтримує більшість молодих людей.

Подібна тенденція з поправкою на кілька відсоткових пунктів спостерігається й у питанні приєднання до НАТО. Його підтримують 66 % молодих людей 16–24 рр. (зокрема на сході – 47 %, на півдні – 58 %) та 56 % молодих людей 25–30 рр. (URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/sotsiologhy-ziasuvaly-skilky-hromadian-pidtrymaly-b-na-referendumi-vstup-ukrainy-v-yes-i-nato-252586.html>. 2021. 20.08).

Натомість президент Естонії К. Кальюлайд вважає, що для того, аби стати повноправним членом Європейського Союзу, Україні доведеться багато працювати протягом 20 років. Вона мала на увазі не лише Україну, а й Грузію та Молдову. «Для вступу до ЄС є купа умов. І, відверто, жодна з

ваших держав не відповідає критеріям членства. Вам знадобиться 20 років роботи, доки ви дійдете до цієї готовності. Всі три країни мають проблеми з судами. Ви не підходите під вимоги членства в ЄС», – наголосила К. Кальюлайд, додавши, що на шляху до євроінтеграції зазначеним державам міг би допомогти певний «проміжний етап» (URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/763816.html>. 2021. 25.08).

При цьому президент Естонії наголосила, що ЄС мав би бути дещо сміливішим у питанні розширення своїх кордонів, зокрема, Союз міг би запропонувати Києву, Тбілісі та Кишиневу або новий формат роботи для країн, які мають амбіції вступити до ЄС, або ж повноправне членство, проте це потребуватиме багато часу.

Щодо НАТО, то за словами К. Кальюлайд, стати повноправним членом Альянсу Україна не зможе доти, доки не поверне під свій контроль усі окуповані території. «Естонія підтримує ПДЧ і зближення України з НАТО, але незрозуміло, коли це стане можливим. Потрібно спочатку дочекатися повороту історії», – наголосила політик.

Щоправда, як зазначив глава представництва НАТО в Україні А. Вінніков, в Північноатлантичному договорі немає такої норми, яка не дозволяла б вступ країни під час війни на її території. «У Вашингтонському договорі НАТО немає такої норми. Утім, врешті-решт союзники мають бути переконані, що вступ нового члена посилить безпеку Альянсу. Саме тому це рішення ухвалюється колективно», – зазначив дипломат.

Він також заявив, що в Альянсі зацікавлені в тому, щоби агресивні дії РФ лишалися червоною лінією для НАТО.

Крім того, посол пояснив як НАТО може допомогти Україні відновити територіальну цілісність та контроль над територіальними водами. «Що стосується практичних кроків – після російської агресії ми суттєво наростили присутність у Чорному морі. Більше кораблів, більше польотів літаків, сили НАТО розміщені в Румунії, кораблі НАТО заходять до українських портів, ми проводимо спільні навчання. Цьогорічний Sea Breeze – найбільший в історії, в ньому взяли участь понад 30 країн. Все це – чіткі, конкретні кроки солідарності та підтримки, які ми плануємо продовжувати», – підкреслив А. Вінніков (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/08/30/7127203/>. 2021. 30.08).

Так само Міністр закордонних справ України Д. Кулеба назвав «недоречною» заяву президентки Естонії про те, що Україні для готовності до вступу у Євросоюз необхідно ще близько 20 років. «Трохи більше 20 років тому західні країни таким самим менторським тоном казали естонцям, литовцям, латвійцям, що вам ще треба 20–30 років до ЄС і НАТО дозріти. Тому, безумовно, мені було дуже дивно чути ці слова від президента Естонії, тим більше, що я з нею розмовляв на саміті “Кримської платформи” і вона була оптимістично налаштована. Я не знаю, що сталося конкретно на інтерв’ю, що на неї вплинуло, але ці заяви не відповідають дружньому характеру наших відносин», – зазначив Д. Кулеба (URL:

<https://www.vectornews.net/news/society/195280-kuleba-vdreaguvav-na-prognoz-prezidentki-estonyi-schodo-termnv-vstupu-ukrayini-v-yes.html/>. 2021. 28.08).

За його словами, в Україні розчаровані такими заявами і вважають їх недоречними. «Ми довели цю позицію до міністерства закордонних справ Естонії, до посла Естонії в Україні. Такі речі не повинні звучати від друзів і партнерів, а Естонія та Україна – безумовно друзі і партнери», – наголосив міністр закордонних справ України.

Віцепрем'єрка з питань європейської і євроатлантичної інтеграції О. Стефанішина також вважає, що заява К. Кальюлайд щодо 20 років роботи, необхідних Україні для вступу в ЄС, є спробою виправдати неготовність Євросоюзу до розширення нібито неготовністю самої України до членства. А заяву президентки Естонії про те, що Україна не зможе стати членом НАТО, доки не поверне всі окуповані території, вона назвала «сигналом Кремлю, що їхня тактика підтримання конфліктів для збереження своєї сфери впливу працює» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/08/26/7127076/>. 2021. 26.08).

У НАТО і Євросоюзі запевняють, що Україна має шанси вступити до цих організацій значно раніше при виконанні всіх необхідних умов. Зокрема, заступник генерального секретаря НАТО М. Джоане закликав Україну продовжувати здійснювати внутрішні реформи на шляху до подальших рішень щодо її майбутнього членства. М. Джоане наголосив, що рішення про вступ України і Грузії в НАТО є, і його було підтверджено на найвищому політичному рівні в Альянсі, зокрема, на саміті в Брюсселі кілька місяців тому.

Експерти наголошують на важливості заяв української влади щодо подолання протистояння у внутрішній і зовнішній політиці. Адже це дасть можливість прискорити реформи і зблизитися з ЄС і НАТО.

Щоправда є й аналітики, які вважають активність Президента України та його оточення як сигнал до можливих дострокових виборів. Зокрема, політолог М. Спірідонов, оцінюючи результати візиту В. Зеленського до Молдови заявив, що у В. Зеленського немає іншого вибору, окрім демонстрації перемог у зовнішній політиці, бо в повітрі запахло новими виборами. «В. Зеленський сподівався на серйозні економічні та внутрішньополітичні досягнення в Україні. Їх немає. Тому він має пред'явити хоча б якісь зовнішні успіхи. У повітрі починає пахнути новими виборами. Тому народу показують, що Україна почала активно боротися за Крим, принаймні в інформаційному просторі», – заявив експерт (URL: <https://parlament.ua/opinion/vizit-zelenskogo-do-moldovi-politolog-poymasiv-chomu-prezident-aktivizuvavsya-na-diplomaticnomu-napryamku/>. 2021. 27.08).

Разом з тим він вважає, що анексувавши Крим, Росія посилила свої позиції в Чорному морі: українські кораблі дуже часто мають проблеми з проходженням та й загалом ситуація для України не надто сприятлива. Тому потрібно знаходити союзників зі спільними морськими кордонами, щоб відстоювати свої права в цій акваторії. Молдова і Румунія мають такі

кордони. Якби справді вдалось об'єднатись і проводити спільну політику, то Росії було б не так просто віджимати морські території.

Важливо зазначити, що критики на адресу влади пролунало досить багато, але більшість спостерігачів погоджуються з тим, що потрібно об'єднувати зусилля для подолання кризових явищ в Україні та шукати шляхи для більш активного, рівноправного співробітництва з іншими країнами.

М. Закіров, завідувач відділу політологічного аналізу СІАЗ НБУВ

Візит Президента України В. Зеленського до США в оцінках експертів

Серпень 2021 р. завершився важливою і знаковою подією для нашої країни. Візит Президента України В. Зеленського до США протягом декількох попередніх місяців так чи інакше привертав увагу як вітчизняних, так і зарубіжних спостерігачів. Навколо самої вірогідності такої зустрічі, а також можливих тем переговорів точилися палкі дискусії і висувалися різноманітні гіпотези. Додаткового драматизму додала непростота для Сполучених Штатів Америки і багатьох країн Європи та Азії ситуація із завершенням перебування американських військ в Афганістані і пов'язана з цим евакуація цивільних осіб, співробітників дипломатичних місій, військових і громадян Афганістану, які виявили бажання виїхати з країни. Унаслідок цього переглядалися не лише строки візиту загалом, але й час особистої зустрічі президентів України і США. Однак, попри зазначені складнощі, візит розпочався 31 серпня. Президент України В. Зеленський разом з дружиною О. Зеленською прибули у Вашингтон.

Надзвичайно насиченою програмою візиту, крім головної зустрічі президентів В. Зеленського і Дж. Байдена у форматі віч-на-віч та в розширеному складі делегацій, було передбачено цілий ряд зустрічей Президента України з американськими високопосадовцями, представниками української діаспори, відвідування визначних і пам'ятних місць, а також лекція у відомому на весь світ Стенфордському університеті.

Важливим напрямом переговорів були питання розвитку двосторонньої співпраці України і США в енергетичній сфері. Зокрема, в присутності Президента України В. Зеленського були підписані два документи в енергетичній галузі. Спільна заява Департаменту енергетики Сполучених Штатів Америки та Міністерства енергетики України щодо посилення двосторонньої співпраці у сферах енергетики та клімату фіксує готовність Сполучених Штатів допомагати Україні в питаннях розвитку більш конкурентоспроможних та прозорих енергетичних ринків, декарбонізації економіки та забезпечення енергетичної безпеки й експортного потенціалу держави шляхом розробки та впровадження комплексного плану енергетичного сектора, який передбачає взаємовигідну співпрацю у сферах ядерної енергетики, сонячної та вітрової енергії, водню, накопичення енергії,

уловлювання, використання та зберігання вуглецю, кібер- і фізичної безпеки, а також інших технологій.

У контексті практичної реалізації зазначеної заяви можна розглядати підписаний меморандум про взаєморозуміння між компаніями НАЕК «Енергоатом» і Westinghouse Electric, що передбачає залучення технології компанії Westinghouse Electric щодо будівництва ядерного реактора проекту AP1000 з електричною потужністю близько 1,1 ГВт. Реалізація меморандуму дає змогу залучити інвестиції для будівництва п'яти блоків вартістю до 30 млрд дол., окрім урахування прямих інвестицій, буде локалізована частина виробництва, бюджет отримає додаткові податкові надходження (URL: <http://www.president.gov.ua>).

Зазначені домовленості мають надзвичайно важливе значення для нашої країни, оскільки терміни експлуатації наявних у нашій країні енергоблоків атомних електростанцій добігають кінця, а достатньо ефективної та адекватної за потужністю альтернативи атомній енергетиці поки що немає. Додатковим стимулом до реалізації домовленостей є можлива локалізація виробництва на території України, що дозволить не лише зберегти вітчизняні високотехнологічні виробництва, але й отримати можливість для їхнього подальшого розвитку.

У цьому контексті не менш важливою була зустріч В. Зеленського з керівником Національного управління з аеронавтики і дослідження космічного простору (NASA) Б. Нельсоном. Глава держави зазначив, що Україна зацікавлена у відродженні науково-технічного потенціалу та розглядає співпрацю з NASA як важливий компонент розвитку вітчизняної космічної галузі. «Україна має знову стати космічною державою. Дослідження та використання космічного простору в мирних цілях – важливий компонент партнерства між Україною та США», – наголосив Президент В. Зеленський. Сторони обговорили перспективи участі українських підприємств у проєкті «Антарес», програмі дослідження Місяця «Артеміда», а також проєкти, до яких Україна може долучитися зі своїми унікальними космічними технологіями (URL: <http://www.president.gov.ua>).

Вагому частину зустрічей і перемовин під час візиту Президента України В. Зеленського до США займали питання безпеки і оборони. Так, під час зустрічі з міністром оборони США Л. Остіном сторони обговорили ситуацію на сході нашої держави, яка залишається напруженою попри зусилля України досягти деескалації мирним дипломатичним шляхом. Зокрема, напруженість посилюється у зв'язку з проведенням Російською Федерацією військових навчань «Захід-2021».

Л. Остін повідомив, що США ухвалили рішення про виділення додаткової безпекової допомоги Україні в обсязі 60 млн дол., включно із закупівлею переносних протитанкових ракетних комплексів «Джавелін» (URL: <http://www.president.gov.ua>).

За результатами переговорів з питань оборони і безпеки було підписано ряд угод щодо стратегічного оборонного партнерства, науково-технічного

співробітництва, безпеки космічних польотів, захисту інформації, а також прикордонної безпеки. У присутності глави української держави укладено рамкову угоду між міністерством оборони України та міністерством оборони Сполучених Штатів щодо стратегічних основ оборонного партнерства, яка створює умови для суттєвого посилення співпраці між двома державами у сфері оборони, забезпечує міжнародно-правову підтримку з боку США суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, спільну протидію російській агресії, а також сприяє набуттю Україною членства в НАТО (URL: <http://www.president.gov.ua>).

У межах робочого візиту до США Президент України В. Зеленський відвідав Стенфордський університет (Каліфорнія) та виступив перед експертним середовищем цього славетного навчального закладу.

Главу держави зустрічали директор Інституту міжнародних досліджень Фрімена-Сполі Стенфордського університету М. Макфол, позаштатний професор Стенфордського університету С. Пайфер, директор Центру демократії, розвитку та верховенства права Ф. Фукуяма.

Президент України зазначив, що для нього – велика честь виголошувати промову перед експертами Стенфордського університету, адже тут виступало багато відомих політиків, бізнесменів і діячів з усього світу.

У своєму виступі В. Зеленський зазначив, що: «все можливо» – не лише його особисте кредо, а й символ сучасної України – великої демократичної держави. «В усьому світі відома американська мрія. Але ми втратили чимало часу – у нас немає часу мріяти. У нас немає мрії – у нас є українська мета. І це, звісно, не тільки цифровізація. Ми повертаємо своїх людей. Для нас це дуже важливо: повернути Крим, повернути Донбас. Ми будемо сильною та успішною країною – лідером Європи. Чому я впевнений у цьому? Тому що можливо все. І я запрошую всіх вас до України – на власні очі переконатись у цьому», – резюмував В. Зеленський. (URL: <http://www.president.gov.ua>).

Незважаючи на важливість наведених вище прикладів із великої кількості зустрічей, переговорів і виступів, що відбувалися під час робочого візиту Президента України В. Зеленського до США, безперечно найбільш очікуваною була зустріч лідерів двох країн віч-на-віч.

За оцінкою Президента України його зустріч із президентом Сполучених Штатів Америки Дж. Байденом відбулася в продуктивній і конструктивній атмосфері, обидві сторони зацікавлені в результативному діалозі. В. Зеленський зазначив, що почув від Дж. Байдена позитивну оцінку реформ, які реалізуються в Україні. Глава Української держави наголосив, що з боку Дж. Байдена не прозвучало жодного негативу стосовно нього та його команди. За словами Президента України, значну увагу під час розмови було приділено питанню членства нашої країни в НАТО. Лідер США підтримує євроатлантичну інтеграцію України, втім конкретних термінів приєднання до Альянсу названо не було. Президент зауважив, що під час зустрічі з Дж. Байденом особлива увага була приділена питанню тимчасово

окупованого Криму. За його словами, Сполучені Штати позитивно оцінили створення «Кримської платформи». В. Зеленський також зазначив, що він запропонував залучити Сполучені Штати Америки на рівні президента до процесу мирного врегулювання конфлікту на Донбасі. Крім того, під час перемовин обговорювалися загрози від реалізації проєкту «Північний потік-2». За словами В. Зеленського, Україна отримала важливі гарантії від президента США, що в разі виникнення загроз для енергетичної безпеки України з боку Російської Федерації чи інших сторін проєкту Сполучені Штати гарантують запровадження санкцій проти «Північного потоку-2». Президент України висловив сподівання, що Дж. Байден відвідає нашу державу з візитом (URL: <http://www.president.gov.ua>).

З огляду на важливу роль, яку відіграють США у світовій політиці, згадану вище інтригу навколо організації й термінів зустрічі, а також непросту ситуацію в нашій країні та її місце в розвитку політичного процесу у Європі візит президента України до США викликав інтерес спостерігачів, експертів і громадськості. Висловлювані оцінки певною мірою залежать від попередніх очікувань і політичних настроїв спікерів.

Так політолог, доцент Київського університету ім. Тараса Шевченка П. Олещук наголосив: «У нас широкий загальний вважає, що подібні зустрічі повинні звершуватися ледь не запрошенням України до НАТО, що, очевидно, на даному етапі неможливо. У підсумковому меморандумі було зафіксовано позиції сторін. Сполучені Штати підтвердили, що вони підтримуватимуть Україну. Є конкретні напрями, за якими Україну підтримуватимуть. Скажімо, у військовій сфері визначено конкретні суми, на які найближчим часом буде надана Україні військова допомога. Сполучені Штати поки не готові вести розмову про ПДЧ у НАТО для України, але вони готові говорити про реальні проєкти реформування і модернізації України. У тій ситуації, що зараз в американській і світовій політиці – це той максимум, на який могла розраховувати Україна», – зауважив П. Олещук (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/otsinky-vizytu-zelenskoho-do-ssha/31440646.html>).

На думку журналіста-міжнародника В. Каспрука не всі завдання, які ставилися на цей візит, були виконані. Тож однозначно оцінювати його результати не варто. «Наразі Президент Зеленський привіз з Америки повну “торбу” обіцянок і добрих намірів ... Україні потрібні надійні гарантії безпеки, а також подоба “Плану Маршалла”, яка б принесла в нашу економіку десятки мільярдів доларів і цим допомогла пережити російську загрозу в довгостроковій перспективі. Водночас у Вашингтоні розуміють як діє олігархічна система управління, без руйнації якої американський бізнес не готовий вкладати гроші в українську економіку», – підкреслив В. Каспрук (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3309776-tridennij-vizit-zaverseno-z-cim-prezident-ukraini-povertaetsa-iz-ssa.html>)

У свою чергу шведсько-американський економіст, дипломат, експерт із питань національних економік України, Росії, країн колишнього СРСР

А. Аслунд висловив думку, що ця зустріч була дуже ефективною. «Взагалі я вважаю, що все, на що міг сподіватися Зеленський, він отримав. Зустріч президентів тривала дві години і це була лише друга зустріч Байдена з європейським лідером, президентом. Особливо важливо, що багато обговорювали оборону, Україна зараз отримала більше підтримки Сполучених Штатів. Також важливо, що обговорювали стратегічне партнерство. Це головний пункт», – підкреслив експерт (URL: <https://suspilne.media/160977-ssa-zaraz-ne-mogli-dati-togo-so-ocikovali-ukrainci-eksperti-pro-zustric-bajdena-i-zelenskogo/>).

Деякі експерти, які наполягають на безперечно позитивному характері візиту Президента В. Зеленського, підкреслювали досягнуті домовленості в енергетичній сфері. Так старший науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень В. Кравченко наголошує: «Загалом результативно .... Для мене найпродуктивніше – це меморандум “Енергоатому” з “Вестінгауз”, який було укладено про будівництво пілотного енергоблоку і загалом щодо перспектив», – наголошує В. Кравченко (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/otsinky-vizytu-zelenskoho-do-ssha/31440646.html>).

Аналогічну думку висловив і експерт-міжнародник, координатор напрямку безпекової політики Центру політичних студій «Доктрина» Г. Парфьонов. «Візит можна і треба розглядати позитивно, адже вирішено ряд важливих питань. І найголовнішим, на мою думку, є домовленість про побудову нових блоків реакторів за підтримки США», – зауважує експерт. Ця сфера є критичною для України. «Власне, з огляду на те, що реакторам залишилось по ресурсу ще років 10–15, то такі рухи є правильними і необхідними», – підкреслив Г. Парфьонов (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3309776-tridennij-vizit-zaverseno-z-cim-prezident-ukraini-povertaetsa-iz-ssa.html>).

Разом з тим деякі експерти закликають до більш стриманої оцінки досягнутих домовленостей щодо співпраці в енергетичній сфері. Віцепрезидент Інституту європейської інтеграції Г. Друзенко вважає, що проривів у відносинах України та США не сталося ... «Підводить нашого президента трохи любов до спецефектів. Наприклад, намагаючись видати за епохальну угоду з “Вестінгаузом”, забувають, що “Вестінгауз” працював в Україні з початку 2000-х. Відтак це чергова хвиля, яка не позбавить нас залежності від “Твелів”, бо частина реакторів є такими конструктивно, що паливо буде поставлятися з Росії» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/otsinky-vizytu-zelenskoho-do-ssha/31440646.html>).

Експерт Українського Інституту майбутнього І. Тишкевич вважає, що остаточні оцінки візиту давати зарано. На думку експерта, політичні цілі, що ставили перед собою лідери країн більшою чи меншою мірою, досягнуті. «Результати цієї роботи ми зможемо оцінити десь місяців за шість, якщо пан Зеленський говорить про підписання певних документів, певних

домовленостей, то вони мають виконуватися. Місяців за шість буде верифікація, наскільки була успішною ця зустріч», – зазначив І. Тишкевич (URL: <https://suspilne.media/160977-ssa-zaraz-ne-mogli-dati-togo-so-ocikuvalli-ukrainci-eksperti-pro-zustric-bajdena-i-zelenskogo/>).

Можливість долучення до сучасних технологій, що відкривають у перспективі досягнуті у Вашингтоні домовленості, підкреслює військовий експерт М. Белесков. «Український оборонно-промисловий комплекс усі ці 30 років розвивається дуже ізольовано від західних оборонно-промислових комплексів. Нам потрібно шукати партнерів, нам потрібні технології, інвестиції і спільні проекти. Потенційно угода нам цікава і важлива, але питання у тому, що буде на практиці. Тому я закликаю до певного стриманого оптимізму», – зауважив експерт (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3309776-tridennij-vizit-zaverseno-z-cim-prezident-ukraini-povertaetsa-iz-ssa.html>).

Водночас чимало експертів звертають увагу на відсутність конкретних домовленостей щодо суттєвої допомоги, чітких гарантій ефективної співпраці. Зокрема, директор Центру дослідження міжнародних відносин М. Капітоненко оцінює візит як невдалий. «Є ритуальні фрази про підтримку України. Є якісь рамкові угоди, у яких мало що нового. Є невеликі конкретні суми допомоги, типу 60 мільйонів на безпеку і стримування агресії Росії. Є обіцянки, які можуть спрацювати, але рано говорити, що вони принесли конкретні результати. Як на мене, на цьому завершуються результати візиту Володимира Зеленського до США. Тому він був невдалим», – зауважує М. Капітоненко (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/otsinky-vizytu-zelenskoho-do-ssha/31440646.html>).

Деякі спостерігачі звернули увагу на відсутність спільної підсумкової пресконференції. Зокрема, політолог, керівник проєктів Digests & Analytics Ukraine В. Хомаха зауважив: «Ми не отримали ніяких гарантій щодо припинення транзиту газу, який буде у нас за два роки, або й раніше. Також ми не отримали запевнень щодо підтримки України в разі прямого вторгнення. Дали грошей. Але не просто, а в кредит. Тобто державна гарантія на закупівлю американських товарів – це кредит. Кредит для купівлі американських послуг, американських товарів. Цей візит, насправді, міг бути і на багато гіршим. Але не бачу, щоб щось було радикально вирішено. Як на мене, це була гарно організована туристична поїздка», – зауважує В. Хомаха (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/otsinky-vizytu-zelenskoho-do-ssha/31440646.html>).

Не оминули увагою експерти і підняте Президентом В. Зеленським під час виступу у Стенфорді питання подвійного громадянства. Це болюче і дратівливе для українського суспільства питання на тлі масової паспортизації на непідконтрольній Україні території Донбасу набуває додаткового напруження. Політолог В. Фесенко детально проаналізував висловлену Президентом України В. Зеленським у Стенфорді думку щодо подвійного громадянства. «Я думаю, що одна з причин пов'язана з процесами

глобалізації, і з процесами масової трудової міграції українців. Це – нова реальність, яка може подобатися чи не подобатися. Тому треба підлаштовуватися під неї та використовувати її в інтересах країни. Тут, до речі, багато дуже аспектів, над якими треба думати, і безпекові, чимало різних аспектів, аж до пенсійної системи», – зазначив В. Фесенко (URL: <https://suspilne.media/160977-ssa-zaraz-ne-mogli-dati-togo-so-ocikovali-ukrainci-eksperti-pro-zustric-bajdena-i-zelenskogo/>).

Причому на думку експерта, проблема не вичерпується винятково ситуацією на непідконтрольних територіях. «Не секрет, що чимало українців є з румунськими паспортами у Чернівецькій області, ще одна проблема – угорські паспорти у деяких районах Закарпаття. ... Угорщина зараз блокує деякі речі для України щодо НАТО, але в перспективі, що небезпечно, вона може нам жорстко заблокувати будь-який подальший рух шляхом європейської інтеграції. Треба враховувати усі нові реалії та нові перспективи», – підкреслив В. Фесенко (URL: <https://suspilne.media/160977-ssa-zaraz-ne-mogli-dati-togo-so-ocikovali-ukrainci-eksperti-pro-zustric-bajdena-i-zelenskogo/>).

Отже, візит Президента України В. Зеленського до США попри усі організаційні складнощі і зовнішньополітичні проблеми, з яким стикнулися Сполучені Штати напередодні зустрічі лідерів наших країн, відбувся. Показовим і дуже важливим політичним підсумком є сама подія, яка підтверджує значущість України, оскільки з часу обрання Дж. Байдена на посаду президента США в Овальному кабінеті з усіх європейських лідерів він приймав лише канцлерку ФРН А. Меркель. Доволі стримані оцінки результатів зустрічі з боку деяких спостерігачів, безумовно, мають ґрунтовні підстави. Суттєвих проривів не відбулося. Одночасно варто визнати, що більш позитивні оцінки інших експертів також мають безперечне право бути почутими. І Україна, і Сполучені Штати Америки, і світ загалом знаходяться в дуже складних умовах, пов'язаних з численними соціально-політичними, епідеміологічними і військовими загрозами, що потребують непростих рішень, кропіткої і тривалої роботи.

Отже, візит Президента України В. Зеленського до США і його особиста зустріч з президентом Дж. Байденем – це черговий важливий крок на шляху нашої країни до успішного майбутнього.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Старт «Кримської платформи» у Києві: основні меседжі учасників та подальші перспективи формату очима експертів

Саміт «Кримська платформа», що відбувся у Києві 23 серпня, став однією з найвагоміших міжнародних подій за увесь період існування незалежної України. Це один із головних меседжів, висловлених у

політичних та експертних колах у контексті обговорення перших підсумків та подальших перспектив нового консультативного та координаційного формату, ініційованого Україною для підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму, відповіді безпековим викликам, посилення міжнародного тиску на Росію, запобігання подальшим порушенням прав людини та захисту жертв окупаційного режиму, а також досягнення головної мети – деокупації Криму та повернення його Україні.

Установчий саміт «Кримської платформи» відбувся за участю делегацій 46 країн та міжнародних організацій, які охоплювали представників усіх країн ЄС та НАТО, Великої сімки і нормандського формату, за винятком Росії. Зокрема, на рівні президентів були представлені Латвія, Литва, Естонія, Польща, Словаччина, Угорщина, Молдова, Словенія, Фінляндія. На рівні прем'єр-міністрів – Румунія, Грузія, Хорватія, Швеція. Дві держави – Швейцарію та Чеську Республіку – представляли глави парламентів. На рівні міністрів закордонних справ у саміті взяли участь такі держави: Туреччина, Франція, Іспанія, Італія, Бельгія, Австрія, Нідерланди, Люксембург, Ірландія, Данія, Болгарія, Чорногорія, Північна Македонія. Від Британії та Португалії прибули міністри оборони. Сполучені Штати Америки та Німеччина делегували на саміт міністрів енергетики, Норвегію представляв державний секретар МЗС. Вісім держав – Нова Зеландія, Мальта, Японія, Австралія, Кіпр, Канада, Греція та Ісландія – були представлені на рівні послів.

Впадає в око той факт, що на саміті «Кримської платформи» не були представлені країни Африки, Латинської Америки та Близького Сходу. Індія та Китай не направили на саміт навіть своїх послів у Києві. Дехто пояснює цей факт прорахунками української дипломатії в цих регіонах, а дехто – потужним тиском на ці держави Москви, яка вкрай негативно ставиться до «Кримської платформи» та будь-яких згадок про деокупацію півострова. Останні пів року РФ проводила агресивну кампанію проти установчого саміту, що відбувся. Зрозумівши, що їй не вдасться зупинити цю українську ініціативу, вона вирішила зробити усе можливе, аби понизити статус іноземних делегацій або ж узагалі домогтися того, щоб ті чи інші держави не направили своїх представників.

Так Україна втратила африканський, південноамериканський, частково азійський континенти. Через тиск РФ чотири держави Африки відмовилися відправляти своїх делегатів, країни Близького Сходу (такі, як Саудівська Аравія, Катар) відмовилися від участі у «Кримській платформі» так само, як і Китай, Індія, Південна Корея, які зазвичай зважають на позицію Росії. Здивувала Японія, яка до цього прагнула долучитися до будь-яких кримських ініціатив, але цього разу була представлена лише послом. Ключовий негатив – це позиція Німеччини та Франції. Лідери цих двох держав, які є медіаторами в нормандському форматі між Україною та Росією, пішли на поступки В. Путіну та спочатку відмовились їхати самі, а далі – відкликали своїх глав МЗС.

Характерно, що до участі в «Кримській платформі» її організатори запрошували й російську делегацію, але офіційна Москва спочатку заявила, що готова брати участь у саміті тільки для того, щоб обговорити відновлення подачі дніпровської води в Крим. Пізніше офіційний представник міністерства закордонних справ Росії М. Захарова заявила, що будь-яка участь інших держав у планах Києва, включно з «Кримською платформою» розцінюватиметься Росією як «пряме посягання на її територіальну цілісність».

Глава МЗС Росії С. Лавров у своїй заяві відразу звинуватив учасників саміту в намірах «плекати неонацистські расистські настрої», а також назвав «штучно створеною русофобською акцією».

У Кремлі розцінили саміт «Кримської платформи» як «недружній до Росії». «Ми ставимося до цього заходу як до надзвичайно недружнього щодо нашої країни. Ми категорично не сприймаємо подібні твердження щодо російського регіону, щодо Криму. У цьому плані відношення абсолютно однозначне – ставимося як до антиросійського заходу», – таку заяву зробив у день проведення саміту пресекретар президента Росії Д. Песков (URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/postavyty-rosiyu-na-misce>).

Водночас С. Лавров заявив інформагенції ТАСС: «Я хочу сказати, що ми знаємо про ті методи, які використовуються, щоб примушувати союзників підключатися до такого роду безглузвих акцій, тому для нас не дивно, що така помилково сприйнята солідарність членів ЄС, членів НАТО лягла в основу цієї абсолютно порожньої, пропагандистської затії, що не має жодних перспектив... Це русофобська акція, штучно створена. І будуть намагатися штучно ці настрої підтримувати, щоб підіграти ультрарадикальним неонацистських проявам у сучасній Україні. Цим проявам потурає і влада в Києві, цим проявам потурають і лідери західного світу» (URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/postavyty-rosiyu-na-misce>).

Все ж, попри труднощі та неприємні сюрпризи з боку Росії, Україні вдалося реалізувати свою ініціативу. Офіційно роботу саміту відкрив Президент України В. Зеленський.

«Ми свідомі того, що наодинці Україна ніколи не зможе повернути Крим. Нам потрібно дієва підтримка на міжнародному рівні і на новому рівні питання деокупації українського півострова. Потрібні подальші кроки для звільнення Криму. Наші спільні зусилля змогли би позбутися збройної агресії і призупинити агресію на тимчасово окупованих територіях Криму та Донбасу», – звернувся до присутніх В. Зеленський. За його словами, з початком діяльності «Кримської платформи» Україна та її партнери почали «писати нову главу в історії українського Криму, і це глава про деокупацію». «Синергія наших зусиль має змусити Росію сісти за стіл переговорів щодо повернення нашого півострова», – заявив В. Зеленський.

Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль під час виступу на першому саміті «Кримської платформи» відзначив, що збитки країни від російської анексії Криму налічують більше 100 млрд дол.

«Окупація Криму – це не внутрішня проблема України. Це проблема світового масштабу, яка руйнує систему міжнародної безпеки. Україна зазнала величезних економічних збитків від окупації Криму. Загальні потенційні збитки оцінюються сьогодні експертами в розмірі понад сто мільярдів доларів – це втрачені природні ресурси, втрачені активи держави, втрачена промисловість і втрати людей, які страждають від окупації Росії», – наголосив Д. Шмигаль (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-shmygal-zbytky-vid-aneksiyi/31423973.html>).

На пленарному засіданні саміту виступили глави делегацій усіх країн-учасниць «Кримської платформи». У своїх виступах вони зазначали, що незаконна анексія Криму Росією у 2014 р. стала грубим порушенням міжнародного права, і висловлювали непохитну підтримку територіальної цілісності та суверенітету України.

Європейський Союз не визнає незаконної анексії Криму та Севастополя Росією і продовжуватиме політику невизнання, заявив президент Європейської Ради Ш. Мішель.

«Я тут присутній для того, щоб підтвердити незмінну позицію ЄС: ми не визнаємо незаконної анексії Криму та Севастополя Росією. Ми продовжуватимемо нашу політику невизнання цього і ми надалі виступатимемо проти будь-яких порушень міжнародного права», – наголосив Ш. Мішель на установчому саміті «Кримської платформи» (URL: <https://www.dw.com/uk/prezydent-yevrorady-yes-ne-vyznaie-aneksii-krymu-rosiiei/a-58956046>).

Кроки Росії, спрямовані на мілітаризацію Кримського півострова, кричущі порушення прав людини, які там відбуваються, викликають стурбованість ЄС, наголосив президент Європейської Ради. «Такі дії несуть загрозу довірі та миру. Наша мета зробити так, щоб незаконна анексія Криму ніколи не була легітимізована», – заявив він (URL: https://rus.lb.ua/world/2021/08/23/492317_krimska_platforma_pochatok.html).

За підсумками саміту «Кримської платформи» його учасники ухвалили декларацію, що фіксує невизнання анексії півострова Російською Федерацією. Зокрема, в тексті декларації засуджено дії Росії й анексію нею Кримського півострова, та підтверджено «прихильність суверенітету, політичній незалежності, єдності та територіальній цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах, включно з її територіальними водами».

«Учасники міжнародної “Кримської платформи” не визнають і продовжують засуджувати тимчасову окупацію та незаконну анексію Криму, що становить прямий виклик міжнародній безпеці з серйозними наслідками для міжнародно-правового порядку, що захищає територіальну цілісність, єдність та суверенітет усіх держав», – ідеться в декларації (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-krymska-platforma-deklaratsiya/31424112.html>).

У документі вказано, що учасники саміту «засуджують постійні порушення та зловживання та систематичні необґрунтовані обмеження прав

людини та основних свобод, з якими стикаються жителі Криму, такі як право на мирні зібрання, права на свободу вираження поглядів та переконань, релігійних свобод, асоціацій, обмеження можливості знаходити, отримувати та поширювати інформацію, а також втручання та залякування, з якими стикаються журналісти, правозахисники та адвокати у своїй роботі, тривалу мілітаризацію Криму, що підриває безпеку та стабільність у регіоні Чорного моря, перешкоди навігаційним правам і свободам, що реалізуються відповідно до міжнародного права, включно з перешкоджанням вільному проходу суден через Керченську протоку до Азовського моря та з нього, а також підкреслюють, що такі перешкоди мають негативні економічні наслідки для українських портів в Азовському морі та міжнародних торгових потоків, продовження зміни демографічної структури на окупованому півострові шляхом переселення громадян Росії до Криму».

Учасники ухвалили рішення заснувати «Кримську платформу» як «консультативний та координаційний формат» із метою мирного припинення тимчасової окупації Росією Криму та міста Севастополя та відновлення контролю України над цією територією в повній відповідності до міжнародного права (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/24/novyna/polityka/podkast-slovom-24-serpnya-pidsumky-samitu-krymskoyi-platformy-ta-elektronni-pasporty>).

Перед церемонією підписання Декларації саміту В. Зеленський зауважив, що цей документ буде відкритим для приєднання, у тому числі й для Росії. Президент України запропонував керівництву РФ долучитися до «Кримської платформи», пообіцявши, що залишить вільне місце для підпису в декларації.

«РФ, яка не брала участь у саміті, але так активно обговорювала та коментувала “Кримську платформу”, була настільки активною, що склалося враження, що вона – повноцінний учасник КП. Якщо цей майданчик її настільки цікавить, ми запрошуємо Росію приєднатися до платформи для спільного вироблення шляхів деокупації Криму та виправлення її історичної, трагічної помилки. Я обіцяю, що в декларації саміту, яка засуджує окупацію Криму, завжди буде рядок для підпису представника РФ. Думаю, що, скоріше за все, цей підпис буде останній на останньому саміті КП в Ялті», – заявив глава держави.

За інформацією ЗМІ, текст Кримської декларації став результатом компромісу, оскільки чимало важливих для України пунктів європейські партнери видалили або змінили формулювання на менш різкі та більш розпливчаті. Зокрема, каменем спотикання для багатьох підписантів виявився пункт, у якому згадуються санкції щодо Росії, хоча тема посилення санкційного впливу постійно звучала серед учасників саміту. Так, прем'єр Словацької Республіки Е. Хегер наголосив: «Чиясь сила – не аргумент і ознака правоти. Це не значить, що кордони можна перекреслювати власними силами як заманеться. Ми не визнаємо цю анексію. У цьому Україна має повну нашу підтримку у своїй боротьбі за відновлення територіальної

цілісності, неподільності. Наші санкції проти Росії триватимуть, доки триватиме ця окупація».

Сполучені Штати зберігатимуть санкції проти Росії, поки триватиме незаконна анексія Криму та агресія на Донбасі, про це заявила міністр енергетики США Д. Гренгольм.

Зрештою, у формулюванні пункту щодо подальших санкцій проти Росії учасники «Кримської платформи» зійшлися на варіанті, який закликає «продовжувати здійснювати політику невизнання незаконної анексії Криму» та розглянути запровадження подальших санкцій проти Росії, «якщо це передбачено правовою юрисдикцією кожного учасника платформи і згідно з відповідними процедурами, коли це необхідно і якщо дії Росії цього вимагатимуть» (URL: <https://www.dw.com/uk/samit-krymskoi-platfomy-46-krain-nahadaly-moskvi-shcho-pytannia-krymu-ne-zakryte/a-58959040>).

Серед позитивних моментів зібрання – вимога, адресована Москві щодо надання доступу спостерігачам ООН до відвідин Криму; створення умов для підтримки економічних, інфраструктурних та екологічних проєктів, що сприяли б подальшому розвитку регіонів України, що межують з тимчасово окупованим Кримським півостровом.

Важливо, що вперше на міжнародному рівні Російську Федерацію визнано державою-окупантом. Росію закликали виконувати свої зобов'язання відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та інших застосовних норм міжнародного права, негайно припинити всі порушення і зловживання правами жителів Криму, забезпечити повний та безперешкодний доступ до Криму для встановлених регіональних та міжнародних механізмів. Учасники саміту домовилися використовувати майданчики ООН, Ради Європи та ОБСЄ для того, щоб «координувати свої зусилля» на тих форумах, де обговорюватимуться питання Криму.

Водночас є сподівання, що ця Декларація поступово наповнюватиметься новими смислами, що з часом будуть напрацьовані реальні інструменти, які дадуть змогу протидіяти мілітаризації півострова, зміні його етнічного складу, посиленню гуманітарної та екологічної кризи.

Цікавою в цьому контексті є пропозиція президента Латвії Е. Левітса, який наголосив на важливості створення міждержавних груп дружби «Кримської платформи». «В латвійському парламенті була створена група з підтримки Кримської платформи. І ми пропонуємо іншим парламентам подумати про доцільність створення таких самих груп. Ми також вважаємо, що було б доцільно подумати про формування груп з підтримки платформи у міжпарламентських міжнародних організаціях. Це сприяло б досягненню цілей КП, підтримки релевантності питання Криму на міжнародному порядку денному», – вказав він.

Варто також зауважити, що до української ініціативи вже приєдналося понад 200 експертів із 33 держав. Це люди, які розуміються на питаннях незаконної мілітаризації, екології, прав людини, насильницької зміни

етнічного складу територій, морського права та загалом міжнародного законодавства тощо.

Також треба наголосити на тому, що МЗС України на постійній основі координуватиме міжнародний напрям роботи «Кримської платформи», а збором аналітики, інформації про проблеми, що виникли та продовжують виникати у Криму займатиметься окрема служба із забезпечення діяльності КП, що працюватиме на базі Представництва України в АРК.

Загалом ідеться про роботу повноцінної структури, офісу, що працюватиме щодня 24/7 і займатиметься моніторингом ситуації з правами людини, збиратиме інформацію про зростання військової активності на півострові, відслідковуватиме екологічну та економічну обстановку на тимчасово окупованій території, розповів В. Зеленський.

Важливо, що офіси «Кримської платформи» відкриють в інших країнах, які підтримали українську ініціативу. Скрізь буде обрано уповноважених представників, які постійно обмінюватимуться інформацією та координуватимуть питання деокупації Криму із Києвом на постійній основі. Останнє дійсно вселяє надію, що таким чином вдасться зберегти питання захоплення півострова на глобальному порядку денному.

Сам факт проведення саміту, який продемонстрував потужну міжнародну підтримку суверенітету України, попри те, що увага світу тепер прикута до Афганістану, експерти називають успіхом. «Це є сигналом для Москви, що їй не вдасться замочувати питання Криму», – переконаний експерт Центру оборонних стратегій О. Хара (URL: <https://www.dw.com/uk/samit-krymskoi-platfomy-46-krain-nahadaly-moskvi-shcho-pytannia-krymu-ne-zakryte/a-58959040>).

Водночас він визнає, що цілі, визначені в Декларації саміту, «виглядають не надто реалістично з точки зору короткострокових перспектив, бо Росія – ядерна держава, а режим Путіна твердо стоїть на ногах». Проте О. Хара переконаний, що повернення Криму у той чи інший спосіб «можливе за допомогою інструментів міжнародного права, змішано-силовими акціями чи дипломатичним шляхом».

Аналітик Європейської ради з міжнародних відносин (ECFR) Г. Грессель вважає, що діяльність «Кримської платформи» «протидіятиме комфорту російського керівництва, яке спирається на припущення, що Захід не хоче торкатися питання Криму і з плином часу визнає його приналежність Росії де-факто». Г. Грессель також вважає, що «Кримська платформа» об'єднає ті держави, які «зацікавлені в просуванні антиросійських санкцій», які, на його думку, наразі є слабкими і не можуть зупинити знищення культурної спадщини Криму та зміни етнічного складу півострова.

Аналітик також визнає, що повернення Криму – «дуже і дуже довгострокова мета». «Але зараз головне завдання: не створити враження, що Захід мовчки прийме російський Крим як доконаний факт», – наголосив Г. Грессель.

Політичний експерт, дипломат В. Трюхан зазначає, що «інавгураційний саміт “Кримської платформи” став безсумнівним дипломатичним успіхом України. І за рівнем представництва, і за смисловим наповненням, і по організації. Ніколи раніше такого рівня заходів Україні не вдавалося провести» (URL: <https://politics.comments.ua/ua/news/foreign-policy/samit-krimska-platforma-ii-pidsumki-682590.html>).

Експерт назвав три ключові позитиви заходу. По-перше, міжнародна спільнота переконалася у тому, що Україна – це дієздатна держава, з якою варто мати справу. На тлі фактично миттєвого знищення афганської держави, в яку Захід вбухав трильйони доларів за 20 років, контраст очевидний.

По-друге, розвіяний міф про всесильну російську руку, пропаганду, розвідслужб, дипломатію, армію тощо. Зірвати саміт або завдати значної шкоди його представницькому рівню чи смисловим наповненням росіянам не вдалося. Наперекір безпрецедентно титанічним зусиллям, спрямованим на це.

І по-третє, Крим повернувся до порядку денного усіх міжнародних переговорів, у яких бере участь Україна. І тепер Путіну і Ко з цим доведеться миритися. В. Трюхан резюмує: «Те, що в останній пункт декларації саміту включений заклик до Росії “...приєднається до Кримської платформи ... з метою деокупацію Кримського півострова” можна сприймати як тролінг Заходом Кремля найвищого рівня. Як показує давня мудрість, – “правителі, які викликають сміх, втрачають трон”».

Економічний експерт, експерт з питань тимчасово окупованих територій Ю. Смелянський упевнений, що будь-який захід, що проводиться для обговорення кримського питання, – це вже позитив. «Укотре наші західні партнери, які взяли участь у саміті, підтвердили свою позицію в підтримці територіальної цілісності України й невизнання анексії Кримського півострова. Вони в черговий раз заявили про готовність допомагати Україні відновлювати свою територіальну цілісність. Це здорово і дуже б хотілося, щоб час і національні інтереси кожної держави-партнера не вплинули негативно на цю позицію. Масштабно. Яскрава зовнішня картинка, яка створює відчуття досягнутої перемоги. Без визначення остаточно або проміжна... Загалом її можна сформулювати наступним чином: “Фасадна частина Кримської платформи яскрава, урочиста, зовні приваблива, святкова не може не породжувати позитивне сприйняття”. Але, крім “фасадної частини”, завжди існує “внутрішнє оздоблення” – це наповнення, смисли, що формуються, цілі й тактика досягнення цілей. Поки що з цим проблема», – вважає Ю. Смелянський.

Серед негативних моментів експерт виділяє те, що «місця для публічної думки українських експертів про “кримське” питання не було. Тільки кулуари. Наші західні партнери й представники української влади розповідали, як нам жити. Кожен про своє. Був хор представників західних держав-партнерів і невеликий хор представників української влади. Ноти в

кожного різні, за винятком останніх акордів : «Крим – це Україна. А Україна – це Крим»».

І ще один негативний момент, на думку Ю. Смілянського, – це просування в «кримському» питанні парадигми «мирної деокупації». «Тобто, коли-небудь настане час, і Росія піде з Криму. Так не буває. Деокупація – це та чи інша операція, а ось інтенсивність бойових дій може бути різною. Від “0” і далі за шкалою вгору».

Щодо перспектив, то, на думку експерта, існує два основних напрями розвитку подій. Перший, небажаний, варіант – реалізація формули «фасаду», і в такому варіанті не варто чекати позитивних результатів у стратегічній перспективі. «Формула “яскравого фасаду” без відповідних “внутрішніх робіт” не передбачає ні деокупації, ні реінтеграції Кримського півострова. “Яскравий фасад” передбачає і надію на виключно “мирну деокупацію”. Тобто на те, чого в природі не існує. Можна радіти яскравості “фарб фасаду” якийсь час, поки дощі насправді не змиють цю “яскраву фарбу радості”», – зауважив він.

Другий, бажаний, варіант – саміт «Кримської платформи» стане поворотним моментом у питанні формування прозорої, однозначної та послідовної державної політики по відношенню до тимчасово окупованого півострова, «яка готуватиме умови майбутньої деокупації Криму і, одночасно, почне процес реінтеграції півострова як невід’ємної частини єдиного українського простору», – підкреслив Ю. Смілянський (URL: <https://i-ua.tv/society/27901-yurii-smelianskyi-krymu-duzhe-malo-v-informatsiinomu-prostori-ukrainy>).

Політолог-міжнародник В. Закревська зауважує, що одного такого форуму для розв’язання проблем незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України, безумовно, недостатньо. Необхідна системна робота. На думку експерта, після цілком успішного старту цієї платформи, Україна в дипломатичній площині має всі шанси збудувати новий, більш ефективний трек дипломатичного розв’язання питання Криму.

«“Кримська платформа” не скасовує зусилля і зобов’язання України в Мінському процесі. Але вона підсилює нашу позицію, особливо в ситуації, коли прогрес у Мінському процесі залежить від бажання однієї людини виконати власні зобов’язання, взяті на себе РФ. Впевнена, що за допомогою Кримської платформи Україна задає новий порядок у розв’язанні питання Криму, незалежності та територіальної цілісності, а також безпеки у Європі та світі», – резюмує В. Закревська (URL: <https://politics.comments.ua/ua/news/foreign-policy/samit-krimaska-platforma-ii-pidsumki-682590.html>).

Юрист-міжнародник Б. Бабін констатує, що усі спроби держави-агресора та політичних конкурентів якось розмити й нівелювати саміт «Кримської платформи» провалилися. «Загалом я оцінюю ситуацію в позитиві. Зрозуміло, що держава-агресор «готувалася» до саміту, робила все можливе, щоб його зірвати та дискредитувати. Зокрема, через тиск на наших

партнерів, щоб мінімізувати кількість учасників. Я не кажу, що цього їм взагалі не вдалося, можливо, десь вони і вплинули на ситуацію, умовно кажучи, мав приїхати міністр, а, натомість, прибув посол. Але нічого принципового росіянам зробити не вдалося».

Експерт наголошує, що основне завдання цього проєкту – його міжнародний вимір. І тому всі постійні структури КП мають функціонувати за участю держав-учасниць, аби не допустити перетворення формату проєкту на внутрішньо-український. «Наше МЗС, спільно з колегами з різних країн, повинне опрацювати механізм їхньої участі. Фактично, Україна засновує міжнародну інституцію. Подивимося, як це вийде», – наголосив Б. Бабін.

На думку керівника військових програм безпеки Центру глобалістики «Стратегія XXI» П. Лакійчука, під час саміту «Кримської платформи» українська сторона намагалася перенести питання деокупації Криму з царини слів – до конкретних дій. «На жаль, на моє особисте відчуття, з уст іноземних партнерів почасти звучали надто вже загальні слова підтримки: про несприйняття окупації, про готовність нас підтримати в питанні територіальної цілісності тощо. Все це ми постійно чуємо, і це добре, однак я вбачаю в цьому й мінус. Це вираження того, що міжнародна спільнота ще не готова до якихось конкретних, рішучих дій щодо кричущого порушення міжнародного права», – вважає П. Лакійчук.

Щодо позитиву, то він у тому, що «Кримська платформа» виявилася самітом налагодження комунікації. «І це – в плюс. Адже напрацювання підходів – це перший крок до розв’язання проблеми», – наголошує експерт.

Він також повідомив, що п’ять країн – Велика Британія, США, Канада, Швеція та Швейцарія – створюють фонд допомоги Україні «Партнерство за сильну Україну», у якому накопичуватимуться кошти для підтримки, в тому числі, боротьби на кримському напрямі. «Як на мене, це теж результат «Кримської платформи». І сподіваюся, що таких результатів буде більше, що відбуватиметься ефект переходу від кількості – до якості. У будь-якому разі, фундамент закладено. Саміт був значний. І, думаю, що просто так він не пройде. Платформа послала важливий сигнал, що питання деокупації Криму не зняте з порядку денного», – додав пан П. Лакійчук.

Головний редактор порталу BlackSeaNews, керівник Моніторингової групи «Інституту Чорноморських стратегічних досліджень» А. Клименко, який вважає саміт «Кримської платформи» справді історичною подією, водночас звертає увагу на деякі дипломатично-округлі формулювання підсумкової декларації, які можуть «викликати низку запитань». Наприклад, у декларації жодного разу не згадується слово «санкції». Натомість, дуже обережно звучить таке: «розглянути запровадження подальших політичних, дипломатичних та обмежувальних заходів щодо Російської Федерації, якщо це передбачено правовою системою кожного учасника Платформи і згідно з відповідними процедурами, коли це необхідно і якщо дії Росії цього вимагатимуть». Тут не варто шукати «зради». Але. «Не секрет, що серед країн-членів ЄС та НАТО є такі, які не надто в захваті від санкцій як таких.

Це не стосується, приміром, Польщі, Румунії, країн Балтії, Великої Британії, США, наголошує він. Але низка країн має глибокі політичні, бізнесові зв'язки з РФ... І це, безумовно, проблема, яку українській стороні варто вирішувати. Спитаєте – як? Шляхом переконання, шляхом індивідуальної роботи з цими країнами для того, щоби їм стало зрозуміло, що особливого вибору у світу немає: або санкції, або – війна».

Українська сторона повинна якось протидіяти атмосфері страху перед новими санкціями. «Для цього потрібно створити сильну коаліцію з числа країн ЄС. Потрібно, щоб Україна разом Польщею, країнами Балтії, Румунією тощо активно надавали залізні аргументи. Без цього кримська декларація може залишитися папірцем. Певен, що цього не буде, але саміт пройшов, а тепер – нас очікує серйозна і вкрай непроста робота», – констатує А. Клименко.

На його думку, варто наголосити, що саме Україна має взяти на себе ініціативу щодо реалізації положень декларації саміту «Кримської платформи». «Так, це не просто, за роки окупації громадські неурядові організації, по суті, взяли на себе функцію моніторингу та документування фактів порушення прав людини, фактів мілітаризації Криму, екологічного впливу, порушення морського права і так далі. Але ж це все повинна робити держава. У будь-якому разі... Я, як представник однієї з таких організацій, із задоволенням готовий передати всі свої напрацювання, доробки, досвід, методики державним органам. На жаль, поки що на цьому фронті спостерігається мала активність. Проте активність усе ж є».

Насамперед А. Клименко відзначив прокуратуру АР Крим і міста Севастополь, яка бере факти від неурядових організацій, правильно оформлює їх із процесуальної точки зору, формує на їх основі документи для міжнародних судів... Позитивно згадав експерт і про представництво Президента в АРК, а також МЗС. «Утім, цього не достатньо. Якщо ми справді хочемо реалізувати політичні рішення Платформи, то... в кожному українському центральному органі виконавчої влади, в кожній державній агенції, державній службі (Нацбанку, Національній комісії з цінних паперів, Фонді держмайна, Міграційній службі тощо) – повинні бути фахівці або цілі відділи/групи/структурні підрозділи, які за своїми функціональними обов'язками займатимуться виключно питаннями деокупації Криму і нічим іншим».

А. Клименко певен, що незалежні експерти зроблять усе можливе для того, щоб організувати навчання, передати свої матеріали, а також охоче консультуватимуть чиновників.

Також, на думку експерта, вкрай важливо структурно підсилити МЗС, зокрема «у тих країнах, які для нас є найбільш важливими в плані реалізації цілей і рішень саміту – треба посилювати персонал українських посольств, збільшувати штат за рахунок дипломатів, які б займалися Кримом. Зрештою, якщо наше МЗС проявило ініціативу очолити санкційний напрямок, прийнявши кілька місяців тому дуже правильне рішення відносно створення

посади Уповноваженого міністерства з питань санкційної політики на рівні посла, то все це необхідно тепер підсилювати ще й кадрами, бюджетом тощо», – наголосив А. Клименко.

У контексті включеної до тексту підсумкової декларації вимоги «продовжувати здійснення політики невизнання незаконної анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Російською Федерацією». А. Клименко акцентує увагу, що українській стороні під час кожних перемовин та державних візитів необхідно добиватися того, аби парламенти країн, окремих штатів чи федеральних земель приймали резолюції щодо цього.

Експерт вважає, що кожна держава на рівні уряду або парламенту має прийняла рішення, у якому б детально розшифрувала як не визнавати незаконну анексію Криму. Приміром, це означає не лише не малювати на географічних картах Крим таким самим кольором, що й РФ. «Це означає також заборонити візити політиків, депутатів, власне, не рекомендувати громадянам їздити до окупованого півострова в обхід чітко визначених Україною правил».

Міжнародний саміт «Кримська платформа» може стати відправною точкою для створення ефективних міжнародних механізмів деокупації Криму, вважає почесний член Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), народний депутат Верховної Ради VIII скликання, ексвіцепрезидент ПАРЄ та заслужений юрист України Г. Логвинський (URL: <https://ua.krymr.com/a/krymska-platforma-naslidky-heorhiy-lohvynskyy/31435582.html>).

Акцентуючи на ухваленій за підсумками саміту Декларації із закликом відновити територіальну цілісність України у визнаних на міжнародному рівні кордонах, він констатує, що вона принципово відрізняється від документів, які раніше ухвалювалися різними міжнародними інституціями, наприклад, ПАРЄ або ООН. «З одного боку, вона залишається декларативною, тобто не існує юридичної процедури виконання цього документа. З іншого боку, особи, які підписали його, офіційно представляли свої країни, і рівень представництва, на який так назирає Росія, в цьому випадку не має значення», – підкреслює експерт.

Український юрист зазначає, що сам факт участі в підписанні Декларації такої кількості країн вкрай значний з точки зору геополітики, оскільки показує, що всі учасники саміту не визнають окупацію Криму «замороженим конфліктом». Також він нагадує, що Декларація посиляється на ряд раніше ухвалених міжнародних документів щодо Криму, які, у свою чергу, мають вже обов'язковий характер.

«Але ще раз підкреслю, головне значення “Кримської платформи” – це повернення питання окупації Криму в міжнародний порядок денний. За моєю оцінкою, воно буде найактуальнішим у цьому порядку денному від місяця до пів року, і найважливіше питання, яке тут постає: на що готові піти наші партнери, які підписали підсумковий документ, щоб створити ефективний

механізм деокупації Криму?»), – ставить запитання Г. Логвинський. Він також зазначає, що Україні зі свого боку належить вибудовувати стратегію деокупації окремо з усіма учасниками Платформи в руслі ухваленої Декларації.

Отже, саміт «Кримської платформи», який відбувся у Києві 23 серпня, актуалізував питання деокупації Криму на міжнародному рівні та однозначно визнаний експертами вдалим і перспективним форматом для наближення деокупації українського півострова. Діяльність нового консультативно-координаційного формату щодо Криму має гарантувати постійну присутність кримської теми на міжнародному порядку денному. Ця дискусія, до якої будуть залучені політики, дипломати та експерти, як очікується, дасть змогу протидіяти загрозам і наслідкам російської окупації Криму та сприятиме реалізації кінцевої мети «Кримської платформи» – повернення Криму до складу України. Постійну роботу ініціативи забезпечить спеціальний офіс, який 23 серпня відкрили в Києві, а згодом його представництва працюватимуть і в інших країнах. Це дає чіткий сигнал країнам-учасникам «Кримської платформи» про те, що вони своїми зусиллями можуть сприяти деокупації Криму, проявивши міжнародну солідарність та тримаючи постійний фокус на цьому питанні.

С. Калиновський, влас. кор. СІАЗ НБУВ

Ісламський Емірат Афганістан 2.0: небезпека для України?

Так склалося, що історично Україна майже не мала точок дотику з регіоном Середнього Сходу. Виняток становив лише Афганістан. Під час радянської окупації цієї країни у 1979–1989 рр. на її території проходили військову службу 160 000 українців, 3000 з яких загинули. Через декілька років озброєна і навчена Радянським Союзом афганська армія, яка після розпаду СРСР втратила підтримку, була переможена спільними зусиллями повстанців. До влади в країні у 1996 р. прийшов рух «Талібан», який з великим ентузіазмом і почасти із надмірною жорстокістю почав втілювати в життя шаріатські цінності у своєму своєрідному прочитанні. У результаті, коли американці та їх союзники по НАТО увійшли в Афганістан у 2001 р. для проведення антитерористичної операції, їм вдалося досить швидко взяти під свій контроль значну частину країни за рахунок залучення ліберально налаштованої частини афганського істеблішменту. Проте безуспішна історія зовнішнього втручання вкотре повторилася, іноземні війська змушені піти, а ми сьогодні знову маємо «Ісламський Емірат Афганістану» (ІЕА), до назви якого можна додати розширення 2.0.

Станом на друге вересня на афганській території залишається ще близько 200 наших співвітчизників (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/afghanistan-ukrajina-hromadiany-evakuacija/31439219.html>). Що з ними станеться? Які ще проблеми для

українського суспільства може створити ІЕА? Щоб відповісти на ці запитання варто звернути увагу на генезис військово-політичного руху «Талібан» (повна назва «Ісламський рух Талібан Афганістану»).

Рух зародився наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. у деобандійських медресе, розташованих у прикордонному з Пакистаном регіоні Афганістану, переважно населеному пуштунами. Школа «деобанді» продовжувала традицію шаха Валіуллі Дехлеві, який у XVIII ст. намагався очистити іслам від місцевих звичаїв, культурних запозичень та нововведень. Прихильники цієї течії наголошували на необхідності проведення реформи релігійних практик і повернення до ісламу «праведних попередників». Проте на відміну інших фундаменталістських течій, зокрема, ваххабітів та салафітів, деобанди підкреслювали необхідність наслідування мазхабам та не відкидали суфізм. Це частково пояснюється тим, що майбутній лідер «Талібану» Мулла Омар у дитинстві виховувався суфійським шейхом Хадж Баба.

За часів радянської інтервенції в Афганістані (1978–1989) медресе на кордоні з Афганістаном, що були створені за підтримки найбільшої релігійної партії Пакистану «Асоціації мусульманських учених», стали одним з основних центрів мобілізації моджахедів. Режим військового правителя Пакистану генерала Зія уль-Хакка всебічно підтримував цей процес, який координувався державними структурами, зокрема «Міжвідомчою розвідкою». Активну фінансову допомогу медресе, мобілізації й підготовці моджахедів надавала Саудівська Аравія. Після загибелі Зія уль-Хакка в авіакатастрофі у 1988 р., пакистанський уряд продовжив підтримку моджахедів. Зокрема, за часів другого прем'єрства Беназір Бхутто (1993–1996) влада Пакистану, яка була зацікавлена в безпечних торговельних шляхах, що зв'язували Пакистан і країни Середньої Азії, зробила ставку на «Талібан» і сприяла їх утвердженню в Кандагарі.

Водночас значну частину керівництва «Талібану» – 48,97 % складали колишні учні неформальних релігійних гуртків, що формувалися навколо мечетей у пуштунських селах Афганістану. Молоді члени «Талібану», багато з яких народилися в таборах біженців на північному Заході Пакистану, отримали освіту в фундаменталістських медресе і навчилися воювати в моджахедів. Вони не знали історію і традиції своєї країни, були виховані на ідеалах ісламської спільноти часів пророка Мухаммада, що й намагалися наслідувати й втілювати у життя (URL: <http://www.islamicstudies.in.ua/images/books/islam-i-politika.pdf>).

Отже, до процесу створення «Талібану» були залучені пуштунські племена по обидва боки «Лінії Дюранда», прокладеної британськими колонізаторами у 1893 р., яка розділила пуштунів Афганістану і тодішньої Британської Індії. Ключовими факторами мобілізації «Талібану» поруч із релігійною ідеологією можна назвати пуштунський націоналізм.

Серед союзників руху треба загадати афілійовану з «Талібаном» «Мережу Хаккані» – одну з найчисельніших груп антирадянських повстанців-моджахедів, яку було створено у 1980-ті рр. за підтримки ЦРУ й

котра, після встановлення талібами Ісламського Емірату Афганістан у 1996 р., приєдналася до руху, а після повалення режиму талібів, встала до лав збройної боротьби проти США та її союзників. Водночас варто відрізнити ідеологічно споріднений з «Ісламським рухом Талібан Афганістану» – «Рух Талібан Пакистану», створений 2007 р., який діє переважно в Північно-Західних провінціях Пакистану і метою якого є встановлення на цих територіях власної держави, повністю заснованої на принципах шаріату. Цей рух надає військову та іншу підтримку афганським талібам. На відміну від афганського «Талібану», пакистанська організація віднесена Держдепом США до «зарубіжних терористичних організацій» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zasnovnyk-haqqani-pomer/29469669.html>).

Основні етапи становлення і розвитку «Талібану»:

- становлення, інституціоналізація і формування ідеології (1994–2001);
- відродження в новій якості після поразки «Ісламського емірату Афганістан» (2002–2013);
- трансформація (2013–2019);
- військово-політичний реванш (2021).

«Ідеологія Талібану змінилася за останні два десятиліття. Донедавна рух уособлював “традиціоналістський” іслам, тобто прагнув чітко виражати і захищати особливу концепцію ісламу, притаманну пуштунським селам на Півдні, а зараз, у фазі повстанського руху, він став ближчим до політичного ісламу, поширеного в арабському світі» (URL: <http://www.islamicstudies.in.ua/images/books/islam-i-politika.pdf>). Тобто «Талібан» суттєво збільшив власний потенціал у політичній сфері.

Після виведення військ СРСР із Афганістану у 1989 р. прорадянський режим Мухаммеда Наджибулли протримався до 1992 р., коли він був повалений силами моджахедів з «Ісламської спільноти Афганістану», партії, що складалася переважно з етнічних таджиків, під проводом Бурхануддіна Раббані та Ахмада Шаха Масуда, чії загони увійшли в Кабул. Із цим не змирився впливовий пуштунський польовий командир Гульбеддін Хекматіяр, лідер «Ісламської партії Афганістану», який протягом тривалого часу намагався захопити Кабул. Афганістан фактично знаходився в стані громадянської війни.

Головним імпульсом для початку військово-політичної історії руху «Талібан» стала діяльність невеликої групи прихильників мулли Омара, який раніше воював проти радянської армії в складі «Ісламської партії Афганістану» Гульбеддіна Хекматіяра. За підтримки Пакистану і пуштунських племен талібам у 1994 р. швидко вдалося подолати опір інших польових командирів і захопити владу в Кандагарі. Протягом 1994–1996 рр. «Талібан» перемиг значну частину фракцій моджахедів, зокрема Гульбеддіна Хекматіяра. Після тривалих боїв 1995 р. таліби зайняли Герат і почали осаду Кабула. У квітні 1996 р. у Кандагарі мулла Омар, був проголошений Повелителем правовірних. Цей крок сприяв подальшій мобілізації талібів проти режиму Бурхануддіна Раббані, якому оголосили джихад.

Наприкінці серпня 1996 р. таліби розгорнули новий наступ, захопили декілька важливих міст і провінцій й 26 вересня оволоділи Кабулом.

Після цього було проголошено створення Ісламського емірату Афганістан, який проіснував до грудня 2001 р. Держава талібів охоплювала більшу частину території Афганістану, за винятком декількох провінцій у центрі та на півдні, які перебували під контролем «Об'єднаного ісламського фронту спасіння Афганістану», або «Північного Альянсу», утвореного силами Бурхані, Масуда, лідера узбеків генерала Рашіда Достума та іншими польовими командирами. Держава талібів була визнана Саудівською Аравією, Об'єднаними Арабськими Еміратами та Пакистаном. Також Туркменістан встановив тісні, але неформальні контакти з режимом талібів.

Згідно з поглядами лідерів «Талібану» державний устрій має спиратися виключно на шаріат та наслідувати приклад спільноти перших мусульман. Вони повністю відкидали електоральну демократію, критикуючи інші ісламістські політичні сили, зокрема, Джама'ат-е Ісламі в Пакистані. Уся повнота влади в еміраті належала аміру муллі Омару. Покірність аміру була релігійним обов'язком, у тому числі в справах джихаду (URL: <http://www.islamicstudies.in.ua/images/books/islam-i-politika.pdf>).

В основу правовідносин у державі талібів було покладено норми шаріату, запроваджено шаріатське оподаткування, зокрема обов'язкову виплату податків на володіння землею та з майна на користь незаможних. Для нагляду за виконанням шаріатських норм у суспільному житті було створено «Департамент захисту чеснот і викорінення пороків» та релігійну поліцію. Саме в цей період, через потребу розвивати державні інститути, «Талібан» поступово відходить від ідеології деобандійського традиціоналізму і починає більшою мірою орієнтуватись на ісламізм.

Уряд талібів у 1996 р. прихистив Осаму бен Ладена. Після подій у Нью-Йорку 11 вересня 2001 р. уряд США зажадав видачі Осамі бен Ладена та інших лідерів «Аль-Каїди», як організаторів терактів. Лідери «Талібану» фактично відмовилися виконувати цей ультиматум, запропонувавши передати Осаму бен Ладена створеному для цього міжнародному шаріатському суду. У відповідь на це в жовтні 2001 р. США та декілька країн-членів НАТО почали військову операцію проти талібів. У листопаді під ударами авіації США, об'єднаних наземних сил Північного Альянсу та військ спеціального призначення країн НАТО, таліби залишили Кабул, а на початку грудня – Кандагар. Ісламський Емірат Афганістан тимчасово припинив існування.

Після військової поразки «Талібан» доволі швидко розпочав партизанську війну проти уряду Хаміда Карзая та «Міжнародних сил сприяння безпеці» (ISAF) під проводом НАТО. У цей період основною ідеєю, довкола якої відбувається мобілізація, стає боротьба з іноземною інтервенцією. Таліби починають більшою мірою зосереджуватися на питаннях, пов'язаних із націоналізмом і суверенітетом. «Талібан» ще більше зближується з програмою зміцнення Ісламського Світу і боротьбою із

західним імперіалізмом, притаманним ісламістським рухам. На цьому етапі «Талібан» був альянсом різних політичних сил, до складу якого увійшли: Шура (рада) Талібан у Кветті, яка об'єднувала основних лідерів руху, «Мережа Хаккані», «Ісламська партія Афганістану» Гульбеддіна Хекматіяра, який став союзником талібів у боротьбі проти західних сил та пакистанський «Талібан». Союзником «Талібану» також виступила «Аль-Каїда». Осама бен Ладен, а після його загибелі у 2011 р. Айман аз-Завахірі склали присягу на вірність лідерам руху (URL: <https://ru.euronews.com/2015/08/13/al-qaeda-leader-pledges-allegiance-to-new-taliban-chief>).

Поряд із цим, в офіційних комюніке «Талібан» наголошував, що його основною метою є боротьба з іноземною окупацією і рух не має агресивних намірів щодо сусідніх країн та Заходу. У зверненні «Талібану» до саміту Шанхайської організації співробітництва (ШОС) наголошувалося на тому, що: «Ісламський Емірат Афганістан хоче мати добрі та позитивні відносини з усіма сусідами, що ґрунтуються на взаємній повазі, і відкрити нову главу добросусідства, взаємного співробітництва та економічного розвитку... Ісламський Емірат Афганістан, згідно з його мирною політикою, хоче конструктивної взаємодії з членами Шанхайського форуму, для постійної стабільності та економічного розвитку в регіоні на основі взаємної поваги».

«Талібан» у 2006 р. випустив «Кодекс правил поведінки» для своїх членів. Ці правила визначають організаційну ієрархію, сферу компетенції командирів різного рівня, регулюють відносини всередині окремих груп та між різними групами талібів. У Кодексі зокрема йдеться про заборону вбивства мирного населення. Винні підлягають виключенню з лав талібів і навіть більш жорсткому покаранню. Також забороняється співпраця з урядовими організаціями і міжнародними благодійними установами (URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/21306-taliban-vipustiv-kerivnitstvo-z-terrorizmu.htm>).

У роки президентства Дж. Буша-старшого перемовини уряду Хаміда Карзая із талібами були під забороною, проте після 2009 р. цей процес активізувався. Водночас на території Афганістану продовжувались активні бойові дії, у результаті яких талібам вдалося посилити свою присутність на півдні і в центрі країни. Однак, зважаючи на посилення боєздатності афганських урядових сил безпеки, особовий склад яких налічував 350 000 вояків, наприкінці грудня 2014 р. з Афганістану було виведено основний контингент ISAF.

У 2013 р. у м. Доха, столиці Катару, було відкрито контактний офіс «Талібану» для координації переговорного процесу щодо міжафганського врегулювання. У межах цього процесу пройшло декілька зустрічей представників талібів і кабульського уряду. Разом з тим продовжувалися бойові дії і напади талібів на військові і цивільні об'єкти в різних районах Афганістану. Центром руху стала провінція Гельменд на півдні країни. Після смерті мулли Омара (2013 р.), лідером «Талібану» було обрано муллу

Ахтара Мухаммада Мансура, а після його загибелі мавлаві Хабітуллаха Ахунзада.

У січні 2015 р. було проголошено створення «Вілаяту Хорасан», афганської філії ІДІЛ, до складу якого увійшла частина польових командирів афганських і пакистанських талібів. Центром «Вілаяту» стала провінція Нангархар зі столицею Джелалабад на сході країни. Після відмови керівництва ІДІЛ припинити діяльність на території Афганістану, між двома екстремістськими організаціями почалися бойові дії. У 2016 р. ряд колишніх талібів, які приєдналися до ІДІЛ, повернулися до лав «Талібану». Водночас між цими об'єднаннями ісламістів спостерігалася співпраця, зокрема в серпні 2017 р. ІДІЛ і «Талібан» провели спільну операцію на півночі країни. Наслідком співробітництва стало засудження новим урядом ІЕА удару безпілотної США по бойовиках ІДІЛ після теракту терориста-смертника, що відбувся 26 серпня нинішнього року біля Кабульського аеропорту й забрав життя кількох сотень людей, зокрема американських військових (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/08/29/7305332/>).

Після відводу військ США і втечі з Афганістану колишнього президента Ашрафа Гані в серпні 2021 р. «Талібан» захопив значну територію країни. Його лідери заявили про відновлення «Ісламського Емірату Афганістан». Водночас у вільній від влади талібів провінції Панджер син відомого борця проти радянської окупації Ахмада Шаха Масуда – Ахмад Масуд заявив про свою готовність боротися проти Емірату за допомогою США та Євросоюзу (URL: [https://www.parismatch.com/Actu/International/Afghanistan-l-appel-d-Ahmad -Massoud-a-la-France-1753227](https://www.parismatch.com/Actu/International/Afghanistan-l-appel-d-Ahmad-Massoud-a-la-France-1753227)). Першими наслідками приходу до влади в Афганістані «Талібану» стали не тільки критичні виступи в бік США, але й заяви лідерів руху про наміри встановити мир у країні та у відносинах з іншими державами. Це відбувається на тлі активних спроб частини військових і цивільного населення втекти за кордон.

Отже, якщо настрої лідерів Емірату щодо співпраці з Китаєм не зміняться (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-taliban-kytai/31441603.html>), то про допомогу з повернення українських громадян, що залишаються в Афганістані, ймовірно можна буде просити дружній до нашої країни Пекін. Крім того, якщо турецькі військові залишаться в аеропорту Кабулу, це також створить ще одне «вікно можливостей» для організації евакуації. Суттєвим чинником у цьому можуть бути й добрі відносини офіційного Києва з прикордонними Таджикистаном, Туркменістаном і Узбекистаном. Одночасно треба мати на увазі, що серед афганців, які опинилися на території України, можуть знайтися латентні прихильники «Талібану» або особи, що підтримуватимуть контакти з родичами в «Ісламському Еміраті Афганістан». У разі проблем останніх у приймаючих суспільствах вони можуть звернутися до ідеології талібів і в різні способи сприяти її поширенню в країнах свого перебування. До того ж Емірат, якого очікують серйозні фінансові труднощі, може використовувати

біженців як своєрідну зброю для дестабілізації соціально-економічної ситуації в тих країнах, куди таліби усвідомлено їх спрямовуватимуть (URL: [https://www.dw.com/ru/talibov-ne-dopustjat-k-sredstvam-afganistana-v-mvf/a - 58902505](https://www.dw.com/ru/talibov-ne-dopustjat-k-sredstvam-afganistana-v-mvf/a-58902505)).

Водночас треба враховувати, що на відміну від практично моноетнічного неофундаменталістського руху середини 1990-х рр. теперішній «Талібан» є поліетнічним ісламістським об'єднанням. Тому останні події в Афганістані можуть стати імпульсом для підвищення ісламістської активності в інших країнах, де існують об'єднання прихильників політичного ісламу, та радикалізації останніх (як це вже відбувалося після виведення радянських військ з Афганістану в 1989 р.). Додаткову потенційну загрозу становлять намагання РФ підтримувати тісні контакти з керівництвом Емірату на тлі фактичного міжнародного бойкоту талібів. У разі реалізації цього проєкту Кремль здатний отримати додатковий інструмент впливу на інші країни, у яких є мусульманські меншини. Певною мірою це також може стосуватися й України.

О. Аулін, ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Сек'юритизація ісламу як сучасний євротренд: висновки для України

В останні роки у відносинах державної влади провідних країн Євросоюзу з місцевими мусульманськими спільнотами сформувався новий тренд, який характеризується більш жорстким контролем з боку держави за діяльністю ісламістів та отримав від зацікавленої сторони назву «безпідставні утиски». З іншого боку, ситуація, що склалася, детермінується як сек'юритизацію ісламу. З огляду на євроатлантичні прагнення офіційного Києва, українські правлячі еліти в осяжній перспективі також можуть опинитися перед необхідністю визначити власну позицію з цього питання.

Сучасний вигляд концепція сек'юритизації отримала в другій половині 1990-х рр. завдяки Б. Бузану, О. Віверу та Я. де Вільде, представникам Копенгагенської школи, що опікується проблемами безпеки в міжнародних відносинах. У своїй програмній праці «Security: A New Framework for Analysis» дослідники трактують безпеку в межах сек'юритизації як дискурсивну практику, що спрямована на створення ієрархії політичних пріоритетів. Проблемі, яку сек'юритизують, надається статус екзистенціальної загрози, що обов'язково потребує надзвичайних, наближених до силових (а за необхідності й силових) заходів протидії. Тобто проблема, що загрожує, фактично виводиться в позаполітичну сферу. Водночас, у разі зниження рівня загрози, здійснюється її повернення (URL: https://www.researchgate.net/publication/274649174_Security_A_New_Framework_for_Analysis).

Починаючи з 1980–1990-х рр. однією з головних тем сек'юритизації поступово стає іслам, точніше не сам іслам, а його інтерпретації, які використовувалися широким колом ісламістів (від «поміrkованих» для підтримки політичної активності серед своїх прихильників до «радикалів», які в такий спосіб виправдовують насильство зі свого боку). Ситуація, що склалася, викликана цілим рядом подій у релігійно-політичній та військовій сферах. Серед них велику роль грає прихід до влади в Ірані клерикального уряду на чолі з аятолою Хомейні (що стало свого роду дороговказом для прихильників політичного активізму в ісламі). Для джихадистів такими подіями стали перемога моджахедів над колишнім СРСР в Афганістані, діяльність руху «Талібан», а також терористичного об'єднання «Аль-Каїда» (зі знаковою атакою проти США у вересні 2001 р.) і врешті-решт – джихадистського інтернаціоналу під назвою «Ісламська держава». Поряд з цим спостерігалось значне зростання кількості ісламських іммігрантів у країнах Євросоюзу, яке відбувалося на тлі трансформації «європейської» радикальної, зокрема терористичної, активності в «мусульманську» (URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/01/ACTUAL-TRENDS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-17-19.01.21.pdf>).

Саме в цей період закінчилася насильницька фаза діяльності німецької Rote Armee Fraktion (RAF), що наводила жах на політиків ФРН, італійської Brigade Rosse (BR), наступниці Ірландської республіканської армії – (Provisional) Irish Republican Army (P)IRA), баскської Euskadi Ta Askatasuna (ETA) тощо. Спільно з іншими, переважно етнічними угрупованнями, ті, що перераховані вище, поступилися своїм місцем мусульманським радикалам. Водночас відбувся провал політики «мультикультуралізму», яка так і не змогла зняти напругу у відносинах між приймаючими суспільствами Євросоюзу і мільйонами мусульман-заробітчан. Останні не погодилися на завуальовану форму асиміляції та сформували багатотисячні спільноти-анклави, де життєдіяльність значної частини місцевих мусульман відбувається під мінімальним впливом з боку законодавчих, політико-релігійних і культурно-мовних інститутів таких країн, як ФРН, Франція, Велика Британія тощо.

Суттєве зростання злочинності, тіньових оборудок з наркотиками, зброєю, розширення інфраструктури, яку використовують ісламістські радикали для організації своїх терористичних актів на території Євросоюзу, – все це призвело до незадоволення аборигенного населення міських передмість, великого навантаження на місцеві й центральні бюджети, які вимушені піклуватися про малозахищені верстви населення. Зворотною реакцією державної влади стала політика сек'юритизації ісламу.

Наприклад, у жовтні 2020 р. після попереджень керівництва Федеральної служби захисту конституції Німеччини про те, що діяльність «Братів-мусульман» (далі – БМ) несе для Федеративної республіки більшу загрозу, ніж «Аль-Каїда» або ІДІЛ, представники Вільної демократичної партії Німеччини (FDP) зажадали провести розслідування фінансової

діяльності БМ, насамперед організації «Ісламська допомога» (Islamic Relief). FDP закликав уряд розкрити ступінь впливу «Братів-мусульман» на організацію Islamic Relief Germany, яка отримала мільйони доларів від платників податків. Група німецького альянсу допомоги (Aktion Deutschland Hilft) призупинила членство в організації Islamic Relief Germany до грудня 2021 р., водночас фінансування благодійної організації було заморожено. Політики Швеції також закликали припинити підтримку місцевої філії «Ісламської допомоги» і провести офіційне розслідування зв'язків зареєстрованої у Великобританії благодійної організації з «Братами-мусульманами» (URL: <https://www.facebook.com/denis.brilyov>; <https://www.fdpbt.de/anfrage/kleine-anfrage-islamic-relief>).

Обезголовлення ісламістським терористом професора С. Паті в ніч на п'ятницю 16 жовтня минулого року стало приводом для виступу з програмною промовою президента Франції Е. Макрона, під час якої він оголосив війну «ісламістському сепаратизму», проте не всій уммі (релігійному об'єднанню мусульман). «Ісламісти не повинні мати можливості спокійно спати в нашій країні», – підкреслив голова П'ятої республіки. Через це міністр внутрішніх справ країни Ж. Дарманін запевнив, що 51 асоціація буде підконтрольна державі, і розпуск «декількох з них» буде оголошено в Раді міністрів. Закриттю підлягали «Суспільство проти ісламофобії» у Франції (CCIF) та асоціація VarakaCity. Також ішлося про можливість припинення діяльності Союзу ісламських організацій Франції (UOIF). «Не можна забувати, що це озброєне крило “Братів-мусульман” у Франції», – зазначив міністр (URL: <https://www.lefigaro.fr/politique/macron-constraint-d-accelerer-contre-l-islamisme-radical-20201019>).

Австрійським урядом у липні 2020 р. було засновано «Центр документації політичного ісламу» (Dokumentationsstelle Politischer Islam). Уперше в історії Австрії створено орган, який незалежно і науково досліджує ідеологією політичного ісламу та аналізує приховані ісламістські мережі. Голова Центру політолог Л. Феллгофер визначає політичний іслам так: «це ідеологія правління, яка намагається впливати та формувати державу, суспільство та політику на основі цінностей, які самі актори політичного ісламу характеризують як ісламські, але які не поділяються більшістю мусульман. І це також цінності, які суперечать правам людини, які спрямовані проти демократії і які також спрямовані проти нашої конституційної держави» (URL: https://www.deutschlandfunk.de/dokumentationsstelle-politischer-islam-in-wien.886.de.html?dram:article_id=490600).

Прибічник терористичної групи «Ісламське державне управління» в листопаді 2020 р. відкрив вогонь у бік перехожих у Відні. Загинуло чотири людини, ще 22 отримали поранення, у тому числі один поліцейський. Після цього була проведена широкомасштабна поліцейська операція «Луксор». Під час операції здійснювалися перевірочні заходи щодо 70 осіб, а також кілька асоціацій та товариств, що підозрюються в приналежності та підтримці

радикальних угруповань «Брати-мусульмани» та «Хамас». За даними поліції Штирії, до акції було залучено кілька сотень чиновників по всій Австрії (URL:

https://www.krone.at/2271562?fbclid=IwAR24L2JmF9qa2cCFwl8NLaXx_R1oFkOmQZCb5h86_EWrZZN1P05KNC5_e-I).

Багаторічна терористична загроза, що актуалізувалася в акціях радикальних ісламістів, а також жорсткі дії у відповідь з боку влади провідних європейських країн, викликали жваву дискусію у європейському ісламознавчому середовищі. У ній привернули увагу думки таких відомих експертів, як Ж. Кеппель, О. Руа, П.-А. Тагієфф, Ж. Фахмі, Дж. Дженкінс та ін. У результаті у 2020 р. було опубліковано доповідь Сенату Франції щодо розвитку ісламістської радикалізації і засобів боротьби з нею, а також дослідження Policy Exchange – провідного незалежного аналітичного центру Великобританії під назвою «Розуміння ісламізму» (Understanding Islamism).

У дослідженні Policy Exchange Дж. Дженкінс, М. Фремpton і Т. Вільсон проводять думку про те, що «майже завжди ісламісти проєктують свій погляд на іслам як “справжній іслам”, а суперечливе [власне] богослів'я видають за беззаперечну істину. Вони роблять вигляд, що становлять цілу віру, а не лише її фракцію» (URL: <https://policyexchange.org.uk/wp-content/uploads/Understanding-Islamism.pdf>).

Сенатська комісія, що працювала з профільними експертами, дійшла висновку, що прихильники ісламізму намагаються взяти під контроль іслам у Франції. У цілому «проблема полягає в тому, що ця фракція є найактивнішою, що ... інтелектуально тероризує мусульманську громаду». Мета ісламістів – «замінити Республіку законом шаріату». Згідно з доповіддю серед ісламістів найбільш ефективними у вербуванні нових прихильників є «Брати-мусульмани»: «Пропагандистам цієї смертоносної ідеології вдалося створити особливо привабливу модель, маніпулюючи в збоченій формі кодами та джерелами спілкування, націленими на молодь». Експерти підсумовують, що «Стратегія була визначена у Єгипті, а ісламістський проєкт “Братів-мусульман” був задуманий шляхом індоктринації на кожному етапі: окремої людини, сім'ї, району, міста, країни, світу». Торкаючись джерел фінансування, зазначається, якщо «Саудівська Аравія свого часу була [постачальником коштів], то сьогодні це вже не так, і основна частина походить від Катару». Наприкінці робиться висновок: «політичний ісламізм є глобальною проблемою, яку Франція не може вирішити самотійно... Ісламісти, які сильні у своїй соціальній та особливо асоціативній присутності, сьогодні намагаються вступити в політичну гру, використовуючи демократичні інститути для просування свого соціального проєкту, незважаючи на відсутність репрезентативності». Сьогодні ісламісти вже не просто «терористи», а «інтелектуали-ісламісти, які роблять політичний ентєрнізм, ентєрнізм на службі політичному ісламу». «Брати-мусульмани» хочуть ісламізувати Європу та взяти там владу. Їхня стратегія інтеграції асоціативного, економічного та політичного світів стане першим

кроком «остаточного» проєкту «Встановлення халіфату для майбутнього правління Аллаха». «Реісламізація Франції є символом для “Братів-мусульман”». Якщо ісламістам вдасться реалізувати це на загальнолюдській батьківщині прав людини, тоді проєкт мав би успіх. «Вони хочуть зруйнувати Республіку» (URL: <https://www.senat.fr/rap/r19-595-1/r19-595-11.pdf>).

Як продовження цих подій можна розглядати прийняття на початку 2021 р. Французькою радою мусульманського культу (CFCM) «Хартії принципів ісламу у Франції», а також ініціювання розгляду Національною Асамблеєю Франції законопроєкту «Про захист республіканських цінностей», відомого як «закон проти ісламського сепаратизму».

У хартії, зокрема, засуджується діяльність представників «політичного ісламу» (куди увійшли організації салафітів, «Братів-мусульман» і «Таблігі джамаат»), а також такі «войовничі» концепції, як аль-валя ва-ль бару (розділяє людей на розділяє людство на «справжніх» і «несправжніх» мусульман; до перших слід ставитися позитивно, до інших – негативно), такфір ва-ль Хіджра (неприйняття сучасного «невірною» суспільства і повторення масового виходу мусульман) і дар аль-харб ва дар аль-іслам (розподіл країн світу на «землю війни» і «землю миру»). З чотирьох асоціацій, які не підписали цей варіант хартії, дві – турецькі («Координаційний комітет турецьких мусульман у Франції», пов’язаний із турецьким відомством у справах релігії «Діянет», і місцеве відділення найстарішого ісламістського руху в Європі – «Міллі гьорюш»). Хартія не отримала офіційної критики з боку Анкари, проте, наприклад, впливове турецьке щоденне видання «Сабах» засудило «фашистський текст, метою якого є стирання релігії та культури мусульман» (URL: <https://t.me/nightrixter>; <https://www.courrierinternational.com/revue-de-presse/vu-de-turquie-la-loi-sur-lislam-en-france-vise-effacer-la-religion-et-la-culture-des>).

Цьогоріч у липні під іншою назвою – «Про посилення поваги до принципів Республіки та боротьби з сепаратизмом» проєкт закону був прийнятий Сенатом Франції. Мета – протидіяти розвитку радикального ісламу, «ідеології, ворожій принципам і цінностям, на яких заснована Республіка». Зазначається, що зіткнувшись із цією реальністю сепаратизму, правовий арсенал виявився недостатнім. Місія закону – дозволити Республіці діяти проти тих, хто хоче її дестабілізувати, щоб зміцнити національну згуртованість. У тексті законопроєкту також перераховуються підстави для закриття мечетей і релігійних шкіл, вводяться вимоги звітності про фінансування релігійних груп із-за кордону. Цей законопроєкт надав новий вимір боротьбі з сепаратизмом та радикальним ісламізмом, що ведеться з кінця 2017 р., зокрема під керівництвом відомчих осередків боротьби з ісламізмом у кожному департаменті. Ці осередки вже закрили 394 місць або структур, визначених сепаратистськими, дозволили скоригувати податки, вилучити кошти на суму 25 млн євро та здійснили 3881 перевірку за останній

рік (URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/dossierlegislatif/JORFDOLE000042635616/>).

У травні цього року федеральний міністр внутрішніх справ Г. Зеєхофер заборонив діяльність ісламістської організації Ansaar International e.V. та її філіалів у землях Баден-Вюртемберзі, Баварія, Берлін, Бранденбург, Гамбург, Гессен, Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія, Рейнланд-Пфальц та Шлезвіг-Гольштейн. Коментуючи ситуації Г. Зеєхофер зазначив, що Ansaar та споріднені з нею структури фінансували терор у всьому світі під виглядом гуманітарної допомоги. Загалом Асоціація Ansaar International e.V. спрямована проти ідеї міжнародного порозуміння, конституційного ладу і переслідує цілі та діяльність, спрямовані проти кримінального законодавства. Зокрема, зібрані Ansaar кошти використовувалися для підтримки таких терористичних організацій, як «Джабхат аль-Нусра», «Хамас» та «Аль-Шабаб». Останнім часом представники Ansaar приділяли велику увагу салафітському прозелітизму та розповсюдженню ісламістсько-екстремістського контенту (URL: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2021/05/verbotsverfahren-ansaar.html>).

У червні управління із захисту конституції землі Бранденбург опублікувало звіт за попередній рік. У висновках, зокрема, йшлося про збільшення потенціалу правого та ісламського екстремізму. Зростання ісламського екстремізму зумовлене збільшенням потенціалу салафітів. Крім того, відбувається розгортання діяльності поміркованих ісламістів. Характеризуючи діяльність кавказьких ісламістів, підпорядкованих терористичній організації «Ісламська держава», автори доповіді роблять припущення, що бойовики з її складу можуть взяти участь у збройному конфлікті на території України (URL: <https://mik.brandenburg.de/sixcms/media.php/9/Pressefassung%20Pr%C3%A4sentation.pdf>).

Отже, сьогодні в провідних країнах Європи відбувається системний перегляд взаємовідносин держави з ісламістськими транснаціональними мережами, представленими насамперед «Братами-мусульманами». Розвиток подій на цьому напрямі можна охарактеризувати як проведення політики сек'юритизації ісламу. У цьому контексті варто звернути увагу на активне використання політиками і силовиками Євросоюзу експертних досліджень. Завдяки цьому вони чітко розділяють іслам та ісламізм (політизований або політичний іслам), мусульман та ісламістів. Основний акцент робиться на тому, що прихильники політичного ісламу становлять зовсім невелику частину мусульман, але намагаються виступати від імені всієї умми, ґрунтуючись на власних викривлених інтерпретаціях ісламських догматів. Сьогодні ісламісти діють під різними обличчями, однак це не змінює їх головної мети – захоплення політичної влади і відновлення Халіфату, особливо на територіях, що раніше знаходилися під управлінням або впливом ісламських правителів. Одним із основних елементів тактики сучасних ісламістів стає очікування сприятливого моменту для реалізації

своїх планів. У Євросоюзі вже пройшли етап розуміння серйозності загрози, яку становить ісламізм для демократичного розвитку суспільства. Державна влада провідних європейських країн приймає ефективні закони, створює профільні аналітичні центри та посилює контроль за діяльністю ісламістів. Україна має сотні кілометрів спільного кордону з ЄС і намагається отримати повноправне членство у єврооб'єднанні. І реальним кроком до євроінтеграції могла би стати участь України в забезпеченні загальноєвропейської безпеки на цьому шляху.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Аграрний сектор економіки України: поточний стан, проблеми та перспективи розвитку

Протягом останнього десятиріччя аграрний сектор де-факто посів одне з чільних місць в українській економіці. Це стосується як його ролі в процесах відтворення національної економіки, так і значення у формуванні вітчизняного експорту та обсягів валютних надходжень до платіжного балансу України.

Підтвердженням значущості ролі аграрно-продовольчого комплексу для вітчизняної економіки є результати дослідження «ТОП 1000 найбільших компаній України за доходами у 2020 році», проведеного фінансовим аналітиком Р. Корнилюком та R&D-центру You Control (URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/08/17/676976/>). Згідно з цим дослідженням, до тисячі найбільших компаній України входять 143 компанії харчової промисловості та 77 компаній сільськогосподарської галузі. Тобто, 22 % від загального числа найбільших компаній України відносилися до аграрно-продовольчого комплексу. При цьому за показником чистих доходів на харчову промисловість припадало 8,6 %, а на сільське господарство 7,6 % від обсягу загальних чистих топ-1000 компаній України, тобто – 16,2 % на аграрно-продовольчого комплекс у цілому. Як бачимо, показником чистих доходів харчова промисловість і сільське господарство поступаються іншим галузям української економіки. Це пов'язано з тим, що ці галузі мають сировинний чи напівсировинний характер, через що їхній підприємницькій діяльності притаманна низька додана вартість.

Водночас про значну роль аграрного сектора в процесах відтворення національної економіки свідчить і динаміка капітальних вкладень у вітчизняне сільське господарство. Так, за інформацією Державної служби статистики (Держстату) України, капітальні інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство України в січні–червні 2021 р. становили 19,41 млрд грн, що практично на третину перевищує показник аналогічного періоду минулого року (14,54 млрд грн). При цьому основну частину загальної суми

склали капітальні інвестиції в сільське господарство, полювання та надання пов'язаних послуг – 19,08 млрд грн.

Загалом останніми роками динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство, попри переважання тенденції до зростання, потерпала й від кризових ситуацій в економіці, насамперед у світовій. Адже Україна є потужним світовим експортером сільськогосподарської продукції та продовольства. Це підтверджує динаміка індексу капітальних інвестицій у сільське господарство, що розраховується Держстатом України в поточному році щодо відповідного періоду попереднього року. Так, за підсумками 2017 р. цей індекс становив 130,7 %, 2018 р. – 108,4 %, 2019 р. – 90,0 %, 2020 р. – 54,7 % (довідково: січень–червень 2020 р. – 55,5 %), у січні – червні 2021 р. – 117,9 %. Як бачимо, світова економічна криза, спричинена пандемією COVID-19, негативно позначилася на інвестиційному процесі в аграрному секторі та й в українській економіці загалом. Утім, процес відновлення інвестиційної активності в сільському господарстві нинішнього року поступово набирає сили, випереджаючи темпи зростання капітальних інвестицій в українській економіці загалом, і є підстави очікувати, що до кінця нинішнього року він посилюватиметься.

Крім того, міжнародний попит на продукцію вітчизняного аграрного сектора стимулює не лише зростання обсягів його експорту, а й сприяє підвищенню інвестиційної активності в Україні. Наприклад, під час зустрічі з делегацією представників Європейського Парламенту, що відбулася наприкінці серпня, в.о. директора Маріупольського морського торгового порту (ММТП) І. Барський заявив, що порт шукає інвесторів для реалізації проєктів будівництва зернового та контейнерного терміналів. Про це повідомляється на сторінці ММТП у мережі Facebook.

Загалом, сільськогосподарська продукція та продовольство завжди посідали вагомe місце в українському експорті. Але після глобальної економічної кризи 2008–2009 рр. значення цього напрямку зовнішньої торгівлі для вітчизняної економіки суттєво зросло. Насправді протягом останнього десятиріччя аграрний сектор почав відігравати провідну роль у формуванні обсягів експорту українських товарів.

Зокрема, за даними Державної служби статистики України, у 2018 р. підприємства-резиденти України експортували сільськогосподарської продукції та продовольства на суму в 18,6 млрд дол. США. Загалом на цю категорію товарів у 2018 р. припадало 39,4 % від сукупної вартості українських експортних товарів. У 2019 р. зазначені показники становили, відповідно, 22,1 млрд дол. і 44,2 %, а у 2020 р. – 22,2 млрд дол. і 45,1 %. Причому коливання обсягів експорту товарів аграрного сектора української економіки, як, до речі, й коливання обсягів експорту аналогічних товарів інших країн значною мірою пов'язані зі змінами погодних умов протягом року. Це, до речі, стосується й аграрного сектора економіки розвинених країн.

Як уже зазначалось, аграрно-продовольчий експорт відіграє надзвичайно велику роль у формуванні обсягів валютних надходжень до платіжного балансу України. Так, згідно з даними Національного банку України (НБУ), на виручку від експорту сільськогосподарської продукції та продовольства у 2018 р. припадало 42,9 % від сукупних валютних надходжень отриманих від експорту всіх українських товарів. У 2019 р. цей показник склав 48,0 %, а у 2020 р. – 49,1 %. Якщо врахувати частку сільськогосподарської продукції та продовольства в сукупному експорті українських товарів, то вийде, що останніми роками аграрно-продовольчий експорт забезпечував формування близько 25–28 %% обсягу надходження вільноконвертованої валюти (ВКВ) до доходної частини рахунку поточних операцій платіжного балансу України. Тому зайве доводити чимале значення експорту вітчизняної аграрно-продовольчої продукції для формування обмінного курсу гривні та забезпечення стабільності валютного сегмента фінансового ринку України.

Водночас треба наголосити, що експортні операції вітчизняних сільського господарства та харчової промисловості справляють значний позитивний мультиплікативний вплив не лише на ці сегменти української економіки, а й на нашу національну економіку в цілому. Зокрема, значні обсяги експорту сільськогосподарської продукції та продовольства сприяють загальному збільшенню обсягів виробництва в цих галузях. Це дає змогу підвищувати їхню ефективність завдяки так званому ефекту масштабу, який забезпечує зниження собівартості виробництва в розрахунку на одну одиницю продукції, що є матеріальною основою для успішної цінової конкуренції вітчизняних товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках. До того ж від обсягу експортних операцій багато в чому залежить рівень ділової активності та зайнятості у вітчизняному продовольчому комплексі та українській економіці загалом.

Наведене вище доводить важливість моніторингу вірогідних змін доходів від експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства під впливом погодних умов і коливань кон'юнктури світового ринку продовольства та сировини для його виробництва. При цьому слід наголосити, що такий вплив багато в чому залежить від продуктової та галузевої структури вітчизняного аграрно-продовольчого експорту.

Водночас характерною рисою структури вітчизняного аграрно-продовольчого експорту є провідна роль продукції рослинництва в його формуванні. Причому лівова частка цього експорту припадає на торгівлю зерновими й олійними культурами та олією, здебільшого соняшnikовою. Так, за даними Держстату України, у 2020 р. продаж зернових культур забезпечив 19,1 % валютних надходжень від сукупної вартості експорту всіх українських товарів, а продаж насіння та плодів олійних рослин – 3,7 % і жирів та олій – 11,7% відповідно. Тобто, на ці три категорії товарів припадає 3/4 вартості вітчизняного аграрно-продовольчого експорту. Ще кілька років тому цей показник становив 2/3. Такі структурні зміни є наслідком

кумулятивного впливу коливань погодних умов і кон'юнктури світового ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

З іншого боку, у 2020 р. частка продуктів тваринного походження і живих тварин становила 2,4 %, а всіх готових харчових продуктів – 6,8 % від сукупної вартості експорту всіх українських товарів. Хоча частки цих товарів у сукупній вартості українського експорту були вищими, ніж 7–8 років тому.

Звичайно, наведена вище специфіка продуктово-галузевої структури вітчизняного аграрно-продовольчого експорту несе в собі потенційну загрозу для усталеного розвитку всього продовольчого комплексу та функціонально пов'язаних з ним сфер української економіки. Але водночас існує об'єктивна необхідність у забезпеченні безперебійного функціонування продовольчого комплексу України за умов існування розглянутої вище вельми слабо диверсифікованої структури вітчизняного аграрно-продовольчого експорту. Тому звернемось до аналізу й оцінок перспектив розвитку провідних галузей аграрного сектора української економіки в короткостроковій перспективі, представлених у відкритих джерелах інформації.

Зокрема, згідно з оперативними даними Державної митної служби, станом на 1 вересня 2021 р. обсяг експорту зернових культур з України з початку 2021/22 маркетингового року (МР), тобто з 1 липня, перевищив 8,6 млн т, що на 12 % вище проти минулого року (7,7 млн т). Так, пшениці з початку сезону експортовано 4,57 млн т, що на 8 % менше, ніж в минулому сезоні. Поставки ячменю на зовнішні ринки склали 2,76 млн т (+ 28 %). Жита на звітну дату відправлено 12,5 тис. т, що майже в 10 разів перевищує минулорічний показник (1,3 тис. т). Кукурудзи експортовано 1,26 млн т, що більш ніж удвічі перевищує минулорічні показники. Разом з тим експорт українського борошна з початку сезону склав 24,1 тис. т, що на 30 % поступається показнику на аналогічну дату минулого сезону ([URL: https://ukragroconsult.com/news/iz-ukrainy-eksportirovano-bolee-86-mln-tonn-zernovyh/](https://ukragroconsult.com/news/iz-ukrainy-eksportirovano-bolee-86-mln-tonn-zernovyh/)).

Водночас «з урахуванням темпів і виробничих показників збирання пшениці в Україні, як за оперативними даними Мінагрополітики, так і звітністю Державної служби статистики, аналітики ІА «АПК-Інформ» підвищили оцінку виробництва зернової в Україні у 2021 р. до рекордних 31,2 млн т, що на 26 % перевищує урожай культури у 2020 р. (24,9 млн т) і на 8 % вище за серпневу оцінку (28,8 млн т)». При цьому «за рахунок очікуваного збільшення виробництва також прогнозується приріст експорту пшениці в 2021/22 МР до 21 млн т (+26 % до показника 2020/21 МР).

Разом з тим через запізнілий старт цьогорічної збиральної кампанії темпи експорту зерна поступаються показнику сезону 2020/21. Так, згідно з даними Державної митної служби, станом на 27 серпня через Україну на зовнішній ринок було відправлено 3,4 млн т пшениці, що на 13 % нижче за аналогічний показник у попередньому сезоні. У разі рекордного врожаю кукурудзи в Україні і відсутності підвищеного попиту з боку імпортерів пшениці, реалізація зазначеного експортного потенціалу може бути під

питанням. Тож за підсумками сезону 2021/22 МР можуть сформуватися високі перехідні запаси зернових (3,3 млн т проти 2,1 млн т у попередньому сезоні), що створюватиме додатковий тиск на ціни, які перебуватимуть під впливом очікуваного рекордного врожаю» (URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1521814>). Хоча до цього Україна вельми ефективно збільшувала свою частку в імпорті кукурудзи на ринок Європейського Союзу.

Як завжди, на початку нового маркетингового року актуальним є визначення обсягів майбутнього врожаю сільськогосподарських культур. Так, у своїх проміжних прогнозах наприкінці липня аналітики ІА «АПК-Інформ» підвищили оцінку виробництва зернових і зернобобових культур в Україні у 2021/22 МР до 75,6 млн т. Цей показник на 2 % перевищує попередню оцінку аналітиків «АПК-Інформ» (73,8 млн т) і на 16 % – результати врожаю у 2020 р. (64,9 млн т). Валовий збір пшениці в Україні поточного сезону, на той момент, оцінювався у 28,3 млн т (+14 до показника 2020/21 МР, +4 % до липневої оцінки), ячменю – 8 млн т (+5 %; +0,5 %) і кукурудзи – 36,2 млн т (+22 %; +2 %).

Однак згодом, «з урахуванням темпів і виробничих показників збирання пшениці в Україні», як за оперативними даними мінагрополітики, так і щодо звітності Державної служби статистики, аналітики ІА «АПК-Інформ» підвищили оцінку виробництва пшениці в Україні в 2021 р. до рекордних 31,2 млн т, що на 26 % перевищує урожай цієї культури в 2020 р. (24,9 млн т) і на 8 % вище за серпневу оцінку (28,8 млн т). За рахунок очікуваного збільшення виробництва також прогнозується приріст експорту пшениці в 2021/22 МР до 21 млн т (+26 % до показника 2020/21 МР) (URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1521814>).

Щоправда, при цьому, за словами аналітиків, «на сьогоднішній день поки складно оцінювати якісні характеристики зерна врожаю-2021. Адже, якщо на території України триватимуть зливи, то це може позначитися на якості зерна, а саме – на показниках вологості, вмісту білка та клейковини, а також викликати розвиток згубної мікрофлори» (URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1521190>). А це так само позначиться на фінансово-економічних показниках українського експорту зернових культур.

Як зазначалося вище, надзвичайно важливу роль у функціонуванні українського аграрно-продовольчого комплексу та експорті його продукції відіграє виробництво рослинної олії та сировини для її виготовлення (соняшнику та ріпака). Причому, саме експортна орієнтація цього сегмента вітчизняного аграрно-продовольчого комплексу є каталізатором його потужного розвитку. Так, «питома вага експорту соняшникової олії за січень–липень 2021 р. у загальному експорті продовольчих товарів становила 71 %. Про це йдеться в повідомленні асоціації «Укроліяпром». Як зазначається, за сім місяців Україна експортувала соняшникової олії на 3,533 млрд дол. Основними покупцями цієї продукції стали країни ЄС з часткою 29,6 %, Індія – 27,2 %, Китай – 16,4 %, Ірак – 7,7 %, Саудівська Аравія – 1,8

%, Малайзія – 1,7 %, Іран –1,2 %, Туреччина – 1,1 %. Серед країн Євросоюзу найбільше української соняшникової олії закупили Нідерланди – 9,9 %, Іспанія – 7,2 %, Італія – 4,9 %, Франція – 2,4 %, Великобританія – 2,3 %».

Водночас, згідно з оновленими оцінками ІА «АПК-Інформ», валовий збір ріпака в Україні в 2021 р. складе 2,7 млн т проти попереднього прогнозу 3,1 млн т, що на 19 % менше торішнього рекордного врожаю (3,3 млн т). Корикування було зроблено з урахуванням зниження збиральної площі культури (–13 %) та її врожайності (– 6 %). У зв'язку з погіршенням перспектив врожаю ріпака в Україні в поточному році, потенціал його експорту в 2020/21 МР переглянутий з 2,7 до 2,5 млн т, що на 14 % нижче підсумку попереднього сезону. До цього можна додати, що свого часу міністерство сільського господарства США прогнозувало експорт рапсового шроту з України за цей період на рівні 0,175 тис. т, а ріпакової олії – 0,165 тис. т.

Поряд з цим збирання соняшнику в Україні тільки-но розпочалося. Про це свідчать оперативні дані, оприлюднені 31 серпня на сайті мінагрополітики України. Станом на 26 серпня олійних культур загалом по Україні було обмолочено на 0,1 % запланованих площ. Тому поки важко точно оцінити ймовірні обсяги цьогорічного врожаю цієї сільськогосподарської культури та короткострокові перспективи розвитку вітчизняної олійної промисловості, а також перспективи експорту насіння соняшнику та соняшникової олії. Хоча ще в травні нинішнього року міністерство сільського господарства США збільшило прогноз експорту української соняшникової олії у 2021/2022 маркетинговому році на 18,9 % порівняно з 2020/2021МР – до 6,4 млн т, за зростання її виробництва на 17,7 % – до 6,99 млн т. Відповідно до щомісячного звіту відомства, в 2021/2022МР очікується зростання виробництва соняшнику в Україні на 18,4 % порівняно з 2020/2021МР – до 16,7 млн т, зростання експорту соняшникової шроту на 16,4 % – до 5,3 млн т ([URL: https://ua.interfax.com.ua/news/economic/743633.html](https://ua.interfax.com.ua/news/economic/743633.html)).

Виробництво продукції тваринництва в Україні зорієнтоване переважно на внутрішній ринок. На продукти тваринного походження припадає лише 5–6 % від сукупного обсягу вітчизняного аграрно-продовольчого експорту. Водночас Україна імпортує продукти тваринного походження, які сама могла б виробляти. При цьому, за даними Держстату, в Україні в січні–липні 2021 р. в усіх категоріях господарств сільськогосподарських тварин було реалізовано на забій (м'ясо) на 2,4 % менше, молока вироблено на 6,0 % менше, а яєць – на 14,4 % менше проти аналогічного періоду минулого року. При цьому скорочення обсягів виробництва м'яса й молока в січні–липні 2021 р. у господарствах населення було більшим, ніж на аграрних підприємствах. Таке скорочення виробництва продукції тваринництва, враховуючи його орієнтацію майже винятково на внутрішній ринок, вочевидь, пояснюється скороченням попиту населення на

продовольчі товари тваринного походження в Україні під впливом епідемії COVID-19.

Водночас залежність тваринництва, як і ряду інших галузей аграрно-продовольчого сектора вітчизняної економіки, від імпорту деяких товарів може створювати певні складнощі для його розвитку. Наприклад, експерти Комітету виробників ветеринарних препаратів Європейської Бізнес Асоціації (ЄБА) висловили думку, що «виробництво і експорт продукції птахівництва в Україні може скоротитися, якщо в країні найближчим часом не буде розблоковано процес державної реєстрації кокцидіостатиків – лікувальних кормових добавок, які використовуються для профілактики захворювань при годівлі птиці... Як пояснюється, без застосування цих кормових добавок ризик падіжу поголів'я птиці значно збільшується. При цьому через відсутність законодавчого врегулювання їх використання в Україні через відсутність встановлених максимальних рівнів залишків цих речовин в харчових продуктах тваринного походження імпорту кокцидіостатиків припинився ще в травні ц.р., а їх виробництво в Україні поки також є неможливим через відсутність реєстрації».

«Сьогодні птахівницькі підприємства України змушені шукати заміну технології, однак цей процес займе близько шести місяців, протягом яких є значні ризики втрати всього поголів'я. До того ж, повністю замінити кокцидіостатики в промисловому птахівництві неможливо. Принаймні в Україні і ЄС таких прикладів немає», – стверджує менеджер комітету ЄБА Д. Кирилюк (URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/1521817>).

Звичайно, в цьому конкретному випадку не можна виключати імовірність лобювання певних корпоративних інтересів. Однак така вірогідність не скасовує існування проблем розвитку аграрного сектора вітчизняної економіки, пов'язаних з його інтеграцією до системи міжнародного поділу праці. Це, зокрема, стосується вже згаданого вище низького рівня диверсифікації вітчизняного експорту продовольства та сировини для його виробництва, що перешкоджає збалансованому й динамічному розвитку всього аграрно-продовольчого комплексу України.

Зокрема, протягом останніх десятиріч радикально скоротилася вітчизняна цукрова промисловість (сьогодні в Україні працює лише 33 цукрових заводи) і площі вирощування цукрових буряків (з 516 тис. га у 2011 р. до 220 тис. га у 2020 р.). Це, насамперед, пов'язано з втратою зовнішніх ринків вітчизняною цукровою промисловістю, оскільки нині ця галузь зорієнтована в основному на внутрішній ринок. А на світовому ринку головними постачальниками цукру є Бразилія, Індія та Таїланд, де цукор виробляється з тростини. Для розвитку ж вітчизняної цукрової промисловості актуальним є завершення її модернізації та експансія вітчизняних товаровиробників на існуючих і нових ринках.

Іншим прикладом недосконалої диверсифікації вітчизняного аграрно-продовольчого експорту може слугувати експорт цибулі. «Україна у 2020/2021 маркетинговому році ... наростила експорт цибулі у 1,8 раза

порівняно з 2019/2020 МР – до 34,1 тис. т на загальну суму 6,5 млн дол. Показники її експорту стали рекордними за останні вісім років. Як повідомляється на сайті Української плодоовочевої асоціації (УПОА), рекордним за обсягами експорту цибулі за час незалежності України став 2012/2013 МР рік, коли Україна експортувала 54,3 тис. т цибулі, що у 1,6 раза перевищує показники 2020/2021 МР».

Як зазначив економіст інвестиційного департаменту Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) А. Ярмач, «весь попередній сезон ціна на цибулю в Україні залишалася на рекордно низькому рівні – приблизно 0,09 дол./кг, при тому, що ціни в ЄС були значно вищими. Україна залишалася країною з найнижчою ціною цибулі у світі весь сезон, а середня експортна ціна торік була найнижчою за останні чотири роки. Це доводить неефективність експортних зусиль і низькі якісні параметри, адже українські овочівники, як і раніше, орієнтовані на вирощування сировини, а не готової продукції». Він наголосив, що через відсутність системного експортного просування цього овочу не варто вважати зростання його експорту значним успіхом для України. «Якби виробництво цибулі в Україні від початку орієнтувалося на стандарти якості ЄС, а трейдери і/або виробники системно займалися експортними просуванням, то експорт цілком міг би бути рекордним, а середня ціна на продукцію була б значно вищою. За моїми оцінками, Україні цілком під силу було експортувати минулого сезону понад 100 тис. т цибулі, що допомогло б наростити доходи фермерів щонайменше на 50 %», – пояснив він (URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/764906.html>).

Отже, попри свою незначну роль в українській зовнішній торгівлі, ситуація з експортом цибулі висвітлює наявні системні недоліки, притаманні усьому вітчизняному аграрно-продовольчому експорту. Утім, не забуваючи про нагальну необхідність цього напряму експортної діяльності українських компаній, треба звернути увагу й на перспективи розвитку аграрного сектора вітчизняної економіки в короткостроковій перспективі.

Так, на світовому ринку нині спостерігається в цілому сприятлива кон'юнктура для українських виробників аграрно-продовольчої продукції. Так, середнє значення індексу світових продовольчих цін, який визначається Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО), в серпні поточного року склало 127,4 пункту, що на 3,9 пункту (на 3,1 %) вище в порівнянні з липневим показником і на 31,5 пункту (32,9 %) перевищив показник за той самий період минулого року.

При цьому середнє значення індексу цін на зернові в серпні склало 129,8 пункту, що на 4,3 пункту (на 3,4 %) вище за липневий показник і на 30,8 пункту (на 31,1 %) вище за рівень серпня 2020 р. Зокрема, внаслідок погіршення перспектив врожаю в деяких великих країнах-експортерах світові ціни на пшеницю зросли на 11,1 пункту (8,8 % порівняно з попереднім місяцем). Зниження прогнозів виробництва ячменю, насамперед у Канаді та США, а також зростання цін на пшеницю спровокували

підвищення міжнародних котирувань зернової продукції на 10,9 пункту (9 %) порівняно з липневим показником. Ціни на кукурудзу знизилися на 1,3 пункту (0,9 %). Поліпшення видів на врожай зернової в Аргентині, ЄС та Україні дозволило компенсувати зниження прогнозів у Бразилії та США. Середнє значення індексу цін на рослинні олії в серпні становило 165,7 пункту, що на 10,3 пункту (на 6,7 %) вище за його липнєве значення. Підвищення пояснюється, головним чином, зростанням цін на пальмову, ріпакову та соняшникову олії, пояснюють аналітики.

Зазначене зростання світових цін на продовольство та сировину для його виробництва збіглося з вищими, порівняно з попередніми, цьогорічними врожайми деяких провідних сільськогосподарських культур українського експорту. Як зазначалося вище, аналітики ІА «АПК-Інформ» підвищили оцінку виробництва пшениці в Україні у 2021 р. до рекордних 31,2 млн т, що на 26 % перевищує урожай цієї культури у 2020 р. (24,9 млн т). За рахунок очікуваного збільшення виробництва також прогнозується приріст експорту пшениці у 2021/22 МР до 21 млн т (+26 % до показника 2020/21 МР). Також, за прогнозами компанії Platts analytics, в Україні очікується потенційно рекордний урожай кукурудзи в новому сезоні – 38 млн т, а експорт зерна кукурудзи – 30,7 млн т (URL: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/opinion/1520730>).

Водночас вітчизняні експерти прогнозують у 2021/22 МР в Україні врожай соняшнику на рівні 16,5 млн т, з яких повинні виробити понад 6,5 млн т олії і понад 6 млн т шроту. Також повідомляється, що при цьому в Україні ціни попиту на соняшник урожаю 2021 р. з боку олійних підприємств на 38–45 % вищі за торішні.

Утім, перспектива високих врожаїв провідних культур вітчизняного аграрно-продовольчого експорту не зняла з порядку денного актуальність вдосконалення стратегії й тактики українських підприємств на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. Наприклад, деякі експерти звертають увагу на те, що «Австралія в 2020/21 МР посилила свої торгові позиції на ринку Південно-Східної Азії через більш високу привабливість австралійської пшениці в порівнянні з причорноморською зерновою, частково завдяки більш низькому фрахту. На поточний момент фрахт досяг дуже високих рівнів, що ускладнює конкуренцію для Причорноморської пшениці в цьому напрямі. Однак у новому сезоні українська пшениця зможе поборотися за свою частку ринку, особливо в Південно-Східній Азії. Безперечно, австралійська зернова залишиться серйозним суперником в майбутньому МР. З іншого боку, в Австралії збирання пшениці зазвичай починається в листопаді, а погодні умови можуть радикально змінити ситуацію».

Також вельми вигідним для українських експортерів виявилось несподіване рішення Китаю зробити найбільше у своїй історії замовлення української сільськогосподарської продукції, передусім на кукурудзу у 2021/22 МР. Водночас експерти наголошують, що «Китай був другим

експортним напрямом для української кукурудзи в 2019/20 МР з часткою в експорті 17 %, проте в сезоні 2020/21 цей показник зріс до 29 %, і, таким чином, КНР стала основним експортним напрямом, зокрема після зниження обсягів закупівель кукурудзи з України країнами ЄС в 2020/21 МР».

А, згідно з останніми прогнозами USDA, в 2021/22 МР Китай імпортує 26 млн т кукурудзи, що відповідає передбачуваному за результатами поточного сезону показнику. За ринковими оцінками, Китай уже закупив близько 11 млн т кукурудзи нового врожаю в США та 4–5 млн т кукурудзи українського походження. У той же час значний урожай кукурудзи очікують і США, що говорить про високу конкуренцію за ринок Китаю в 2021/22 МР (URL: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/opinion/1520730>). Щоправда, є припущення, що КНР може імпортувати й більші обсяги кукурудзи.

При цьому не варто відкидати й припущення, що Китай може використати закупівлі сільськогосподарської продукції та продовольства, через конкуренцію між постачальниками цих товарів, як своєрідну «політичну зброю». Наприклад, у КНР є гострі політичні суперечності зі США, що є потужним експортером аграрно-продовольчої продукції, зокрема, тієї ж кукурудзи. Водночас на ринок кукурудзи впливатиме відновлення етанольної промисловості, яка є одним з основних споживачів зерна цієї культури у США.

Таким чином, експортерам вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства, попри високі цьогорічні врожаї, немає можливості розслабитись. З іншого боку, збільшення обсягів експорту аграрно-продовольчої продукції підштовхує продовольчу інфляцію в Україні. Так, за даними мінагрополітики, в Україні відпускні ціни виробників на продукти харчування за рік збільшилися на 70–75 %. Найбільше подорожчали середні ціни на соняшникову олію – на 70 %, на цукор – на 75 % (URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/v-ukrajini-za-rik-dejaki-produkti-kharchuvannja-podorozhchali-na-70-75>).

Отже, проведений вище аналіз підтвердив, що, з урахуванням надзвичайної важливості аграрного сектора для розвитку всієї національної економіки, існує вельми гостра потреба в подальшій його модернізації та суттєвій диверсифікації експорту його продукції за одночасного вжиття заходів державного регулювання аграрного сектора, спрямованих на стримування зростання цін на продовольство на внутрішньому ринку України (При підготовці цієї роботи була використана інформація з таких джерел: Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); «АПК-Інформ». – 2021. – 02, 05, 28.07; 12, 27, 28, 30.08; 02.09; Дзеркало тижня (<https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/>). – 2021. – 06.09; Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua/news>). – 2021. – 17.08; Інтерфакс-Україна (<https://ua.interfax.com.ua>). – 2021. – 30.08; Новое время (<http://nv.ua>). – 2021. – 05.09; Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций

(<http://www.fao.org/news/story/ru/item/1437520/icode/>); УкрАгроКонсалт (<http://www.ukragroconsult.com>). – 2021. – 25, 27.08; 01, 02.09; Latifundist.com (<https://latifundist.com>). – 2021. – 30.08).

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Вітальне слово президента Національної академії наук України, академіка А. Загороднього до науковців з нагоди 30-ої річниці Незалежності України

Щиро вітаю вас із великим святом – 30-ою річницею Незалежності України. З погляду вічності – час незначний. Водночас, достатній у вимірі людського життя – час від народження маленької дитини до формування дорослої, самостійної, відповідальної за свої дії та вчинки людини. За ці роки вже сформувалось ціле покоління, народжене в незалежній Україні.

За 30 років новітньої історії Україна пережила політичні злами, економічні потрясіння та історичні зрушення. Ми були свідками сплеску громадянської свідомості, піднесення національної культури, формування нових ціннісних засад. Ми пережили кризи та підйоми, втрати й здобутки. І нині, у нелегкий, але доленосний час захисту наших кордонів та суверенітету, ми і далі будуємо сучасну та демократичну Україну.

Одне з найвідповідальніших місць у творенні й розбудові України завжди належало науковій сфері. Своєю натхненною, самовідданою працею та високими здобутками науковці утверджували міць нашої держави, примножували її славу, були рушійною силою цивілізаційного поступу та визначальним чинником її розвитку. Провідні наукові школи, видатні вчені зі світовим ім'ям та наукові відкриття, які приносять користь як українцям, так і всьому людству, є беззаперечною гордістю та найціннішим надбанням нашої країни. І сьогодні інтелектуальний потенціал – це одна з найголовніших конкурентних переваг нашої молоді України, запорука її утвердження як високорозвиненої держави.

Дорогі друзі! У цей урочистий день хочу побажати вам доброго здоров'я, щастя, миру, злагоди, а також наснаги й невичерпної енергії для натхненної та плідної праці на благо України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 24.08*).

***

Академік А. Загородній: «Потрібно змінити підхід до розуміння ролі науки в розвитку держави»

Інтерв'ю президента НАН України, академіка А. Загороднього інтернет-виданню «Дзеркало тижня. Україна».

Про досягнення світового рівня українських науковців, головні проблеми та помилки в науковій сфері, які були допущені протягом років незалежності, імідж української науки у світовому публічному просторі, а також про надзвичайно високий інтелектуальний потенціал України як запоруку її майбутнього розвитку повідомив президент Національної академії наук України академік А. Загородній в інтерв'ю інтернет-виданню «Дзеркало тижня.Україна».

На думку А. Загороднього найбільша пастка для науковця в українських реаліях – ситуація, коли втрачається мотивація до пізнання (те, що, власне, лежить в основі наукового пошуку), коли просто відбувається формальна робота, і це трансформує змістовий бік наукового дослідження.

Чимало науковців НАН України працюють переважно на ентузіазмі. Але зрозуміло, що кожна людина хоче мати і гідні умови праці, і гідну оплату праці, яка б забезпечувала їй достойний рівень життя. За таких умов відбувається зміна мотиваційної складової діяльності вченого. Це може стати згубним чинником як для окремого науковця, так і для наукової сфери загалом.

Академія підтримує дуже тісні контакти з різними закладами вищої освіти, активно працює на залучення університетської молоді до академічних лав.

Крім того, НАН України здійснює наукове керівництво Малою академією наук України, діяльність якої спрямована на виявлення та підтримку обдарованих дітей, а також на всіляке сприяння реалізації потенціалу молодих учених.

Велику надію у питанні пошуку талановитої молоді А. Загородній покладає на Київський академічний університет, який перебуває в підпорядкуванні НАН України і МОН України. На його прикладі ми намагаємося втілити бачення дослідницького університету в Україні, основним принципом якого має бути навчання через дослідження.

Зазначений принцип реалізується, зокрема, через залучення студентів до наукових досліджень світового рівня з максимальною інтеграцією у міжнародний науково-дослідницький простір. Цей заклад – дуже прогресивна форма підготовки кадрів для академічних установ і залучення талановитої молоді до наукових досліджень. Як довів досвід, випускні магістерські роботи вихованців цього університету – високої якості, а самі випускники можуть конкурувати на ринку наукової праці з випускниками відомих українських і європейських університетів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 24.08*).

***

Як впроваджуються наукові результати, отримані вченими академії? Чи поліпшилося фінансування досліджень у НАН України? Про це в інтерв'ю газеті повідомив президент Національної академії наук України академік А. Загородній.

А. Загородній зауважив, що фінансове забезпечення академії – це традиційно болюче для нас питання. Певні позитивні зрушення справді сталися, особливо порівняно з минулим роком. Видатки академії за загальним фондом державного бюджету на 2020 р. становили 4,625 млрд грн, тобто на 2,3 % менше ніж 2019 р. Таке зменшення було пов'язане переважно зі скороченням обсягів фінансування за бюджетними програмами «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (на 30 %) і «Медичне обслуговування працівників Національної академії наук України» (на 80 %). Водночас, за рештою бюджетних програм академії фінансування збільшилося на 10–11 % відповідно до зростання мінімальної заробітної плати та ставки 1-го тарифного розряду в минулому році. Власні надходження наших установ торік скоротилися на 3 % порівняно з 2019 р. І хоча надходження від госпдогвірної тематики зросли майже на 20 %, та решта надходжень до спецфонду зменшилися, що потягло за собою загальне скорочення видатків установ НАН України на більш ніж 150 млн грн. Причому витрачалися надходження переважно на заробітну плату наших працівників. До речі, на цю статтю видатків вже не перший рік припадає лєвова частка загального фонду держбюджету академії. У 2020 р. вона сягнула 86 %, для спеціального фонду цей показник дорівнював торік 38 %, що теж немало. Середньомісячна зарплата в академії зросла торік на 843 грн – до 9668 грн, але вона все ще далека від середньої по економіці та промисловості.

Важливу роль у підтримці наукових досліджень у нашій академії відіграють міжнародна співпраця, а здобуття іноземних грантів стало важливим джерелом додаткових фінансових ресурсів і відкрило нові можливості доступу до дослідницьких інфраструктур інших країн. Кооперуємося, щоб не тільки виживати, а й виконувати дослідження на світовому рівні. Пандемія, на жаль, відчутно ускладнила нашу взаємодію із закордонними партнерами. Чимало запланованих заходів довелося скасувати через карантинні обмеження, а виконання частини спільних проєктів, програм стажування та наукового обміну за угодами про академічну мобільність – подовжити на рік чи й узагалі відтермінувати. Однак за багатьма напрямками співпраця, попри все, продовжувала розвиватися, зокрема шляхом виконання проєктів за програмою ЄС «Горизонт 2020» та компліментарної до неї дослідницької і тренувальної програми Євратома, котрі торік добігли кінця, а також участі у програмній діяльності впливових міжнародних організацій на кшталт НАТО, ЮНЕСКО, Об'єднаного дослідницького центру Єврокомісії, Міжнародного інституту прикладного системного аналізу та ін.

Загалом до міжнародної наукової співпраці були долучені понад 100 академічних установ – спільно із закордонними партнерами вони виконували понад 700 проєктів, близько третини з яких започатковано торік. Завдяки виконанню проєктів за грантами від міжнародних наукових програм і фондів до установ НАН України надійшло пряме додаткове фінансування в обсягом

близько 47 млн грн. Крім того, за рішенням Президії Академії додаткове бюджетне фінансування отримуватимуть наукові колективи – здобувачі міжнародних грантів, умови яких передбачають фінансування лише за окремими статтями видатків, а також проєктів, високо оцінених міжнародними експертами, але не профінансованих. Ця прогресивна практика вже давно була на часі, і цьогооріч таку фінансову підтримку вже отримали перші 13 наукових підрозділів наших установ. Звичайно, це краплина в морі, але ми сподіваємось, що така підтримка заохотить наукові колективи брати участь в міжнародних конкурсах, перемогти в яких дуже непросто (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 19.08*).

COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання та лікування

Прогноз розвитку епідемії COVID-19 в Україні на 1–14 вересня 2021 р. («Прогноз РГ-50»)

1. Захворюваність в Україні продовжує зростати відносно помірними темпами. Темпи зростання нових виявлень становлять приблизно 22 % на тиждень, що відповідає періоду подвоєння близько 3–3,5 тижнів. Репродуктивне число, усереднене за тиждень, дорівнює 1,21 та має нейтральну тенденцію до зміни. Темпи поширення загалом подібні до тих, що були в цей же період минулого року.

2. Середня кількість нових виявлень в Україні збільшилася до 1490 осіб на день (за два тижні – на 49 %), середня кількість летальних випадків дорівнює 41 смерть на день у середньому за останній тиждень (за два тижні збільшення на 67 %). Згідно з прогнозними обчисленнями (у яких закладено поточну тенденцію до збільшення кількості нових виявлень), середня кількість нових випадків дорівнюватиме 1742 протягом тижня 1–7 вересня 2021 р. та 2300 – протягом тижня 8–14 вересня 2021 р.

3. Спостережувана летальність лишається близькою до 3 %. Високою лишається кількість госпіталізованих дітей та осіб від 18 до 34 років.

4. Найзагрозливішою є ситуація в Чернівецькій області, де захворюваність найвища та стрімко зростає (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 31.08*).

***

У межах лекторію «Наукові зустрічі / Scientific meetings» на платформі Zoom 11 вересня 2021 р. о 18:00 відбудеться лекція завідувача відділу репродукції вірусів Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України, члена робочої групи з проблем (наслідків) поширення коронавірусу SARS-CoV-2 в Україні, кандидата біологічних наук С. Загородньої

Майже два роки ми живемо в новій реальності пов'язаній з пандемією коронавірусу. Менше ніж за рік було створено ряд вакцин, котрі направлені на подолання загрози COVID-19. Уже більш ніж пів року ведеться активна вакцинація в усьому світі, але при цьому виникають нові штами вірусу і питання їх ефективності викликає дискусію серед наукової спільноти. У лекції буде розглянуто наступні питання:

- чому віруси мутують?
- які причини виникнення нових штамів коронавірусу?
- як ідентифікують штами?
- які нові властивості щодо патогенезу набув вірус?
- чи будуть ефективними вакцини проти нових штамів?
- чи безпечні вакцини з урахуванням швидкості їх розробки і впровадження?

Відповіді на всі ці та багато інших питань можна дізнатись під час онлайн-лекції завідувача відділу репродукції вірусів Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України, члена робочої групи з проблем (наслідків) поширення коронавірусу SARS-CoV-2 в Україні С. Загородньої.

Головне завдання робочої групи – координація досліджень щодо розроблення методів виявлення коронавірусу SARS-CoV-2, що викликає захворювання COVID-19, моніторингу та оперативного узагальнення наявної в різних джерелах інформації про темпи, географію та медико-біологічні й економічні наслідки поширення коронавірусу SARS-CoV-2, а також розроблення заходів протидії поширенню вірусу в Україні (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 18.08*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

***Науковці Інституту економіко-правових досліджень ім. В. К. Ма-
мутова НАН України презентували результати дослідження ролі
українського споживача в економіці держави***

Результати дослідження представили директор ІЕПД ім. В. К. Ма-
мутова НАН України, член-кореспондент НАН України В. А. Усти-
менко і співробітник Інституту А. Лига.

Під час презентації В. Устименко розповів про причини наукового
інтересу до тематики проведеного дослідження, які полягають у розумінні
важливості споживачів для розвитку економіки та захисту їх прав. Він
відзначив, що питання прозорості розрахунків та гарантії захисту прав
споживачів є світоглядними, важливі для європеїзації України, визначені в
Угоді про асоціацію з ЄС.

Представляючи результати дослідження, А. Лига відзначив, що частка
українських споживачів у 2020 р. становила 73,4 % ВВП за витратами. Це
складає 3 трлн 79 млрд грн у грошовому еквіваленті, що робить їх

найбільшими інвесторами української економіки. Також українськими споживачами сплачено до державного бюджету України в 2020 р. 416 млрд грн, що складає 37,6 % всіх надходжень або 47,4 % всіх сплачених податків.

Відповідно це дозволяє вважати їх одним із головних наповнювачів бюджету в Україні. Частка споживачів могла бути більшою, адже за проведеними на підставі даних Держстату розрахунками за методом «витрати населення – роздрібний товарообіг» визначено, що у 2020 р. розмір тіньової економіки сягнув майже 31 %, або 1 трлн 870 млрд грн у грошовому вимірі. Розмір контрабанди в Україну, розрахований на підставі даних Держстату та Міністерства фінансів України, склав у 2020 р. понад 470 млрд грн. Приблизно схожі обсяги має торгівля контрафактними та безобліковими виробами, що неофіційно вироблено в Україні. У той же час, як зауважив А. Лига, права споживачів, які є головними інвесторами та наповнювачами бюджету в Україні, постійно порушуються, прямі витрати споживачів від безоблікової торгівлі оцінюються в 37,5 млрд грн, а непрямі витрати приблизно в 1 трлн грн. Усі ці втрати переважно є наслідком безоблікової торгівлі засилля ринку контрафактною та контрабандною продукцією. Він відмітив, що тіньова економіка існує лише там де є можливість для «тіні», тобто там, де немає чесних та прозорих розрахунків, які дозволяють відслідкувати весь «ланцюг» постачання від виробника чи імпортера до споживача, тому через використання РРО потрібно просто «включити світло» для української економіки.

Підсумовуючи результати дослідження, В. Устименко звернув увагу на відсутність гарантованого захисту прав споживачів через недостатню прозорість розрахунків на споживчому ринку, яка шкодить і споживачу, і державі, і добросовісному бізнесу. Також були запропоновані напрями вдосконалення діючого законодавства для усунення зазначених вище вад правового поля України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 30.08).

***

На сайті інформаційного ресурсу Hromadske було опубліковано інтерв'ю із зоологом, старшим науковим співробітником Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, кандидатом біологічних наук Г. Поповим.

Учений повідомив про аргіопу та інших членистоногих України, які так лякають багатьох людей. «Нічого незвичного в аргіопі немає», – каже Г. Попов. На цьому можна було б і попрощатися. Але хто знає зоологів, одразу збагне: тут щось не так. Бо щонайменше все пізнається в порівнянні, а тварини здаються «звичайними» здебільшого тому, що ми нічого про них не знаємо. Ось лише один факт про «звичайну» аргіопу. Самці цього павука в кілька разів менші за самиць. Користуючись такою перевагою, після парування самка з'їдає партнера. Тож самці намагаються паруватися одразу після того, як самка полиняє. Тоді її хеліцери (так у павуків називаються

щелепи) м'які, і самець може уникнути страшної долі. Маленькі павучки, які щойно з'явилися на світ, випускають павутинку, їх підхоплює вітер – так аргіопа «засіває» луки й степи.

Погода ж із року в рік може змінюватися з огляду на цикли сонячної активності. Тож цілком імовірно, що наступні кілька років ми вже не побачимо так багато цих яскравих павуків. Проте не схоже, що вони збираються зникати найближчим часом. Навпаки, вони завойовують Європу.

Якщо в XIX ст. вони траплялися лише в її південній частині, то сьогодні вже освоюють Скандинавію. Найімовірніше, це один із численних наслідків кліматичних змін, – зазначає вчений (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).* – 2021. – 31.08).

***

На сайті інформаційного агентства «BBC.NEWS Україна» було опубліковано статтю наукового співробітника Національного науково-природничого музею НАН України, кандидата біологічних наук О. Коваленка. Біолог повідомив про вплив на життя українців рослини амброзії.

Науковець зазначає: «Рослина з солодкою назвою – амброзія – зовсім не є медом, як для інших рослин, так і для людей, вразливих до її пилку. У час масового цвітіння амброзії зростає не лише частота алергій, а й кількість публікацій про неї. Але часто хибна інформація про амброзію з'являється ще на рівні визначення. Пошук зображення за запитом «амброзія» серед перших 20 світлин видав мені 7 хибних фото, на яких амброзією і не пахло. Найчастіше її плутають з золотушником канадським».

Біолог пояснює наслідки такого вторгнення: «Масовий розвиток амброзії змінює структуру рослинності. Мало того, що рослина швидко розмножується, так і ресурси довкілля амброзія використовує значно ефективніше, ніж інші рослини. Це має вкрай сумні наслідки, як для аборигенних видів, так і для ґрунту, бо він пересихає та бідніє. Окрім того, амброзія ефективно затіняє рослини, які ростуть поруч, ускладнюючи їхнє життя. У результаті змінюється звична нам рослинність, зростає температура ґрунту та приземного шару повітря, відбувається ерозія. Амброзія створює небезпеку не лише для мікроклімату та естетики міст і сіл, а й для збереження рідкісних оселищ та рослин. Ця рослина, якщо неправильно обробити посіви, може поширитися на них так, що у кілька разів знизить врожай. Але є ще серйозніший вплив на людину. Із середини липня аж до перших заморозків амброзія масово цвіте і викликає сильну алергію. Одна рослина може утворити від 4 млн до 10 млрд зерен пилку. Вони легко поширюються повітрям на десятки кілометрів. Пилок фіксували на висоті 5000 м над рівнем моря і на відстані до 160 км від найближчого місця зростання амброзії. Тобто іноді можна відчувати алергічні прояви від цієї рослини, навіть якщо вона не росте у вашому місті чи селі. Алергічні реакції в нашому організмі викликають білки, які містяться в пилку амброзії. Відомо

11 з них, але головними є Amb a 1 (алерген E) і Amb a 2 (алерген K). Коли пилок амброзії потрапляє на слизову носа та бронхів, ці сполуки провокують імунну реакцію, яка й призводить до сльозотечі, підвищення температури тіла, різкого запалення слизових оболонок верхніх дихальних шляхів, що може викликати напади бронхіальної астми. Хворобливий стан, який викликає амброзія, часто супроводжується стомлюваністю, підвищеною дратівливістю, зниженням апетиту, депресією та нападами головного болю. Є дослідження, які підтверджують, що підвищення рівня вуглекислого газу та азотних сполук, а також потепління ще більше посилюють алергенність пилку. Щоби вберегтися, вразливим людям слід обмежити контакт з пилом у час масового цвітіння (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 27.08).

***

На сайті інформаційно-освітнього порталу «Локальна історія» було опубліковано статтю старшого наукового співробітника Інституту історії України НАН України, кандидата історичних наук К. Галушка про те, як видання так званої Велесової книги стало сенсацією 1950-х.

Учений зазначає: «Восени 1919 року Добровольча армія відступала з Москви в бік Криму. Дорогою командир артилерійського дивізіону Ф. А. Ізенбек заночував у зруйнованому поміщицькому маєтку десь на “орловському напрямку”. Там він знайшов загадкові дерев’яні таблички, написані невідомим рунічним шрифтом. Уже в Брюсселі Ізенбек ознайомив із ними іншого російського емігранта Ю. Миролубова. Видання так званої Велесової книги стало сенсацією 1950-х. Найдавніше джерело слов’янської “докириличної писемності” досі вражає уяву багатьох. У середині 1990-х ця книга навіть потрапила в українські шкільні підручники, але згодом звітти зникла. (...) За легендою, знайдені в поруйнованому маєтку дерев’яні таблички були написані невідомим рунічним шрифтом з оформленням, властивим ведичній Індії. До вивезеної на еміграцію знахідки Ізенбек ставився ревниво. Але нібито дав іншому російському емігрантові Ю. Миролубову їх сфотографувати та розшифрувати. Року 1941 Ізенбек помер. А у 1950-ті в США Миролубов видав своє прочитання та розшифрування табличок. При цьому немає жодного сліду оригіналу чи навіть його повної фотокопії. Велесова книга вийшла у Сан-Франциско в еміграційному часописі “Жар-птиця” (у видавця Олексія Кура)». К. Галушко пише про долю книги: «У 1959 році інформація про публікації сенсаційного історичного джерела дійшла до СРСР. Треба зважити на те, що зміст “Книги” не збігався з радянським каноном історії східних слов’ян» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 18.08).

***

Патофізіолог та генетик, завідувач відділу загальної та молекулярної патофізіології Інституту фізіології ім. О. Богомольця НАН України, доктор медичних наук В. Досенко в інтерв'ю «Громадське» розповів про уявні та реальні досягнення науки в боротьбі зі старінням.

В. Досенко пояснює чи є старіння хворобою, зауважуючи, що є два основні погляди на природу старіння. Згідно з першим, старіння – це патологічний процес, тобто хвороба. А згідно з другим – це нормальний фізіологічний процес. В. Досенко вважає більш обґрунтованою саме другу позицію та є її прихильником. «Еволюція підтримувала механізм виведення з популяції особин, які прожили певну кількість років», – пояснює він. З точки окремо взятої людини, смерть – це почасти трагедія і сумна перспектива. Та для популяції це є благом, інакше еволюція не підтримала б такий механізм.

Учений розповів про унікальних ссавців голих землекопів, яким характерне «невловиме старіння», пояснив як наука намагається продовжити процес старіння, та розказав хто з відомих українських науковців займався цим питанням.

Одним із перших досліджувати механізми старіння почав наш співвітчизник І. Мечников. Він відстоював думку, що причиною старіння є макрофаги. Це нормальні імунні клітини, які «поїдають» уламки інших відмерлих клітин, або патогенних мікробів, що потрапили до організму. Та з часом, як вважав І. Мечников, вони стають активнішими і починають атакувати клітини людського тіла, що й призводить до старіння. Щоб уповільнити процес, потрібно приборкати макрофагів. На думку І. Мечникова, робити це можна, впливаючи на мікрофлору кишечника. Саме з цією метою він популяризує болгарський йогурт, який містить певні корисні бактерії.

В. Досенко стверджує, що можуть використовуватися для омолодження шкіри можуть використовуватися сенолітики, але вдаватися до цього методу можна не всім. Спершу за допомогою спеціальних методів дослідження слід визначити, як багато таких клітин міститься в шкірі конкретного пацієнта. Якщо забагато – можна скоротити. Якщо кількість в нормі – тоді омолоджувати молоду шкіру буде не лише зайвим, але й шкідливим.

Серед сенолітиків є препарати, що схвалені для лікування певних хвороб, та жодні з них поки не вважаються ліками, що сповільнюють старіння. Навіть якщо вони справді на це здатні – отримати підтвердження від доказової медицини вкрай складно.

Є ще один метод продовжити життя, ефективність якого добре доведена на тваринах, зокрема на мавпах. Він не потребує спеціальних препаратів або технологій – ідеться про зменшення кількості калорій, які споживає людина. Найімовірніше, він спрацює на людях так само добре, як на інших тваринах. Проте багатьом (а тим паче гедоністам, які воліють їсти

все, що заманеться) він не підійде (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua).– 2021. – 18.08).*

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Інститут еволюційної екології НАН України разом із сімома провідними дослідницькими установами Європи переміг у конкурсі на виконання проєкту Європейської Комісії ORBIT

Мета проєкту – створення централізованої таксономічної бази даних для ідентифікації європейських диких бджіл

ORBIT – це трирічний проєкт, замовлений Генеральним директором із питань довкілля Європейської Комісії для розроблення ресурсів з інвентаризації та систематики європейської фауни перетинчастокрилих комах надродина Apoidea, які є головними запилювачами квіткових рослин. Загальна мета ORBIT полягає у створенні централізованої таксономічної бази даних для ідентифікації європейських диких бджіл, яка підтримуватиме інші масштабні європейські проєкти – впровадження Схеми моніторингу запилювачів ЄС (EU-PoMS), Підготовчі дії для Схеми моніторингу запилювачів ЄС та Індикатори (проєкт SPRING), дослідницькі проєкти програми ЄС «Горизонт-2020» (POSHBEE, SAFEGUARD), Національний план дій Європи для запилювачів і, нарешті, Європейський Червоний список диких бджіл.

За допомогою ORBIT Європейська Комісія надаватиме вченим інструменти для ідентифікації європейських диких бджіл. Це сприятиме масштабним науковим дослідженням моделей біорізноманіття на основі характеристик і реакції популяцій бджіл на зміни навколишнього середовища у просторових межах Європи.

Перемогою та офіційною участю в проєкті ORBIT Інститут еволюційної екології НАН України завдячує своєму великому попередньому досвіду спільного виконання окремих загальноєвропейських проєктів, передусім участі в підготовці Червоних списків Європи (це офіційне видання Європейського Союзу вийшло друком у 2014 р.) та Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи, для яких директор Інституту академік В. Радченко написав нариси про майже 300 видів диких бджіл, що становить 15 % всіх європейських видів цієї вкрай важливої групи комах. Крім того, Інститут за власний рахунок, не залучаючи кошти Національної академії наук України, закупив чимало унікального обладнання, яке дозволяє здійснювати дослідження на найвищому світовому рівні і, як сподіваються вчені Інституту, уможливить успішне виконання цього престижного проєкту (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua).– 2021. – 26.08).*

***

В Інституті газу НАН України (Київ, вул. Дегтярівська, 39) 24 вересня 2021 р. відбудеться III Міжнародний круглий стіл «Перспективи впровадження інновацій в атомну енергетику».

Співорганізатори заходу – Рада молодих учених Інституту газу НАН України, Рада молодих учених Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, Рада молодих учених Інституту ядерних досліджень НАН України, Рада молодих вчених Інституту електродинаміки НАН України, Державне підприємство «Державний науково-технічний центр з ядерної та радіаційної безпеки».

Генеральний партнер – Державне підприємство «Національна атомна енергогенеруюча компанія “Енергоатом”».

Тематика круглого столу: тенденції розвитку реакторних технологій; новітні розробки у сфері підвищення безпеки АЕС; інноваційні ядерні технології та перспективи їх впровадження.

Для участі потрібно зареєструватися, заповнивши онлайн-форму (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 18.08*).

***

За проєктом UKRATOR Київський академічний університет (КАУ) у липні 2021 р. отримав унікальне обладнання з Інституту фізики твердого тіла та матеріалів Асоціації Ляйбніца (IFW Dresden) – оптичну піч для вирощування монокристалів і обладнання для підготовки зразків, а також гелієвий кріостат із надпровідним магнітом з полем на 16 тесла, що є рекордним для України.

Оптична піч уже зібрана й готова до роботи, інсталяція кріостату ще триває. Це обладнання є внеском німецьких колег у розбудову Спільної українсько-німецької лабораторії з дослідження квантових матеріалів та Центру квантових матеріалів та технологій КАУ, що функціонує на базі Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України та має стати центром спільних досліджень для інших академічних інститутів і центром концентрації наукової молоді. Про українсько-німецьке наукове співробітництво на прикладі КАУ пресслужба НАН України поспілкувалася з директором КАУ, академіком О. Кордюком.

Як повідомив учений, спільний проєкт КАУ та IFW Dresden з дослідження топологічних матеріалів – UKRATOR – з’явився завдяки науковому директору IFW Dresden доктору, професору, а віднедавна ще й іноземному членові НАН України Б. Бюхнеру. Саме він ініціював подання цього проєкту на конкурс Федерального міністерства освіти та наукових досліджень Німеччини (Bundesministerium für Bildung und Forschung, BMBF). Мета проєкту UKRATOR – підтримка науки в Україні, обсяг фінансування – близько одного млн євро. Та оскільки німецький уряд не має права витратити кошти платників податків за кордоном, було вирішено спрямувати левову

частку бюджету проекту на програму стажувань українських студентів, аспірантів і докторантів у Німеччині. Від початку було заплановано 12 стажувань для студентів (тривалістю по пів року), 6 – для аспірантів (по два роки) і ще 6 – для докторантів (по півтора роки). Цьогоріч ми відібрали стажерів уже вчетверте. Головна умова: вони мають захищати свої дипломні роботи і дисертаційні дослідження в Україні. Узагалі, проект UKRATOR є чотиристороннім: крім КАУ та IFW Dresden, у ньому також беруть участь Технічний університет Дрездена (TU Dresden) і Національна академія наук України. Виконуючи дослідження на базі IFW Dresden, українські студенти й аспіранти тимчасово вливаються у студентську програму Технічного університету Дрездена. Це дозволяє їм слухати курси на вибір і користуватися перевагами студентських квитків. За період реалізації проекту в Німеччині вже побували чи їдуть цієї осені 13 студентів КАУ, а також 8 студентів з інших провідних українських університетів, зокрема Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Бо, як я завжди наголошую, мета КАУ – долучення студентів не до КАУ, а до науки (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 30.08*).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком новий номер журналу «Вісник Національної академії наук України» (№ 8, 2021 р.) за 2021 р.

Відкриває номер повідомлення про ювілейну сесію Загальних зборів НАН України, присвячену 30-й річниці Незалежності України, котра відбулася 20 серпня 2021 р. Публікація містить тексти виступів президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього, а також тексти виступів президентів національних галузевих академій наук України.

У розділі «Наука і суспільство» представлено статтю директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України академіка М. Жулинського «Академічний рух до незалежності України». Продовжує номер стаття віцепрезидента НАН України, голови секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, академіка С. Пирожкова, Надзвичайного і Повноважного Посла В. Божка та провідного наукового співробітника Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України члена-кореспондента НАН України Н. Хамітова «Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз».

Розділ «Люди науки» містить статтю директорки Інституту географії НАН України члена-кореспондента НАН України Є. Маруняк і заступника директора цього ж Інституту доктора географічних наук С. Лісовського «Відкриваючи Україну світові (до 80-річчя академіка НАН

України Л. Г. Руденка)» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 31.08).

***

Вийшла друком наукова монографія «Різночасові пам'ятки поблизу села Ратнів на Волині. Дослідження 2015 року» авторства археологів НАН України

Видання презентували 20 серпня 2021 р. у Луцьку. Представив книгу один з її авторів – кандидат історичних наук С. Теліженко.

Дослідження здійснювала очолювана ним Ратнівська археологічна експедиція Інституту археології НАН України, котра виконала роботи не лише на багаточисельному поселенні Ратнів-ІІ, розташованому на північній околиці с. Ратнів в урочищі Ріписько (Луцький р-н Волинської області), а й навколо нього. Дослідження проводилися задля:

– візуального обстеження території пам'ятки та визначення приблизної площі розповсюдження археологічних артефактів на надзаплавній терасі правого берега р. Черногузка;

– встановлення потужності культурних відкладень і стану їх збереженості;

– запобігання руйнації окремих ділянок пам'ятки внаслідок інтенсивних сільськогосподарських робіт;

– обстеження околиць с. Ратнів із метою виявлення інших археологічних об'єктів та встановлення їхніх точних координат для уточнення або доповнення археологічної мапи.

Досягнення цих цілей уможливило відкриття багатьох різночасових комплексів від VI тис. до н. е. до Нового часу. Серед яскравих знахідок слід відзначити серію стоянок VI тис. до н. е., аналіз яких дозволив запропонувати гіпотезу про походження культури лінійно-стрічкової кераміки Волині.

Цікавим об'єктами для дослідників доби ранньої бронзи стали артефакти межановицького комплексу з господарської ями та колективне поховання, досліджене під час спорудження господарчої будови у селі Ратнів. Археологи академії відкрили чимало об'єктів доби пізньої бронзи та раннього заліза. Надзвичайно цікавим виявилось дослідження слов'янського господарсько-побутового комплексу IX–X ст. – давньої «пекарні» та зернової ями XI ст. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 30.08).

***

Вийшов друком черговий номер всеукраїнської науково-популярної газети «Світ» (№ 31–32 [1163–1164], серпень 2021 р.)

«Українці можуть з гордістю святкувати День Незалежності» (інтерв'ю заступника директора з наукової роботи Інституту соціології НАН України, члена-кореспондента НАН України Є. Головахи, С. Галаті – про те, як

змінювалось українське суспільство від 1991 р., що таке соціальне самопочуття і як українські соціологи його вимірюють, чи щасливі українці та які цінності важливі для них сьогодні, як радянське минуле досі позначається на наших громадсько-політичних справах, чи розвивається в Україні соціологія і чому);

«Оборонка»: сучасні тренди, правила гри і внесок науковців» (стаття Д. Шулікiна про Міжнародний оборонний інвестиційний форум, що відбувся в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» в межах фестивалю Sikorsky Challenge та присвячувався розвитку оборонної промисловості в Україні на період до 2030 р.);

«Конструювати майбутнє починаємо вже сьогодні» (стаття С. Галати про розробки, ідеї та стартапи, представлені в секції «Промисловий хайтек і космос» цьогорічного фестивалю Sikorsky Challenge);

«Крим, який ми любили, або як російські окупанти нищать природу нашого півострова» (стаття О. Листопада про спричинені окупаційною владою та місцевими колаборантами екологічні загрози Кримському півострову – за даними екологів та громадської організації «Крим-SOS»; із коментарем науковця та природоохоронця, молодшого наукового співробітника відділу моніторингу та охорони тваринного світу Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України О. Василюка);

«Як народжувався Народний Рух України?» (стаття директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, академіка М. Жулинського) *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2021. – 30.08).*

***

Вийшов друком 4-й номер науково-популярного журналу «Світогляд» (липень–серпень) за 2021 р.

Вийшов друком 4-й номер науково-популярного журналу «Світогляд» (липень–серпень) за 2021 р., видання якого здійснює Національна академія наук України разом з Головною астрономічною обсерваторією НАН України. Випуск присвячений історичній події – 30-річчю від Дня проголошення незалежності нашої держави.

Головний редактор академік Я. Яцків у вступному слові вітає читачів журналу з видатною ювілейною датою і запевняє, що «Світогляд» і надалі додаватиме свій посильний внесок у справу збереження та зміцнення незалежної української держави.

Президент громадської організації «Україна-2050» Є. Чолій представляє «Привітання з нагоди 25-ї річниці ухвалення Конституції України» і закликає всіх українців в Україні та в діаспорі домагатися, щоб Конституція України була не просто декларативним документом, а Основним Законом, яким усі українці дійсно керувалися б у своєму щоденному житті.

Редакторка ВД «Академперіодика» НАН України Є. Щербина в добірці «З Історії Синьо-Жовтого стягу над куполом Верховної Ради України» розповідає про перипетії визнання державного прапора та ілюструє події документальними фотографіями.

Член-кореспондент НАН України В. Жовтянський (Інститут газу НАН України, м. Київ) у статті «Національна Академія: участь у доленосних подіях» пригадує факт підняття на Хрещатику національного прапора України задовго до проголошення власне незалежності та про початок відбудови Михайлівського Золотоверхого собору, який став кафедральним собором Православної церкви України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 30.08).

Здобутки української археології

Про особливості й результати археологічних досліджень на Сході України, а також про стан пам'яток археології в зоні бойових дій і поблизу неї, розповів у програмі «Амфітеатр» радіостанції «UA: Українське радіо “Культура”» науковий співробітник відділу археології Криму та Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук С. Теліженко.

Як повідомив учений, він займається археологією епохи неоліту, але протягом своєї наукової діяльності довелося досліджувати різночасові стоянки та поселення (від палеоліту до середньовіччя). Серед артефактів, які знаходять, домінують кременеві та керамічні комплекси.

«Наразі продовжую працювати на Луганщині, а саме – на підконтрольній Україні території, здебільшого на лівобережжі р. Сіверський Донець та його притоках.

Правий берег Сіверського Дінця, нижче с. Кримське наразі тимчасово окупований. Уздовж лінії розмежування – як на окупованій частині, так і на підконтрольній Україні території Луганщини – розташовуються сотні археологічних пам'яток, серед яких поселення, стоянки, кургани, ґрунтові могильники. У результаті моніторингової місії у 2016 р. (проведеної спільно з представниками Української Гельсінської спілки з прав людини та Міжнародного партнерства з прав людини [IPHR]) та інвентаризації археологічної спадщини (2017–2019 рр.) встановлено, що значна кількість пам'яток археології постраждала внаслідок військових дій. Точну цифру пошкодженої та зруйнованої археологічної спадщини можливо буде встановити лише після звільнення окупованих територій. Що стосується окупованої частини Луганщини, то основними джерелами отримання інформації про пошкодження археологічних пам'яток слугували свідчення, надані українськими військовослужбовцями, та дослідження супутникових знімків у режимі відліку часу.

Ближче до першої надзаплавної тераси р. Сіверський Донець розташовується найбільша кількість археологічних пам'яток (територія

завширшки 1,5–2,5 км від русла річки), частину з яких, я певен, ми безповоротно втратили. Поблизу с. Капітанове Новоайдарського району, приблизно за 10 км від лінії розмежування, знаходиться цікава пам'ятка – багатошарове поселення, яке археологи почали розкопувати ще наприкінці 1960-х років. До кінця 1990-х там працювала експедиція під керівництвом нині професора Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, доктора історичних наук Ю. Бровендера. У 2014 р. поблизу поселення розташовувалася позиція Збройних сил України (ЗСУ), яку окупанти обстрілювали з правого берега Сіверського Дінця».

Останні два роки тривають розмінування територій поблизу міст Попасна та Золоте, в результаті яких було виявлено важливі для археологів артефакти. Дуже тішить позиція окремих військовослужбовців ЗСУ, які передали ці артефакти на вивчення до Інституту археології НАН України *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)).– 2021. – 18.08).*

***

Розпочинається новий сезон археологічного лекторію «Про що розповідає археологія», котрий діє при Археологічному музеї Інституту археології НАН України

У межах цього лекторію на 11 вересня 2021 р. заплановано екскурсію «Археологічні скарби Переяслава», яка відбудеться в м. Переяслав на Київщині. Організатори заходу – Інститут археології НАН України та Національний історико-етнографічний заповідник (НІЕЗ) «Переяслав».

Екскурсанти в супроводі керівниці лекторію, старшого наукового співробітника відділу раннього залізного віку Інституту археології НАН України, кандидата історичних наук Е. Кравченко та екскурсовода, заступника генерального директора з наукової роботи НІЕЗ «Переяслав», старшого наукового співробітника (на громадських засадах) відділу давньоруської та середньовічної археології Інституту археології НАН України, кандидата історичних наук О. Колибенка відвідають місто-музей. Вони ознайомляться з музеями давньоруської архітектури, трипільської культури й експозицією просто неба в музеї народної архітектури і побуту – лапідарієм із кам'яними стелами та поховальними конструкціями різних епох, Екскурсанти побачать перевезені з Добраничівки археологічні об'єкти, реконструкції житлових і виробничих споруд I тис. н.е. тощо.

Участь – безкоштовна. Попередня реєстрація – обов'язкова: листа зі своїм прізвищем та ім'ям надішліть, будь ласка, на електронну скриньку: evekravchenko@gmail.com. Кількість місць – обмежена *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)).– 2021. – 01.09).*

Астрономічна наука

У липні й серпні 2021 р. молоді вчені-астрофізики Головної астрономічної обсерваторії (ГАО) НАН України, старші наукові співробітники лабораторії великомасштабної структури Всесвіту відділу позагалактичної астрономії та астроінформатики кандидати фізико-математичних наук А. Василенко і Д. Добричева спільно з науково-популярною ініціативою INSCIENCE взяли участь у фестивалі «З країни в Україну».

Цьогоріч однією з 5-ти локацій фестивалю стала «Україна сучасна», котра презентує українську науку й інноваційні технології в найрізноманітніших галузях. Це майданчик для винаходів, стартапів і розумних технологій, спрямований на взаємодію з молоддю й підлітками та покликаний формувати у них сприйняття сучасної України.

У межах цієї локації виступили й молоді астрофізики академії – у Слов'янську, Краматорську, Бахмуті, Маріуполі кандидат фізико-математичних наук Д. Добричева прочитала лекцію «Що Молочний Шлях та інші галактики можуть розповісти нам про еволюцію Всесвіту?», а кандидат фізико-математичних наук А. Василенко – лекції «Екзотичні об'єкти та явища в астрофізиці» і «Життя зірок – тьмяне, яскраве та незвичне».

Кандидат фізико-математичних наук Д. Добричева повідомила, що займається позагалактичною астрономією – вивчає галактики, їх різновиди й еволюцію. За її словами, існує кілька теорій утворення цих зоряних систем, проте всі вони сходяться на тому, що після Великого Вибуху Всесвіт продовжує розширюватись, а всі галактики – віддаляються одна від одної. «Це не такі прості дослідження, як може здатися. Астрономам і астрофізикам недостатньо просто дивитись у телескоп і класифікувати побачені об'єкти – потрібна відповідна базова освіта, дуже глибокі знання з фізики й математики, – наголосила вчена. – Наприклад, я закінчила педагогічний виш і отримала спеціальність учителя інформатики, але в університеті так захопилася астрономією, що в аспірантуру вирішила вступати на класичну астрофізику. Для цього вже після магістратури довелося відвідувати додаткові курси лекцій і складати чимало додаткових іспитів, аби здобути освіту, яка допомогла займатись улюбленою справою. Але, якщо справді чогось прагнеш, то все можливо. Крім того, завдяки новому фаху мені пощастило часто бувати в Європі – на стажуванні, наукових конференціях та наукових школах, бо астрономи доволі активні й проводять дуже багато заходів».

Д. Добричева також додала, що спектр досліджень у ГАО НАН України надзвичайно широкий. Там вивчають і Сонячну систему, і Сонце, й екзопланети, і ще чимало об'єктів за пріоритетними у світі напрямками.

На завершення А. Василенко окреслив тематику локації «Україна сучасна» за участі науковців ГАО НАН України: «Ми говоримо про зорі та їхню еволюцію, про те, що чекає на наше Сонце і чи доведеться людству

покинути Землю й помандрувати в незвідані світи, аби врятувати свою цивілізацію» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).* – 2021. – 18.08).

Нагороди та відзнаки

Учених Національної академії наук України відзначено державними нагородами з нагоди Дня Незалежності України

Президент України В. Зеленський 23 серпня 2021 р. підписав Указ «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня Незалежності України».

Відповідно до указу за значний особистий внесок у державне будівництво, зміцнення обороноздатності, соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток Української держави, вагомі трудові досягнення, багаторічну сумлінну працю та з нагоди 30-ї річниці незалежності України відзначено вчених Національної академії наук України:

Орденем князя Ярослава Мудрого III ступеня нагороджено:

– президента Національної академії педагогічних наук України академіка НАН України і НАПН України В. Кременя; віцепрезидента Національної академії медичних наук України, директора державної установи «Національний інститут серцево-судинної хірургії імені М. М. Амосова Національної академії медичних наук України» академіка НАМН України та члена-кореспондента НАН України В. Лазоришинця;

– радника Президії Національної академії наук України, почесного директора Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського Національної академії наук України, академіка НАН України В. Походенка.

Орденем «За заслуги» III ступеня нагороджено:

– завідувача відділу Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України; доктора технічних наук М. Юрженка.

Орденем княгині Ольги I ступеня нагороджено:

– академіка-секретаря Відділення економіки Національної академії наук України, директора Інституту демографії і соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, академіка НАН України Е. Лібанову.

Орденем княгині Ольги III ступеня нагороджено бібліотекаря, організатора екскурсій Національного дендрологічного парку «Софіївка» Національної академії наук України Г. Никитюк.

Почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» присвоєно:

– завідувачеві відділу Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України, доктору технічних наук Є. Пащенко.

– академіку-секретареві Відділення інформатики Національної академії наук України, заступникові директора Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України, академіку НАН України О. Хімичу.

Почесне звання «Заслужений працівник освіти України» присвоєно завідувачеві відділу Національного центру «Мала академія наук України», кандидату педагогічних наук І. Чернецькому (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 25.08).

***

Першому віцепрезидентові Національної академії наук України, академіку В. Горбуліну присвоєно звання Герой України

Президент України В. Зеленський 22 серпня 2021 р. підписав Указ № 385/2021 «Про присвоєння В. Горбуліну звання Герой України».

Звання Герой України з врученням ордена Держави присвоєно першому віцепрезидентові Національної академії наук України академіку В. Горбуліну з формулюванням «за визначні особисті заслуги в розбудові української державності, зміцненні системи національної безпеки та оборони, багаторічну плідну наукову діяльність» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>).– 2021. – 24.08).

Наука і влада

Про конкурси на здобуття стипендій Президента України для молодих учених та стипендій НАН України для молодих учених

Конкурси оголошуються з 1 вересня 2021 р., матеріали від наукових установ на претендентів на здобуття цих стипендій прийматимуться до 20 вересня 2021 р.

Стипендії Президента України для молодих учених (далі – стипендії Президента України) та стипендії Національної академії наук України для молодих учених (далі – стипендії НАН України) присуджуються на конкурсних засадах строком до двох років.

Остаточне рішення про присудження стипендій Президента України приймає президія комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки. Стипендії НАН України призначаються за рішенням Президії НАН України.

Стипендії Президента України та НАН України присуджуються двічі на рік за результатами відповідних конкурсів.

Претенденти на здобуття стипендій Президента України обов'язково повинні мати наукові результати (не менше трьох з перерахованих форм: монографія, наукова стаття, зокрема опублікована у виданні, що входить до наукометричних баз Web of Science, Scopus (Index Copernicus для гуманітарного та соціоекономічного напрямів), наукова доповідь, охоронний документ на інтелектуальну власність, нормативно-правовий документ або науково-методичний документ, звіт), а також можливість проводити наукові дослідження.

Претенденти на здобуття стипендій НАН України, які не захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук (доктора філософії), повинні мати опубліковані наукові праці.

Висунення претендентів на здобуття стипендій Президента України і НАН України здійснюється вченою (науковою, науково-технічною, технічною) радою (далі – рада) організації за місцем основної роботи (навчання) зазначених претендентів. Рішення про висунення претендентів приймаються радою відкритим або таємним голосуванням (за визначенням ради) за умови присутності не менше двох третин від її складу та вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини присутніх членів ради (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 18.08*).

До уваги держслужбовця

А. Колесніченко, наук. співроб. ВНБІ

Друкована та електронна книга: конкуренція і співіснування

(Список літератури з фондів НБУВ 2003–2020 рр.)

1. Владімірська Р. Л. Електронна книга в системі соціальних комунікацій: досвід окремих проєктів / Р. Л. Владімірська ; Поліграфія і вид. справа. – 2012. – № 4. – С. 29–33.

Шифр НБУВ: Ж29709

2. Власов П. Книга друкована і книга електронна: розмова бібліотекаря з книгарем / П. Власов, І. Журавльова ; Бібл. вісн. – 2013. – № 3. – С. 16–22.

Шифр НБУВ: Ж14595

3. Гетьман Є. Чи є майбутнє у друкованій книзі [Електронний ресурс] / Є. Гетьман ; Екон. правда. – 2013. – 31 жовт. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2013/10/31/400990/>.

4. Дашенкова Н. М. Феномен електронної книги як значущий елемент трансформації культури читання / Н. М. Дашенкова, Н. Ю. Етенко ; Культурол. вісн. – 2012. – Вип. 29. – С. 124–128.

Шифр НБУВ: Ж68830

5. Дубініна А. А. Електронні підручники як сучасний засіб навчання / А. А. Дубініна, Р. Я. Томашевська, О. С. Круглов ; Прогресивна техніка та технології харчових виробництв, ресторанного та готельного господарств і торгівлі. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та

послуг : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 45-річчю ХДУХТ 18 жовт. 2012 р. : у 2 ч. / Харків : Торгово-промислова палата [та ін.] ; відп. ред. О. І. Черевко. – Харків, 2012. – Ч. 2 : секц. 3–7. – С. 396–397.

Шифр НБУВ: С11092/2

6. Зайцева С. Перспективи конкуренції української друкованої книги з електронною в інформаційному суспільстві / С. Зайцева ; Вісн. Кн. палати. – 2015. – № 8. – С. 11–13.

Шифр НБУВ: Ж15184

7. Каракоз О. О. Традиційна і електронна книга крізь призму проблеми популяризації книги й читання / О. О. Каракоз ; Питання культурології. – 2019. – Вип. 35. – С. 193–204.

Шифр НБУВ: Ж68716

8. Каракоз О. О. Традиційна книга – феномен сучасного соціокультурного простору / О. О. Каракоз ; Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2019. – № 3. – С. 93–100.

Шифр НБУВ: Ж24838

9. Купріянова Т. Г. Друковані та електронні видання на етапі інформаційної революції / Т. Г. Купріянова ; Поліграфія і вид. справа. – 2012. – № 2. – С. 32–38. – Бібліогр.: 10 назв.

Розглянуто особливості традиційного та електронного книговидавання на сучасному етапі та їх тлумачення в книгознавчій науці. Проаналізовано основні питання сучасного книгознавства, зумовлені розвитком інформаційних технологій у книжковій галузі. Розглянуто використання окремих елементів видання в його еволюційному розвитку - від видань І. Федорова до сучасних електронних видань.

Шифр НБУВ: Ж29709

10. Леонов В. П. Об изучении связи печатной книги и электронной / В. П. Леонов ; Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2009. – Вып. 7. – С. 256–264.

Шифр НБУВ: Ж70678

11. Литвиненко О. О. Друковані та електронні книги для дітей: союзники чи суперники? / О. О. Литвиненко ; Поліграфія і вид. справа. – 2011. – № 1. – С. 104–110.

Шифр НБУВ: Ж29709

12. Маркова В. А. Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Маркова В. А. ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – 36 с.

Розглянуто книжкову комунікацію в теоретичному, історичному та прогностичному аспектах. Доведено, що подолання технічних, соціальних і психологічних бар'єрів на шляху руху повідомлення від автора до читача можливе лише за умови

взаємопов'язаного розвитку книжкової й електронної комунікації. Запропоновано концептуальну модель розвитку системи книжкової комунікації в сучасному комунікаційному просторі.

Шифр НБУВ: Ра382466

13. Маркова В. А. Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Маркова В. А. ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – 404 арк. – Бібліогр.: арк. 357–404.

Шифр НБУВ: Дс128521

14. Маркова В. Книга як соціально-комунікативна модель сприйняття і репрезентації реальності / В. Маркова ; Вісн. Кн. палати. – 2010. – № 12. – С. 35–38.

Проаналізовано особливості друкованої книги, яка моделює сприйняття і репрезентацію реальності та відрізняється від електронної.

Шифр НБУВ: Ж15184

15. Маркова В. Прогноз щодо майбутнього книги / В. Маркова ; Вісн. Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – Вип. 32 : Соціальні комунікації. – С. 208–215. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2011_32_25.

16. Огар Е. І. Книжка замість «мишки» (дитина і читання в цифрову добу) / Е. І. Огар ; Наук. зап. Укр. акад. друкарства. – 2011. – № 4. – С. 137–145. – Бібліогр.: 19 назв.

На основі новітніх зарубіжних джерел проаналізовано ключові аспекти впливу сучасних цифрових культури на дитину, читання та традиційну дитячу книгу. Розглянуто переваги та недоліки Інтернету як найзапотребованішого молодіжною аудиторією з новітніх інформаційно-комунікаційних ресурсів.

Шифр НБУВ: Ж70173

17. Михайлова О. Ю. Актуальні проблеми ринку книжкової продукції в Україні в контексті завдань гуманітарної політики [Електронний ресурс] / О. Ю. Михайлова ; Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/aktualni-problemi-rinku-knizhkovoi-produkcii-v-ukraini-v>.

Розглянуто проблеми та перспективи друкованої і електронної книжки. Проаналізовано загрози, небезпеки та тенденції книжкового ринку, наведено статистичні данні про друковану книгу.

18. Остапова І. Електронна книга і традиційна книжкова культура / І. Остапова ; Бібл. вісн. – 2003. – № 5. – С. 38–44. – Бібліогр.: 7 назв.

Висвітлено проблеми електронної книги в сучасному суспільстві. Наведено визначення електронної книги, її переваги та недоліки порівняно з друкованою книгою. Розглянуто технології та стандарти щодо створення і розвитку електронних книг. Наведено характеристики книжкових планшетів провідних фірм-виробників.

Шифр НБУВ: Ж1459

19. Паперова книга або електронна – що краще? 5 головних відмінностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.mojo.ua/ua/news/bumazhnaya_kniga_ili_elektronnaya_-_chto_luchshe_5_glavnyh_razlichiyi.html.

20. Пашкова В. С. Електронні книжки та електронні читанки (рідери) в бібліотеці: з чого почати / уклад.: В. С. Пашкова, Т. О. Ярошенко ; Укр. бібл. асоц., Нац. парламент. б-ка України, Наук. б-ка Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.». – Київ : Саміт-Книга, 2013. – 63, [1] с.

Узагальнено підходи до роботи бібліотек з електронними книгами та пристроями для читання електронних книг – електронними читанками (рідерами). Надано уявлення про електронну книгу та електронну читанку. Розглянуто правила, процедури та технологічні аспекти роботи з електронними книгами в бібліотеці. Висвітлено зарубіжний досвід і практику такої роботи в книгозбірнях України. Запропоновано орієнтовні правила користування електронними читанками в бібліотеці, методи реклами нової бібліотечної послуги.

Шифр НБУВ: Ва764272

21. Передерієнко Н. І. Дослідження проблеми загострення конкуренції ринку друкованої та електронної літератури [Електронний ресурс] / Н. І. Передерієнко, О. В. Копайгора ; Ефективна економіка : електрон. журн. – 2013. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2011>.

22. П'яткова Г. Електронні книжки та електронні читанки (рідери) як засоби забезпечення відкритого доступу до знань та інформації / Г. П'яткова ; Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2015. – Вип. 42. – С. 308–318.

Шифр НБУВ: Ж70113

23. Рябець Г. Книга: друкована чи електронна? За і проти [Електронний ресурс] / Г. Рябець. – Режим доступу: <https://ij.ogo.ua/ya-zhurnalist/kniga-drukovana-chi-elektronna-za-proti-7/>.

24. Сенченко М. Читання, соціальна нерівність, електронна книга / М. Сенченко ; Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 1. – С. 3–6.

Шифр НБУВ: Ж15184

25. Степченко Л. Читання в епоху розвитку електронних ресурсів: книга чи Інтернет? / Л. Степченко ; Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 487–497. – Бібліогр.: 12 назв.

Розглянуто позиції друкованої, електронної літератури та інтернету в сучасному суспільстві. Досліджено та проаналізовано переваги кожної з форм подачі інформації.

Шифр НБУВ: Ж70113

26. Теремко В. Стратегічні виклики друкованої культури в електронну еру / В. Теремко ; Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 5. – С. 14–18.

Шифр НБУВ: Ж15184

27. Теремко В. Стратегічні випробування електронною книжністю / В. Теремко ; Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 4. – С. 10–14.

Шифр НБУВ: Ж15184

28. Темчур К. О. Формування читацьких інтересів українськими фешн-медіа / К. О. Темчур ; Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2019. – № 1. – С. 47–51.

Шифр НБУВ: Ж23244/Соц.комун.

29. Фіголь Н. М. Переваги та недоліки використання електронних навчальних видань / Н. М. Фіголь ; Наукові записки [Української академії друкарства]. – 2017. – № 1. – С. 291–298.

Шифр НБУВ: Ж70173

30. Що краще – електронна книга чи звичайна? Які переваги однієї над іншою? [Електронний ресурс] ; Ukr.Media. – Режим доступу: <https://ukr.media/science/382511/>.

31. Шрайберг Я. Інтеграція бібліотек в інформаційне суспільство, яке розвивається: що нас чекає попереду? / Я. Шрайберг ; Вища шк. – 2012. – № 11. – С. 83–119.

Відзначено, що за зростання планшетних комп'ютерів, електронних книжок, гаджетів тощо головне – народ все ж читає. Зауважено, що резерви використання друкованих книг ще не всі задіяні. Вміщено таблицю порівняльного з 2003 р. читання електронної книги, яке показало реальні зміни у способах читання та ставлення до електронного читання. Подано також таблицю користувачів електронного читання за шість місяців 2012 р. в 10-ти країнах світу.

Шифр НБУВ: Ж23773

32. Як підвищити рівень читання та забезпечити розвиток книжкової екосистеми в Україні: відбулася презентація Стратегії розвитку читання на 2021–2025 роки [Електронний ресурс] / Укр. ін-т книги. – Режим доступу: <https://book-institute.org.ua/uk/news/kategoriya-2/yak-pidvischiti-riven-chitannya-v-ukra-ni-u-mkip-prezentovali-strategiyu-rozvitku-chitannya-na-2021-2025-roki>.

26 березня 2021 р. відбулася онлайн прес-конференція, на якій було презентовано Стратегію розвитку читання в Україні на 2021–2025 рр. «Читання як життєва стратегія».

33. Ящук І. Підтримка інтересу до читання в новому інформаційному середовищі / І. Ящук ; Філол. дискурс. – 2017. – Вип. 6. – С. 199–211.

Шифр НБУВ: Ж74480

Т. Добко, заввідділу НБУВ
М. Железняк, дир. Інституту енциклопедичних досліджень НАН України
Л. Мацкевич, мол. наук. співроб. НБУВ
Ю. Фіх, заввідділу НБУВ

Особистість у вирі сучасності. Академік Іван Михайлович Дзюба

У Національній академії наук України 27 липня 2021 р. вшанували Героя України, академіка Івана Дзюбу, якому напередодні, 26 липня, виповнилося 90 років. Іван Михайлович Дзюба – видатний український літературознавець, літературний критик, визначний громадський й культурний діяч, дисидент радянських часів, академік НАН України, Герой України.

Народився Іван Михайлович Дзюба 26 липня 1931 р. в с. Миколаївці Волноваського району Донецької області. У 1953 р. закінчив філологічний факультет Донецького (тоді Сталінського) педагогічного інституту, а у 1956 р. аспірантуру Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Під керівництвом академіка О. І. Білецького підготував кандидатську дисертацію «Сатира В. Маяковського».

Деякий час Іван Михайлович працював у Держлітвидаві (згодом – видавництво «Дніпро»), завідував відділом критики в журналі «Вітчизна». Перша книга І. Дзюби «Звичайна людина чи міщанин?» (Київ, 1959 р.) засвідчила появу неординарної творчої особистості в українській літературній критиці.

Після зміни політичного керівництва СРСР у 1964 р. боротьба з українським «націоналізмом» набула характеру репресивних акцій. У серпні–вересні 1965 р. у деяких містах України почалися арешти представників української інтелігенції. Свій протест проти насилля І. Дзюба висловив, виступивши у Києві під час прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків», а також у листі до П. Ю. Шелеста та В. В. Щербицького, до якого додав підготовлену ним працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?».

Книга І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» побачила світ у 1968 р. в Мюнхені, цього ж року вона була видана у Лондоні англійською мовою *Internationalism or Russification?*, згодом – перекладена й видана багатьма мовами: французькою, італійською, китайською, російською. Ім'я Івана Дзюби стало символом «шістдесятництва».

У березні 1972 р. відбулося закрите засідання Правління Спілки письменників України, де розглядалася персональна справа І. Дзюби у зв'язку з його працею «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Члени правління одноголосно проголосували за виключення Дзюби із членів Спілки. У травні 1973 р. Іван Михайлович був засуджений «за антирадянську діяльність» до 5 років таборів суворого режиму. Після багатомісячного перебування в

ізоляторі КДБ в листопаді 1973 р. був помилуваний, але перебував під офіційним наглядом ще кілька років, реабілітований 1981 р. У 1972–1982 рр. – коректор, літературний редактор газети Київського авіаремонтного заводу. Майже п'ятнадцять років – від 1972 р. до 1986 р. – був позбавлений можливості писати про українську літературу. Лише з початком перебудовчих процесів у кінці 1980-х рр. І. М. Дзюба має змогу вільно творити і брати участь у громадському житті.

У 1991 р. І. М. Дзюба відзначений Державною премією Української РСР імені Т. Г. Шевченка в галузі літератури, журналістики і мистецтва (у галузі журналістики і публіцистики) – за серію публіцистичних виступів «Бо то не просто мова, звуки...», статті «Україна і світ», «Чи усвідомлюємо національну культуру як цілісність?».

З початком національного відродження кінця ХХ ст. Іван Михайлович Дзюба є ключовою постаттю культурного й громадського життя України, перший президент Республіканської асоціації українців (1988–1991), міністр культури незалежної України (1992–1994), голова Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка (1999–2001), академік-секретар Відділення мови, літератури та мистецтвознавства НАН України (1997–2004), співзасновник Народного Руху України, один з учасників ініціативної групи «Першого грудня».

За вагомий особистий внесок у розбудову України як демократичної, соціальної та правової держави, відродження національної духовності й консолідацію українського суспільства його удостоєно звання Героя України (2001), Ордена Свободи (2009).

І. М. Дзюба – лауреат Міжнародної премії 1990 р. фундації Антоновичів, Міжнародної літературної премії 1996 р. Фундації Івана Багряного, літературної недержавної премії Олесь Білецького, наукової премії НАН України імені Володимира Вернадського та ін. За роботу «Шевченківська енциклопедія» колектив вчених разом з І. М. Дзюбою удостоєний Державної премії України в галузі науки і техніки 2017 року.

Іван Дзюба – автор понад 400 наукових праць, зокрема більше 20 монографій, присвячених актуальним проблемам історії і сучасного стану української культури, літератури, мистецтва. У творчому доробку Івана Дзюби – дослідження, присвячені національним історичним і культурним цінностям, питанням стану та розвитку української мови, культурології, історії української літератури, а також компаративістським дослідженням творчості Тараса Шевченка, Івана Багряного, Миколи Вінграновського, Василя Голобородька, Івана Драча, Володимира Забаштанського, Ліни Костенко, Павла Мовчана та багатьох інших українських письменників і поетів ХІХ–ХХІ ст.

Іван Михайлович Дзюба – співредактор «Енциклопедії Сучасної України» (Київ, 2001–2021, т. 1–22), керівник Робочої групи з розроблення концепції «Українська універсальна енциклопедія», член редколегій наукових часописів «Енциклопедичний вісник України», «Київська

старовина», «Слово і час» та ін.

І. М. Дзюба – багаторічний читач Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Іван Михайлович завжди відзначається активною життєвою позицією, патріотизмом, інтелігентністю, виваженістю, високою духовністю. Книги І. Дзюби є дороговказом для багатьох поколінь українців.

Матеріали до біобібліографії Івана Михайловича Дзюби до 90-річчя від дня народження

(з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)

Бібліографічний матеріал систематизовано за розділами: «**Основні друквані праці Івана Дзюби**» і «**Література про життя і діяльність Івана Дзюби**».

Розділ «**Основні друквані праці Івана Дзюби**» містить бібліографічні описи праць ученого, які згруповано за хронологією, а в межах року за схемою: окремі видання, статті та інші матеріали із збірників наукових праць, періодичних та продовжуваних видань; праці за редакцією вченого (з поміткою «**Ред.**»); видання, де автор є перекладачем (з поміткою «**Пер.**»), є упорядником, укладачем чи одним із укладачів (з поміткою: «**Уклад.**»; «**Упоряд.**»); рецензентом (з поміткою «**Рец.**»). Бібліографічні записи у розділі «**Література про життя і діяльність Івана Дзюби**» систематизовано за хронологією, в межах року – окремі видання та публікації, вміщені у періодиці, за абеткою авторів та назв.

Після бібліографічного опису вказано шифр зберігання у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. ВЗУ – відділ зарубіжної україніки. Включено літературу, що вийшла у 1953–2021 рр.

Основні друквані праці Івана Дзюби

1. **За высокое мастерство [украинских поэтов]** / И. Дзюба ; Литературный Донбасс : лит.-худож. альм. Донец. орг. Союза совет. писателей Украины. – Сталино, 1953. – Кн. 21. – С. 98–116.

B253981/21

2. **Проблематика нашої сатири** / І. Дзюба ; Дніпро. – 1957. – № 6. – С. 103–111.

Ж22466

3. «**Звичайна людина**» чи міщанин? : літ.-крит. ст. / І. Дзюба – Київ : Радян. письменник, 1959. – 278 с.

Ао147420

4. **Бабин Яр** : уривки з промови І. Дзюби під час відзначення 25-ої річниці розстрілів у Бабиному Яру / І. Дзюба ; Визвол. шлях. – 1967. – Кн. 11/12. – С. 1355–1357.

Ж15065

5. **Інтернаціоналізм чи русифікація?** / І. Дзюба ; [München] : Сучасність, 1968. – 262 с. – (Суспільно-політична бібліотека ; ч. 2. Документи ; ч. 2)

6. **Internationalism or Russification?: a study in the Soviet nationalities problem** / I. Dzyuba ; pref. P. Archer. – London : Weidenfeld and Nicolson, 1968. – XIX, 240 p. – Notes : p. 217–227.

Ів205098

7. **Поезія Миколи Вінграновського** / І. Дзюба ; Визвол. шлях. – 1969. – Кн. 3. – С. 360–374. – (Очима крайового критика).

Ж15065

8. **Вступне слово Івана Дзюби** на вечорі в першу річницю смерті Василя Симоненка, 12 грудня 1964 р. (Київ, клуб Інституту нафти і газу) / І. Дзюба ; Визвол. шлях. – 1971. – Кн. 6. – С. 701–702.

Ж15065

9. **На захист Валентина Мороза** / І. Дзюба, І. Світличний, З. Франко [та ін.] ; Визвол. шлях. – 1971. – Кн. 5. – С. 453–454.

Ж15065

10. **Internationalism or Russification?: a study in the Soviet nationalities problem** / I. Dzyuba ; pref. by M. Holubenko ; ed. M. Davies. – New York : Monad press, 1973. – XXIV, 262 p.

ВЗУ

11. **«Секс», «секс»... і трохи «антисексу»:** (жіночий ідеал у поезії) / І. Дзюба ; Визвол. шлях. – 1973. – Кн. 6. – С. 579–587.

Ж15065

12. **Пер.**: Уруйманова Єзетхан Алімарзаївна. Назустріч життю : роман / пер. з рос. І. М. Дзюби. – Київ : Дніпро, 1975. – 453 с.

Ва267643

13. **Грані кристала** / Іван Дзюба. – Київ : Україна, 1976. – 128 с.

Ва275875; Айзеншток № 5063

14. **Грани кристалла** / И. М. Дзюба ; с укр. перевел авт. – Киев :

Україна, 1976. – 134 с.

Ва283532

15. **Facets of a crystal** / I. M. Dzyuba ; transl. G. Sklyar ; cover design V. Berezoviy. – Kiev : Ukraina Society, 1976. – 136 p.

Ib157737

16. **Грані кристала** / І. М. Дзюба. – Київ : Дніпро, 1978. – 373 с. – (Товариство «Україна»).

Ва324223

17. **На пульсі доби: штрихи до портретів письменників народів СРСР** / І. М. Дзюба. – Київ : Радян. письменник, 1981. – 280 с.

Ва368884

18. **Грани кристалла** : очерк становлення единства многонац. совет. лит. / И. М. Дзюба. – М. : Мысль, 1982. – 198 с.

Ва392776

19. **Стефан Зорян в історії вірменської літератури** / І. М. Дзюба. – Київ : Наук. думка, 1982. – 319 с.

Ва390620

20. **Вітчизна у нас одна** / І. М. Дзюба. – Львів : Каменярь, 1984. – 136 с. : портр.

Ао235623

21. **Автографи відродження** : літ.-крит. нариси / І. М. Дзюба. – Київ : Радян. письменник, 1986. – 301 с.

Ва444044

22. **Дивитися в очі доби** : до проблеми молодого героя в сучас. укр. прозі / І. Дзюба ; Література і сучасність : літ.-крит. ст. / упоряд. І. В. Зуб. – Київ : Радян. письменник. – Вип. 19. – 1986. – С. 33–71.

Ж66977

23. **Несходимі стежки минувшини** : (пригодницькі мотиви в іст. прозі) / І. Дзюба ; Київ. – 1986. – № 10. – С. 86–96.

Ж14227

24. **Садріддін Айні** : нарис життя і творчості / І. М. Дзюба. – Київ : Дніпро, 1987. – 289 с. : портр. – (Літературний портрет).

Ао243130

25. **Несходимі стежки минувшини** : (пригодницькі мотиви в іст. прозі) / І. Дзюба ; Літ. і сучасність : літ.-критич. ст. – Київ, 1987. – Вип. 20. – С. 86–115.

Ж66977

26. **У всякого своя доля** : (епізод із стосунків Шевченка з слов'янофілами): літ.-крит. нарис / І. М. Дзюба. – Київ : Радян. письменник, 1989. – 371 с.

Ао249286

27. **Бо то не просто мова, звуки...** / І. М. Дзюба. – Київ : Радян. письменник, 1990. – 134 с.

Ао252299

28. **[Відповіді на запитання редакції]** / І. Дзюба ; Слово і час. – 1990. – № 8. – С. 76–77.

Ж27444

29. **Славетна Зінаїда Тулуб** : [про роман «Людолови»] / І. Дзюба ; Слово і час. – 1990. – № 11. – С. 43–46.

Ж27444

30. **Слово про поетове дитинство** : [про В. Свідзинського] / І. Дзюба ; Слово і час. – 1990. – № 10. – С. 50–52.

Ж27444

31. **Трохи одвели душу?** : післяслово до дискусії : «Культура і культ. правда життя і напівправда літератури» / І. Дзюба ; Березіль. – 1991. – № 11. – С. 154–166.

Ж26911

32. **«...І вічні питання до білого світу»** : нотатки про лірику Л. Талалая / І. Дзюба ; Слово і час. – 1992. – № 2. – С. 33–37.

Ж27444

33. **Україна на шляхах державотворення** : [співдоп. на Всесвіт. форумі українців, Київ, 21–24 серп. 1992 р.] / І. Дзюба ; Слово і час. – 1992. – № 11. – С. 3–10.

Ж27444

34. **Ред.: Карманський П. Поезії** / П. Карманський ; упоряд., вступ. слово В. І. Лучука ; редкол.: І. М. Дзюба [та ін.]. – Укр. письменник, 1992. – 374 с. : іл.

Ао256712

35. **Духовний потенціал нашого народу не вигас** : [відповіді на запитання ред.] / І. Дзюба ; Слово і час. – 1993. – № 7. – С. 3–4.

Ж27444

36. **Ред.: Пам'ятати заради життя** : матеріали «круглого столу» з приводу 40-річчя загибелі членів Єврейс. антифашист. ком., Київ, серп. 1992 р. = To remember for the sake of life : proceeding of the round table discussion devoted to the 40-th anniversary of the distruction of the Jewish anti-fascist committee (JAFC) / редкол.: І. Ф. Курас (голова, авт. вступ. сл.), А. З. Бураківський, І. М. Дзюба [та ін.] ; упоряд.: Н. Ф. Горовська, Ю. І. Шаповал ; Ін-т нац. відносин і політології АН України. – Київ, 1993. – 227, [3] с. – Текст укр., рос., англ.

Ва551483; Коваль В. С. Ва1073

37. **Білецький і Потебня** : (ідеї О. Потебні в працях О. Білецького) / Іван Дзюба ; Слово і час. – 1994. – № 11/12. – С. 9–16.

Ж27444

38. **Останнім шляхом Кобзаря** / Грабович Г., Дзюба І., Жулинський М. [та ін.] ; упоряд. М. Л. Новицький : редкол.: М. Жулинський, В. Симоненко, М. Новицький ; фотоіл.: Бойко В. Я., Галан І. К., Доцин І. В. [та ін.] ; худож.: О. Гнатів, Б. Дроботюк. – Київ : Укр. літопис, 1994. – 280 с. : фот.

Со23527

39. **Богдан Гаврилишин – Іван Дзюба. Діалог** / Б. Гаврилишин, І. Дзюба. – Київ : Вид. Укр. Всесвіт. Координац. Ради та Респ. асоц. українознавців, 1995. – 159 с. – (Додаток до журналу «Сучасність» 1995. Січень, ч. 1).

Ва561995

40. **«Застукали сердешну волю...»** : (Шевченків «Кавказ» на тлі непроминального минулого) / І. Дзюба. – Київ : Дніпро, 1995. – 62 с.

Ва563680

41. **«Кавказ» Тараса Шевченко на фоні непреходящего прошлого** : к 150-летию со дня написания поэмы «Кавказ» / И. Дзюба. – Київ : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України ; Держ. б-ка України для юнацтва, 1996. – 107, [1] с.

ФПУ № 334

42. **Громадянська снага і політична прозорливість** : (до 90-річчя від дня народж. Івана Багряного) / І. Дзюба ; Дивослово. – 1996. – № 10. – С. 3–8

: фот. ; Слово і час. – 1996. – № 10. – С. 82–84.
Ж28928; Ж27444

43. **Довіку насущний** : [Тарас Шевченко] / І. Дзюба ; Слов'янське віче – ХХІ століття, – 1996. – № 3. – С. 144–155.
Ж14772

44. **Знаки духовної співмірності** : (штрихи до світового контексту естетики Олександра Довженка) / І. Дзюба ; Дивослово. – 1996. – № 1. – С. 3–9.
Ж28928

45. **Проблеми культури в незалежній Україні** / І. Дзюба ; Бібл. вісн. – 1996. – № 5. – С. 22–25.
Ж14595

46. **Чи немає і нашої вини?** : [виступ на Конгресі укр. інтелігенції 11 листоп. 1995 р. в Києві] / І. Дзюба ; Слово і час. – 1996. – № 1. – С. 14–17.
Ж27444

47. **М. Павлишин: крізь «постмодерністські окуляри» і без них...** / І. Дзюба ; Павлишин М. Канон та іконостас : [зб. ст.] / М. Павлишин. – Київ : Час, 1997. – С. 5–26.
Онищенко О. С. Ва1205

48. **Олександр Білецький і проблема літературознавчого синтезу** / І. Дзюба ; Слово і час. – 1997. – № 1. – С. 52–57.
Ж27444/1997/1

49. **Українські тривоги атомної доби** / І. М. Дзюба ; Рахманний Р. Роздуми про Україну : вибрані есеї та статті, 1945–1990 / Роман Рахманний ; упоряд. Л. Федорук. – Київ, 1997. – С. V–XVI.
Ва578962; Онищенко О. С. Вc240

50. **Чи вистачить державі мудрості?** : [виступ на 2-му Всесвіт. Форумі українців, 1997 р.] / Дзюба І.; Слово і час. – 1997. – № 10. – С. 90–91.
Ж27444

51. **Ред.: Дипломатія сучасної України** : енциклопед. довід. / Наук. т-во ім. Т. Шевченка [та ін.] ; [редкол.: Дзюба І. М. та ін.]. – Київ : Координац. бюро Енциклопедії Сучас. України НАНУ, 1997. – 83 с. : табл., фот.

Онищенко О. С. Ва1496

52. **Упоряд.: Мамайсур Б.** Другий початок / Б. Мамайсур ; упоряд. І. Дзюба. – Київ : Сфера, 1997. – 171 с.

Ао260004

53. **Інтернаціоналізм чи русифікація?** / І. Дзюба. – Київ : КМ Academia, 1998. – 272 с. : портр. – (Сумні сторінки історії).

Ва584772

54. **Між культурою і політикою** / І. Дзюба ; Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Центр європ. гуманітар. дослідж. – Київ : Сфера, 1998. – 372 с.

Ва584397; Онищенко О. С. Ва991

55. **Володимир Свідзинський** / І. Дзюба ; Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. Кн. 1. Перша половина ХХ ст. / за ред. В. Г. Дончика. – Київ : Либідь, 1998. – С. 172–177.

В342168/Кн. 1

56. **Суто український феномен** / І. Дзюба ; Фундація Омеляна і Тетяни Антоновичів : штрихи до історії Фундації : виступи і лекції лавреатів нагород Антоновичів (1982–1998) / упоряд. С. Гальченко. – Київ ; Вашингтон, 1999. – С. 104–106.

Вс33356

57. **Шановний читачу** [передмова] / І. М. Дзюба ; Сосюра В. М. Любіть Україну : пер. мовами народів світу / В. М. Сосюра ; упоряд.: Б. Хоменко, К. Хоменко. – Київ, 1998. – С. 6–10.

Ва588260

58. **Ред.: Шевченко Т. Г.** Кобзар / Тарас Шевченко ; худож. В. Касіян ; редкол.: Я. П. Гоян, І. М. Дзюба [та ін.] ; передм. О. Гончара ; післям. Я. Гояна ; прим. В. Смілянської ; худож. В. Касіян; упоряд. граф. матеріалу: Я. Гоян, О. Касіян, М. Пшінка. – Київ : Веселка, 1998. – 485, [1] с. : іл.

Вс32692; ФПУ № 397; Степовик Д. В. № 188

59. **Вступне слово** / І. М. Дзюба ; Крман Д. Подорожній щоденник (Itinerarium 1708–1709) / Даніел Крман ; пер. О. Булах, Г. Булах ; впоряд. й прим. М. Неврлий. – Київ, 1999. – С. 5–8.

Ва592713; ФПУ № 1768

60. **Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України** у 1999 р. / І. Дзюба ; Слово і час. – 2000. – № 5. – С. 6–11.

Ж27444/2000/5

61. **Вірність собі** / І. Дзюба ; Качуровський І. В. ; Село ; Осінні пізньоцвіти : поема. – 2-ге вид., допов. / І. В. Качуровський ; іл. С. Саприкіна. – Київ : 2000. – С. 5–16.

Ва602675; Ва608942

62. **До розуму і сердець людей** / І. Дзюба ; Національна премія: перші лауреати / Ком. з Нац. премії України ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2000. – С. 68–75.

Ва604089

63. **Крізь поетичні обрії століть** / І. М. Дзюба ; Кочур Г. Трете відлуння : поет. пер. / Григорій Кочур ; упоряд. А. Г. Кочур ; ред.: М. Н. Москаленко, С. К. Жолоб. – Київ, 2000. – С. 6–8.

Ва598212

64. **Подолання відстаней і бар'єрів** / І. М. Дзюба ; Публіцист мислі й серця : зб. пр. на пошану 80-річчя Романа Олійника-Рахманного / упоряд. Ф. Погребенник ; ред. В. Мазний. – Київ, 2000. – С. V–IX.

Вс34419; Лук'яненко Л. Г. Вс5

65. **Ред.: Національна премія: перші лауреати** / Ком. з Нац. премії України ім. Тараса Шевченка ; уклад. О. О. Дейнеко, А. Л. Качан ; вид. рада: І. М. Дзюба (голова), М. О. Беліков, М. С. Вінграновський [та ін.]. – Київ : Україна, 2000. – 99 с. : фот.

Ва604089

66. **З криниці літ** : тритомовник / І. М. Дзюба. – Київ : Обереги ; Гелікон, 2001. – (Українська модерна література).

Т. 2. – 2001. – 848 с. : фот., іл., портр. – Показч. Імен : С. 815–828. – Світлини: С. 829–846.

В345087/Т.2

67. **Спрага** / І. М. Дзюба ; передм. І. Драча ; упоряд. В. Абліцов. – Київ : Ред. журн. «Укр. світ», 2001. – 280 с. : іл. – (Серія «Український портрет»). – Бібліогр.: С. 237–240.

Ва614649; Онищенко О. С. Ва457

68. **Україна перед Сфінксом майбутнього** : [лекція, прочит. 15 жовт. 2001 р. в Нац. ун-ті «Києво-Могилян. акад.»] / І. М. Дзюба. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2001. – 35 с.

Р91881; Онищенко О. С. Р4

69. **Україна–Росія** : концептуальні основи гуманітарних відносин / І. М. Дзюба, О. А. Кубеліус, О. П. Лановенко [та ін.] ; наук. ред.

О. П. Лановенко ; Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т укр.-рос. відносин. – Київ : Стилос, 2001. – 472 с. – Бібліогр.: с. 465–472.

Зі змісту: Національні меншини в Україні / І. М. Дзюба. – С. 175–188; Україна – Росія: протистояння чи діалог культур? / І. М. Дзюба. – С. 265–333.

Ва609969; Онищенко О. С. Ва72

70. Академія наук України Національна / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2001. – Т. 1. – С. 250–285.

С10197/1

71. Антонович Омелян Миколович / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2001. – Т. 1. – С. 584 : фот.

С10197/1

72. Антоновичів Омеляна і Тетяни фундація / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2001. – Т. 1. – С. 584.

С10197/1

73. Вступне слово / І. М. Дзюба ; Шевченківські лауреати, 1962–2001 : енциклопед. довід. / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. – Київ : Криниця, 2001. – С. 7–9.

Ао261002

74. Деякі проблеми і перспективи української культури [Електронний ресурс] / І. Дзюба ; Вісн. НАН України. – 2001. – № 3. – С. 18–22. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2001_3_6.

Ж20611

75. Метод – це насамперед розуміння / І. Дзюба ; Слово і час. – 2001. – № 7. – С. 4–10.

Ж27444

76. На вічному шляху до Шевченка / І. М. Дзюба, М. Г. Жулинський ; Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 1 : Поезія 1837–1847 / упоряд. та авт. комент. І. Д. Бажинов [та ін.] ; ред. В. С. Бородін ; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2001. – С. 9–66.

В344544/1

77. Роман Рахманний – лауреат національної премії ім. Т. Г. Шевченка / І. Дзюба ; Нар. творчість та етнографія. – 2001. – № 3. – С. 60–63.

Ж27482

78. **Сучасне суспільне і церковне становище в Україні** / І. Дзюба ; Нар. творчість та етнографія. – 2001. – № 3. – С. 5–13.
Ж27482

79. **Україна і світ** / І. Дзюба ; Нар. творчість та етнографія. – 2001. – № 4. – С. 31–40.
Ж27482

80. **Ред.: Енциклопедія Сучасної України** / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001.

Т. 1 : А / Координац. бюро Енциклопедії Сучас. України НАН України ; Голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2001. – 823 с. : іл.
С10197/1

81. **Починаймо з поваги до себе** : ст., доп. ; [друк. в газ. «Слово Просвіти»] / І. Дзюба. – Київ : Просвіта, 2002. – 57, [1] с. – Бібліогр.: с. 57.
Ва622056; Коваль В. С. Ва981

82. **Деякі проблеми розвитку нашої культури** / І. Дзюба ; Україна. Наука і культура. – 2002. – Вип. 31. – С. 4–7.
Ж66776

83. **Мовна ситуація в Україні** / І. Дзюба ; Україна. Наука і культура. – 2002. – Вип. 31. – С. 125–129.
Ж66776

84. **Україна перед Сфінксом майбутнього** / І. М. Дзюба ; Укр. іст. журн. – 2002. – № 3. – С. 3–22.
Ж27630

85. **Ред.: Не вмирає душа наша** : зб. матеріалів, присвяч. 40-річчю від дня заснування Нац. премії України ім. Тараса Шевченка та лауреатам 2001 року / уклад.: О. О. Дейнеко, В. В. Костюченко ; вид. рада : І. М. Дзюба (голова, авт. вступ. сл.), І. Ф. Драч, М. Г. Жулинський [та ін.] ; авт. проекту А. Л. Качан ; Ком. з Нац. премії України ім. Т. Шевченка. – Київ : Україна, 2002. – 176 с. : іл
Вс36621

86. **Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки** / В. І. Марочко (керівник авт. кол.), С. І. Білоконь, І. М. Дзюба [та ін.] ; ред. рада: В. А. Смолій (голова), І. М. Дзюба, С. В. Кульчицький [та ін.] ; відп. ред. В. М. Литвин (передм.) ; худож. оформ. Ю. Ф. Назаренка, Б. Ю. Назаренка ; НАН України, Ін-т історії України. – Київ : Наук. думка,

2003. – 886, [49] с. : фот. – Бібліогр.: С. 862–880 та в кінці розд.
Вс38470; Попик В. І. Вс7

87. **Пастка. Тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна** : наук.-публіцист. дослідж. / І. М. Дзюба. – Київ : Криниця, 2003. – 144 с. – (Серія «Моя книгозбірня»).

Ва637270; Онищенко О. С. Ва248

88. **Розвиток соціогуманітарних досліджень у Національній академії наук України, 1999–2003** / І. Ф. Курас, В. М. Геєць, О. С. Онищенко, І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України : Секція сусп. і гуманітар. наук, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2003. – 208 с.

Ва642482

89. **Бакула Богуслав** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2003. – Т. 2. – С. 120 : фот.

С10197/2

90. **Башкортостан** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2003. – Т. 2. – С. 343–350 : фот.

С10197/2

91. **Бекбаулов Уразак (Оразак)** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2003. – Т. 2. – 432с. : фот.

С10197/2

92. **Бистрицький Євген Костянтинович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2003. – Т. 2. – 604 с.: фот.

С10197/2

93. **Білецький Олександр Іванович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2003. – Т. 2. – С. 775–780 : фот.

С10197/2

94. **Ред.: Видання Секції суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України, 1998–2003** : бібліогр. покажч. / вид. підгот.: В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, О. В. Давидович [та ін.] ; редкол.: І. Ф. Курас (голова), В. М. Геєць, І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2003. – 754 с.

Ва642481; Онищенко О. С. Ва1715

95. **Ред.: Енциклопедія Сучасної України** / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001.

Т. 2 : Б–Біо / Координац. бюро Енциклопедії Сучас. України НАН України ; голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2003. – 872 с. : іл.

С10197/2

96. Більший за самого себе / І. Дзюба ; Симоненко В. А. Твори : у 2 т. / Василь Симоненко. – Черкаси, 2004. – Т. 1 : Поезії. Проза / упоряд. Г. П. Білоус, О. К. Лищенко. – С. 15–32.

В348293/Т. 1

97. Богачевська-Хом'як Марта Данилівна / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2004. – Т. 3. – 122 с.: фот.

С10197/3

98. Боконбаєв Джоомарт / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2004. – Т. 3. – С. 214–215 : фот.

С10197/3

99. Вимирання слова / І. Дзюба ; Вісн. НАН України. – 2004. – № 12. – С. 34–40.

Ж20611

100. Поет супроти імперії / І. Дзюба ; Слово і час. – 2004. – № 3. – С. 3–15.

Ж27444

101. Спогади і роздуми на фінішній прямій / І. Дзюба ; Рукопис : укр. альм. спогадів, щоденників, листів, документів, світлин : у 2 т. – Київ, 2004. – Т. 1. – С. 8–263.

В348271/Т. 1

102. Стимул до дискусії / І. Дзюба ; Довженко і кіно ХХ століття : зб. ст. – Київ, 2004. – С. 118–119.

Ва677802

103. Ред.: Довженко і кіно ХХ століття : зб. ст. / Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Спілка кінематографістів України, Ред. журн. «Кіно-Театр» ; упоряд. Л. Брюховецька, С. Тримбач ; наук. ред. І. Дзюба. – Київ : Ред. журн. «Кіно-Театр» : Поліграфцентр «ТАТ», 2004. – 264 с. – Бібліогр. в кінці ст.

Ва677802

104. Ред.: Енциклопедія Сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001.

Т. 3 : Біо–Бя / Координац. бюро Енциклопедії Сучас. України НАН України ; голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2004. – 695 с. : іл.

С10197/3

105. **Ред.: Київський літопис ХХІ століття. Визначні імена та підприємства України** : всеукр. зб. / ред.: Шидловський А. К., Дзюба І. М., Зюба В. І. [та ін.] ; АПН України, АМН України. – 3-тє вид. – Київ : Вид. центр «МЕТР», 2004. – 624 с. : іл.

Ва649472

106. **Ред.: Рукопис** : укр. альм. спогадів, щоденників, листів, док., світлин : у 2 т. Т. 1. / заг. ред. І. М. Дзюби. – Київ : Криниця, 2004. – 608 с. – (Бібліотека Шевченківського комітету).

В348271/Т.1

107. **Інтернаціоналізм чи русифікація?** / І. М. Дзюба ; упоряд., післямова, бібліогр. Ю. Лібер. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2005. – 332 с. – Бібліогр.: с. 280–283.

Ва665871; ФПУ № 3090

108. **Микола Хвильовий: «азіятський ренесанс» і «психологічна Європа»** : [інавгурац. лекція почес. проф. Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.», 1 верес. 2005 р.] / І. М. Дзюба. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2005. – 47 с.

Р106547

109. **Тарас Шевченко** / І. М. Дзюба. – Київ : Вид. дім «Альтернативи», 2005. – 704 с. : іл. – (Серія «Особистість і доба»).

Ва668131; ФПУ №3081

110. **У дивосвіті рідної хати** (кілька слів про поета, який щойно починається) / І. М. Дзюба ; Голобородько В. І. Летюче віконце : вибрані поезії / В. Голобородько ; ред. І. Коломієць ; вступ. ст. І. Дзюби. – Київ, 2005. – С. 5–19.

Ва670255

111. **Ред.: Енциклопедія Сучасної України** / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001.

Т. 4 : В–Вог / голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський,

М. Г. Железняк [та ін.]. – 2005. – 700 с. : іл.
С10197/4

112. **Ред.: Київський літопис ХХІ століття** : визнач. імена та підприємства України, 2004–2005 / НАН України, АПН України, АМН України [та ін.] ; уклад. В. В. Стройков ; редкол.: І. М. Дзюба, В. І. Зноба, Ю. П. Зозуля [та ін.]. – Київ : Вид. центр «МЕТР», 2005. – 547 с. : фотоіл.

Ва662241

113. **З криниці літ** : у 3 т. / І. М. Дзюба. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006–2007.

Т. 1 : Статті. Доповіді. Рецензії. Передмови. Дещо про добрих сусідів і духовну рідню. – 2006. – 975 с. : фот.

ФПУ №3081

Т. 2 : Шевченко і світ; Естетика і культурологія; Знайомство з десятою Музою; «Бо то не просто мова, звуки...»; Тернисті дороги порозуміння. – 2006. – 976 с. : фот.

В349515/1,2

114. **Сквозь завихрення времени** : в 3 т. / І. М. Дзюба. – Киев : Изд. Дом Дмитрия Бураго, 2006–2007.

Т. 1. – 2006. – 376 с. : фот.

В349676/1

115. **У світі думки Лесі Українки** : лекція до 135-річчя від дня народж. / І. М. Дзюба ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2006. – 40 с.

Р108180

116. **Україна у пошуках нової ідентичності** : ст., виступи, інтерв'ю, памфлети / І. М. Дзюба ; вступ. ст. М. В. Поповича. – Київ : Україна, 2006. – 848 с. – (Бібліотека Шевченківського комітету).

Ва682903

117. **Шевченкофобія в сучасній Україні** / І. Дзюба. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006. – 60 с.

Ао265234

118. **Вірність собі** / І. Дзюба ; Дивослово. – 2006. – № 1. – С. 25–28 : іл.

Ж28928

119. **Герасим'юк Василь Дмитрович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2006. – Т. 5. – С. 545–548 : фот.

C10197/5

120. **Голобородько Василь Іванович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2006. – Т. 6. – С. 45–46 : фот.

C10197/6

121. **Головко Андрій Васильович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2006. – Т. 6. – С. 61–63 : фот.

C10197/6

122. **Грабович Григорій** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2006. – Т. 6. – С. 353–355 : фот.

C10197/6

123. **Грабович Оксана** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2006. – Т. 6. – С. 355 : фот.

C10197/6

124. **Громадянська снага і політична прозорливість (до 90-річчя від дня народж. Івана Багряного)** / І. Дзюба ; Дивослово. – 1996. – № 10. – С. 3–8.

125. **Гуцало Євген Пилипович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2006. – Т. 6. – С. 691–692 : фот.

C10197/6

126. **Ред.: Енциклопедія Сучасної України** / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001.

Т. 5 : Вод–Гн / голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2006. – 728 с. : іл.

Т. 6 : Го–Гю / голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2006. – 712 с.

C10197/5,6

127. **Ред.: Київський літопис ХХІ століття** : визнач. імена та підприємства України, 2006 / НАН України, АПН України, АМН України [та ін.] ; уклад. В. В. Стройков ; редкол.: І. М. Дзюба, М. М. Дьомін, В. І. Зноба [та ін.]. – Київ : Вид. центр «МЕТР», 2006. – 223 с. : фотоіл.

Ва681704

128. **З криниці літ** : у 3 т. / І. М. Дзюба. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2006–2007.

Т. 3 : Літературні портрети. Дніпровський меридіан. Зі спогадів. – 2007. – 880 с.

В349515/3

129. **Порнократія на марші** : статті, фейлетони, памфлети / І. Дзюба. – Київ : Смолоскип, 2007. – 96 с.
Ва706657 ; ФПУ № 2822

130. **Сквозь завихрення времени** : в 3 т. / І. М. Дзюба. – Киев : Изд. Дом Дмитрия Бураго, 2006–2007.
Т. 2. – 2007. – 376 с. : ил.
Т. 3. – 2007. – 352 с. : ил.
В349676/2-3

131. **Гроссман Василь Семенович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2007. – Т. 7. – С. 92–93 : фот.
С10197/7

132. **До історії Національної премії України ім. Т. Шевченка** / І. Дзюба ; Шевченківські лауреати, 1962–2007 : енциклопед. довід. / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. – Вид. 2-ге, змін. і допов. – Київ, 2007. – С. 7–9.
Ао266105

133. **Запрошення до робітні майстрів** / І. Дзюба ; Шевченківські лауреати, 1962–2007 : енциклопед. довід. / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. – Вид. 2-ге, змін. і допов. – Київ, 2007. – С. 733–734.
Ао266105

134. **«Народжуйте себе, допоки світу»** : [передмова] / І. Дзюба ; Драч І. Ф. Берло : кн. поезій / І. Драч. – Київ, 2007. – С. 5–26.
Ва694010

135. **Особистість у світі літератури** / І. М. Дзюба ; Той, хто відродив Могилянку : зб. до 60-ліття В'ячеслава Брюховецького. – Київ, 2007. – С. 104–123.
Ва687350

136. **Післяслово** / І. М. Дзюба ; Феномен Івана Дзюби : матеріали круглого столу, 17 листоп. 2006 р. – Київ : Вид. дім «Киево-Могилян. акад.», 2007. – 176 с. : фотоіл.
Ао265551

137. **Українські усобиці як феномен світової історії** : [передмова] / І. Дзюба ; Ольжич О. Дух руїни / О. Ольжич ; упоряд. О. Зінкевич. – Київ, 2007. – С. 27–47.
Ва686692; Степовик Д. В. № 227

138. **Шевченкофобія в сучасній Україні** / І. Дзюба ; Київ. – 2007. – № 3. – С. 2–23.
Ж14227

139. **Ред.: Енциклопедія Сучасної України** / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001– .
Т. 7 : Г–Ді / голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2007. – 708 с. : іл. – Бібліогр. в кінці ст.
С10197/7

140. **Ред.: Київський літопис ХХІ століття. Освіта, наука, архітектура** : всеукр. зб. / НАН України, Нац. спілка архітекторів України ; уклад. В. В. Стройков ; ред. рада : І. М. Дзюба, М. М. Дьомін, Ю. П. Зозуля [та ін.]. – Київ : Стройков В. В., 2007. – 372 с. : фот.
Ва687808

141. **Ред.: Той, хто віродив Могилянку** : зб. до 60-ліття В'ячеслава Брюховецького / упоряд. В. Моренець [та ін.] ; редкол.: І. Дзюба, М. Жулинський, В. Моренець [та ін.]. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2007. – 704 с., [64] арк. фот. – Бібліогр.: с. 652–688.
Ва687350

142. **Спогади і роздуми на фінішній прямій** / І. М. Дзюба ; вступ. ст. М. Г. Жулинського. – Київ : Криниця, 2008. – 928 с. : фотоіл. – Бібліогр.: с. 900.
Ва709681; Онищенко О. С. Ва823

143. **Тарас Шевченко. Життя і творчість** / І. М. Дзюба. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2008. – 718 с.
Ва694776

144. **Тарас Шевченко. Життя і творчість** / І. М. Дзюба. – 2-ге вид., доопр. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. – 718 с.
Ва704898

145. **Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка** / Ю. Барабаш, І. Дзюба [та ін.] ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наук. думка, 2008. – 376 с.
Зі змісту: Воля; Слава / І. Дзюба. – С. 76–96.
Ва702483

146. **Від маргінальності до універсальності: культура залишається найбільшим гарантом успіху України** / І. Дзюба ; Сучасність. – 2008. –

№ 1/2. – С. 53–65.

Ж14413

147. **До романтики революційного тероризму в російській та українській літературах** / І. Дзюба ; Кур'єр Кривбасу. – 2008. – № 218/219 (січ.–лют.). – С. 218–244.

Ж14746

148. **Дорожна карта для української культури** / І. Дзюба ; Київ. – 2008. – № 4. – С. 2–4.

Ж14227

149. **Драй-Хмара Михайло Опанасович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2008. – Т. 8. – С. 377–379 : фот.

С10197/8

150. **Драч Іван Федорович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2008. – Т. 8. – С. 388–390 : фот.

С10197/8

151. **«Дружба народів»** / [журнал] / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2008. – Т. 8. – 437 с. : фот.

С10197/8

152. **Дудінцев Володимир Дмитрович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2008. – Т. 8. – 506 с. : фот.

С10197/8

153. **Крізь поетичні обрії століть** / І. Дзюба ; Г. П. Кочур ; Третє відлуння : [поет. пер.] / Г. П. Кочур ; упоряд.: М. Кочур, А. Кочур. – Київ, 2008. – С. 6–9.

Ва706710

154. **Маски демаскатора** / І. Дзюба ; Слово і час. – 2008. – № 4. – С. 3–13.

Ж27444

155. **Перший трудовий ювілей** / [Електронний ресурс] / І. Дзюба ; Бібл. планета. – 2008. – № 3. – С. 6–7. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bp_2008_3_4.

Ж16548

156. **Переднє слово** / І. Дзюба ; Бідняк М. Живопис. Графіка : книга-альбом / М. Бідняк ; авт.-упоряд.: М. Бідняк [та ін.] ; авт. тексту В. Овсійчук.

– Київ, 2008. – С. 16–17.
Со28278

157. **Юрій Шерех – літературознавець і культуролог** / І. Дзюба ; Ю. Шевельов ; Вибрані праці : у 2 кн. / Ю. Шевельов. – Київ, 2008. – Кн. 2. – С. 5–32.

В351090/Кн. 2

158. **Ред.: Енциклопедія Сучасної України** / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001.

Т. 8 : Дл–Дя ; А–Г. Додаток / голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2008. – 716 с.

С10197/8

159. **Ред.: Україна: антологія пам'яток державотворення Х–ХХ ст.** : у 10 т. / редкол.: Дзюба І. М., Литвинов В. Д., Мовчан Р. В. [та ін.]. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008–2009. – (Дорога до себе).

Т. 2 : Ренесанс ідеї української державності (XIV–XVI ст.) / упоряд., передм. та прим. В. Литвинова. – 2008. – 616 с.

Т. 3 : Битва за Козацьку державу (XVI–XVII ст.) / упоряд., передм. та прим. В. Шевчука. – 2008. – 496 с.

Т. 4 : Спроби реанімації Козацької держави (XVIII ст.) / упоряд., передм. та прим. В. Шевчука. – 2008. – 528 с.

Т. 6 : Змагання за українську ідею (від 60-х років до кінця XIX ст.) / упоряд., передм. та прим. О. Сліпушко. – 2008. – 512 с.

Т. 7 : Відродження української державності / упоряд., передм. та прим. Д. Павличка. – 2008. – 704 с.

В351841/Т. 1–10

160. **Упоряд.: Шевельов Ю. Вибрані праці** : у 2 кн. / Ю. Шевельов. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2008.

Кн. 2 : Літературознавство / упоряд. І. Дзюба. – 2008. – 1152 с.

В351090/Кн. 2

161. **Випробований на справжність** / І. Дзюба ; В. Забаштанський ; І все-таки – стою!.. : поезії, пер. / В. Забаштанський ; упоряд. В. В. Забаштанського. – Київ, 2009. – С. 5–20.

Ва729679

162. **Вступне слово на вечорі пам'яті в першу річницю смерті Василя Симоненка** / І. Дзюба ; Україна: антологія пам'яток державотворення, Х–ХХ ст. : у 10 т. – Київ, 2009. – Т. 9. – С. 711–712.

В351841/Т. 9

163. **Глобалізація і майбутнє культури** [Електронний ресурс] / І. Дзюба ; Культурол. думка. – 2009. – № 1. – С. 27–33. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2009_1_6.

Ж73816

164. **Євтушенко Євген Олександрович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2009. – Т. 9. – С. 350–351 : фот.

С10197/9

165. **Жемайте Юлія** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2009. – Т. 9. – С. 356–357 : фот.

С10197/9

166. **Зустріч з красою** / І. Дзюба ; Народне зодчество = Folk architecture [альбом] / авт. тексту та упоряд. Л. Прибега. – Київ, 2009. – 5 с.

Со29318

167. **Ідеї Вольфганга Крауса у контексті гуманітарних проблем сучасності** / І. Дзюба ; Екстракт 150. У 2 ч. Ч. 2 / за заг. ред. Л. Івшиної ; упоряд. Н. Тисячна [та ін.]. – Київ, 2009. – С. 41–50.

В352419/2

168. **Поезія вигнання** / І. Дзюба ; Поети Празької школи. Срібні сурми : антологія / упоряд. М. Ільницький. – Київ, 2009. – С. 706–715.

Ва722565

169. **Стихія для окупанта** / І. Дзюба ; Екстракт 150. У 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. Л. Івшиної ; упоряд.: Н. Тисячна [та ін.]. – Київ, 2009. – С. 348–358.

В352419/1

170. **Тарас Шевченко** / І. Дзюба ; Шевченко Т. Г. Кобзар : повна іл. зб. / Т. Г. Шевченко ; уклад.: І. М. Дзюба [та ін.]. – Харків, 2009. – С. 5–48.

Ва715210

171. **Чаклун-характерник українського слова** / [М. Лукаш] / І. Дзюба ; Наш Лукаш. У 2 кн. Кн. 1 / упоряд. Л. Череватенко ; редкол.: І. Дзюба [та ін.] – Київ, 2009. – С. 391–398.

В352033/1

172. **Шляхом самоусвідомлення** / І. Дзюба ; Україна: антологія пам'яток державотворення, Х–ХХ ст. : у 10 т. – Київ, 2009. – Т. 5. – С. 9–70.

В351841/Т. 5

173. **Юрій Шевельов: літературознавець, есеїст, культуролог** /

І. Дзюба ; Сучасність. – 2009. – № 3/4. – С. 155–183.
Ж14413

174. **Юрій Шерех – літературознавець і культуролог** / І. Дзюба ; Шевельов Ю. Вибрані праці : у 2 кн. / Ю. Шевельов. – 2-ге вид. – Київ, 2009. Кн. 2. – С. 5–32.

В351660/Кн. 2

175. **Ред.: Енциклопедія Сучасної України** / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001.

Т. 9 : Е–Ж / голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2009. – 711 с. : фот.

С10197/9; Онищенко О. С. С3/9

176. **Ред.: Україна: антологія пам'яток державотворення Х–ХХ ст.** : у 10 т. / редкол.: Дзюба І. М. [та ін.]. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008–2009. – (Дорога до себе).

Т. 1 : Києворуська держава: суспільно-політична і художня спадщина доби середньовіччя (Х–ХІІІ ст.) / упоряд., передм. та прим. О. Сліпушко. – 2009. – 439 с.

Упоряд.: Т. 5 : Романтики національного відродження (1800–1863 роки) / упоряд., передм. та прим. І. Дзюби. – 2009. – 736 с.

Т. 8 : Розстріляне відродження України (1920–1930) / упоряд., передм. та прим. Р. Мовчан. – 2009. – 776 с.

Т. 9 : Час випробувань. Консолідація національно-патріотичних сил (1939 рік – початок 80-х років ХХ ст.) / упоряд., передм. та прим. Ю. Сливки. – 2009. – 734 с.

Т. 10 : Відродження й утвердження української державності (1987–2005 роки) / упоряд., передм. та прим. В. Сергійчука. – 2009. – 670 с.

В351841/Т. 1–10

177. **Упоряд.: Шевельов Ю.** Вибрані праці : у 2 кн. / Ю. Шевельов. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2009.

Кн. 2 : Літературознавство / упоряд. І. М. Дзюба. – 2-ге вид. – Київ, 2009. – 1151 с.

В351660/Кн. 2

178. **Уклад.: Шевченко Т. Г. Кобзар** : повна іл. зб. / Т. Г. Шевченко ; уклад.: І. М. Дзюба [та ін.]. – Харків : Клуб сімейн. дозвілля, 2009. – 720 с. : іл.

Ва715210

179. **Інтернаціоналізм чи русифікація?** / І. Дзюба ; авт. вступ. ст.: Є. Сверстюк, М. Коцюбинська, В. Скуратівський [та ін.]. – 2-ге вид., допов. –

Київ : Києво-Могилян. акад., 2010. – 332 с. – Бібліогр.: С. 280–283.
Ва733664

180. **Прокислі «Щі» від Табачника.** Галичанофобія – отруйне вістря українофобії : [статті] / І. Дзюба. – Дрогобич : Коло, 2010. – 111 с. – Бібліогр.: с. 111.

Ва737330

181. **Архіви очима відомих сучасників** / [Електронний ресурс] / І. Дзюба ; Архіви України. – 2010. – № 1. – С. 128–129. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2010_1_8.

Ж27538

182. **Бібліографічний портрет української науки** / І. М. Дзюба ; Науковці України ХХ–ХХІ століть : метабібліографія / Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України ; уклад.: М. Г. Железняк, Л. М. Гутник, Т. А. Галькевич. – Київ, 2010. – 5 с.

Ва745013

183. **Енциклопедія українського опору** / І. Дзюба ; Козак С. Раритети української діаспори : [зб. матеріалів] : у 4 т. / С. Козак. – Київ, 2016. – Т. 1. – С. 3–10.

В357052/1

184. **Зайцев Павло Іванович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2010. – Т. 10. – С. 127–128 : фот.

С10197/10

185. **Заславський Ріталій Зиновійович** / І. М. Дзюба, М. І. Литвинець ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2010. – Т. 10. – С. 346–347 : фот.

С10197/10

186. **Зеров Микола Костянтинович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2010. – Т. 10. – С. 561–568 : фот.

С10197/10

187. **«Народжуйте себе, допоки світу...»** / І. Дзюба ; Драч І. Ф. Твори : у 3 т. / І. Драч. – Київ, 2010. – Т. 1. – С. 4–26.

В352859/1

188. **Пишеться «Велика книга нашого народу»...** / І. Дзюба ; Л. Костенко ; В. Берестечко : іст. роман / Л. Костенко. – Київ, 2010. – С. 185–205.

Ва725674

189. **Побачити себе «чужими очима»** / І. Дзюба ; Д. Крман ; Подорожній щоденник (Itinerarium, 1708–1709) / Д. Крман ; переклали зі словац. О. і Г. Булахи ; впоряд. і прим. М. Неврлого. – Вид. 2-ге, допов. – Київ, 2010. – С. 14–19.

Va741284; ФПУ/№2593

190. **Тарас Шевченко** / І. Дзюба ; Шевченко Т. Г. Кобзар : повна іл. зб. / Тарас Шевченко ; [упоряд. текстів та комент. С. А. Гальченка] ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Харків 2010. – С. 5–48.

Va724432; Va734949

191. **Ред.: Енциклопедія Сучасної України** / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001.

Т. 10 : З–Зор / голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2010. – 712 с. : фот.

C10197/10

192. **Уклад.: Шевченко, Тарас Григорович.** Кобзар : повна іл. зб. / Тарас Шевченко ; кол. уклад.: передм. І. М. Дзюби, упоряд. текстів та комент. С. А. Гальченка, ст. та комент. до іл. Т. І. Андрущенко ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Харків : Клуб сімейн. дозвілля, 2010. – 720, [32] с. : іл.

Va724432; Va734949

193. **Є поети для епох** : [про творчість Ліни Костенко] / І. Дзюба. – Київ : Либідь, 2011. – 208 с. : фот. – Бібліогр.: с. 204–206.

Vc51992

194. **Нагнітання мороку.** Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ : [ст., виступи] / І. Дзюба. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2011. – 503 с. – Бібліогр.: С. 482–488.

Va742201

195. **Глобалізація і майбутнє культури** / І. Дзюба ; Жулинський М. Українська література: творці і твори : учням, абітурієнтам, студентам, учителям / М. Жулинський. – Київ : Либідь, 2011. – С. 952–958.

Vc51740

196. **Ігнатюк Олена Олександрівна** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2011. – Т. 11. – 194 с. : фот.

C10197/11

197. **Ільїн Олександр Львович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної

України. – Київ, 2011. – Т. 11. – 312 с. : фот.
С10197/11

198. **Іофанов Давид Михайлович** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2011. – Т. 11. – 500 с. : фот.
С10197/11

199. **Історичний міф Миколи Вінграновського** / І. Дзюба ; Маршал Вінграновський : кн. про поета : спогади, есеї, листи, інтерв'ю / [авт. передм., уклад. П. Вольвач]. – Київ, 2011. – С. 23–29.
Ва746618

200. **Йогансен Майк** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2011. – Т. 11. – С. 617–619 : фот.
С10197/11

201. **Кайпбергенов Тулепберген** / І. М. Дзюба ; Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2011. – Т. 11. – 627 с. : портр.
С10197/11

202. **Культура в незалежній Україні** / І. Дзюба ; Історія української культури : у 5 т. Т. 5, кн. 1 : Українська культура ХХ – початку ХХІ століть. – Київ, 2011. – С. 232–256.
В343912/Т. 5, кн. 1

203. **Поет філософської думки (Сергій Кримський)** / І. Дзюба ; Слово і час. – 2011. – № 7. – С. 4–15.
Ж27444

204. **Спогади і роздуми на фінішній прямій** / І. Дзюба ; Рукопис : укр. альм. спогадів, щоденників, листів, док., світлин : у 2 т. – Київ, 2011. – Т. 2. – С. 9–152.
В348271/Т. 2

205. **Тарас Шевченко** / І. Дзюба ; Шевченко Т. Г. Кобзар : повна іл. зб. / Т. Шевченко ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка, НАН України. – Харків, 2011. – С. 5–48.
Ва750194

206. **Ред.: Енциклопедія Сучасної України** / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка, Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України. – Київ, 2001.
Т. 11 : Зор–Как / голов. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. – 2011. – 710, [2] с. : фот.
С10197/11